

DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

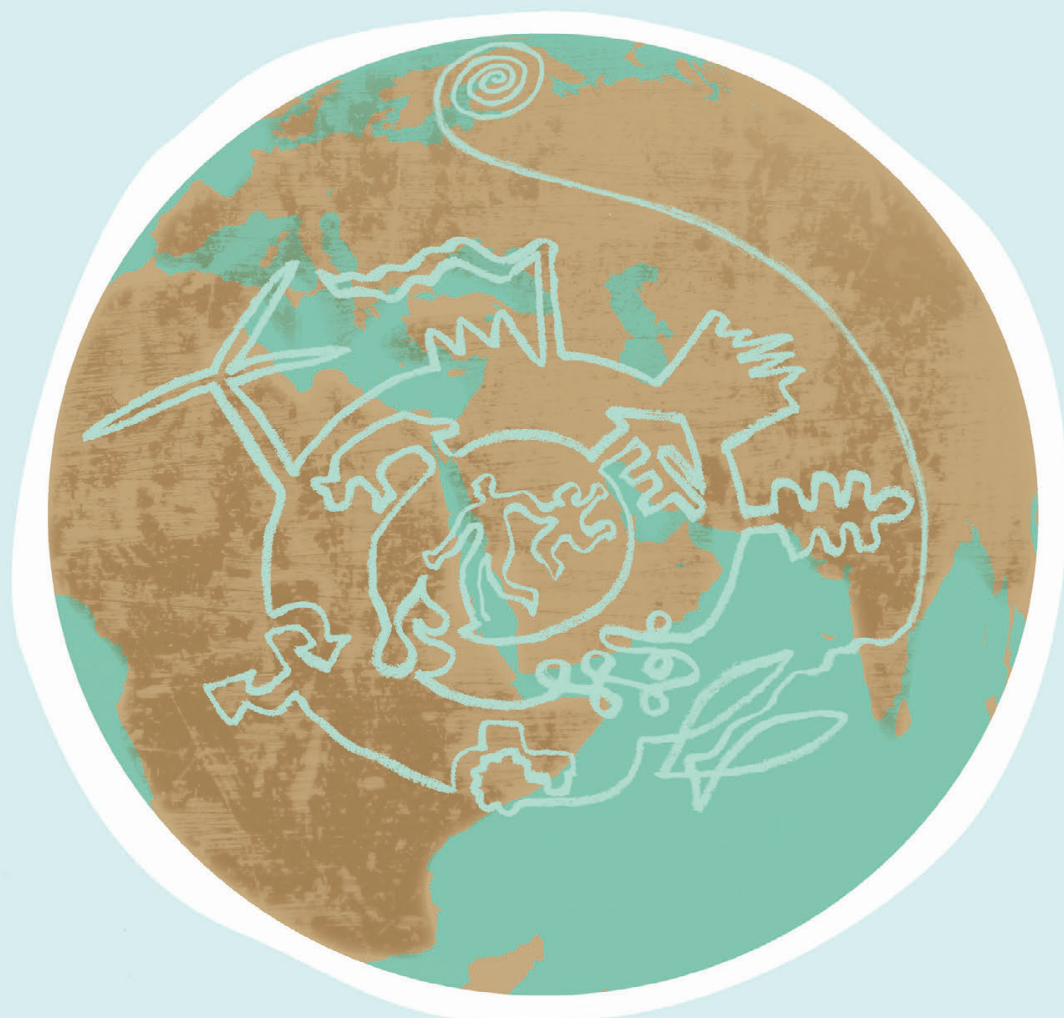
Meld. St. 35

(2014–2015)

Melding til Stortinget

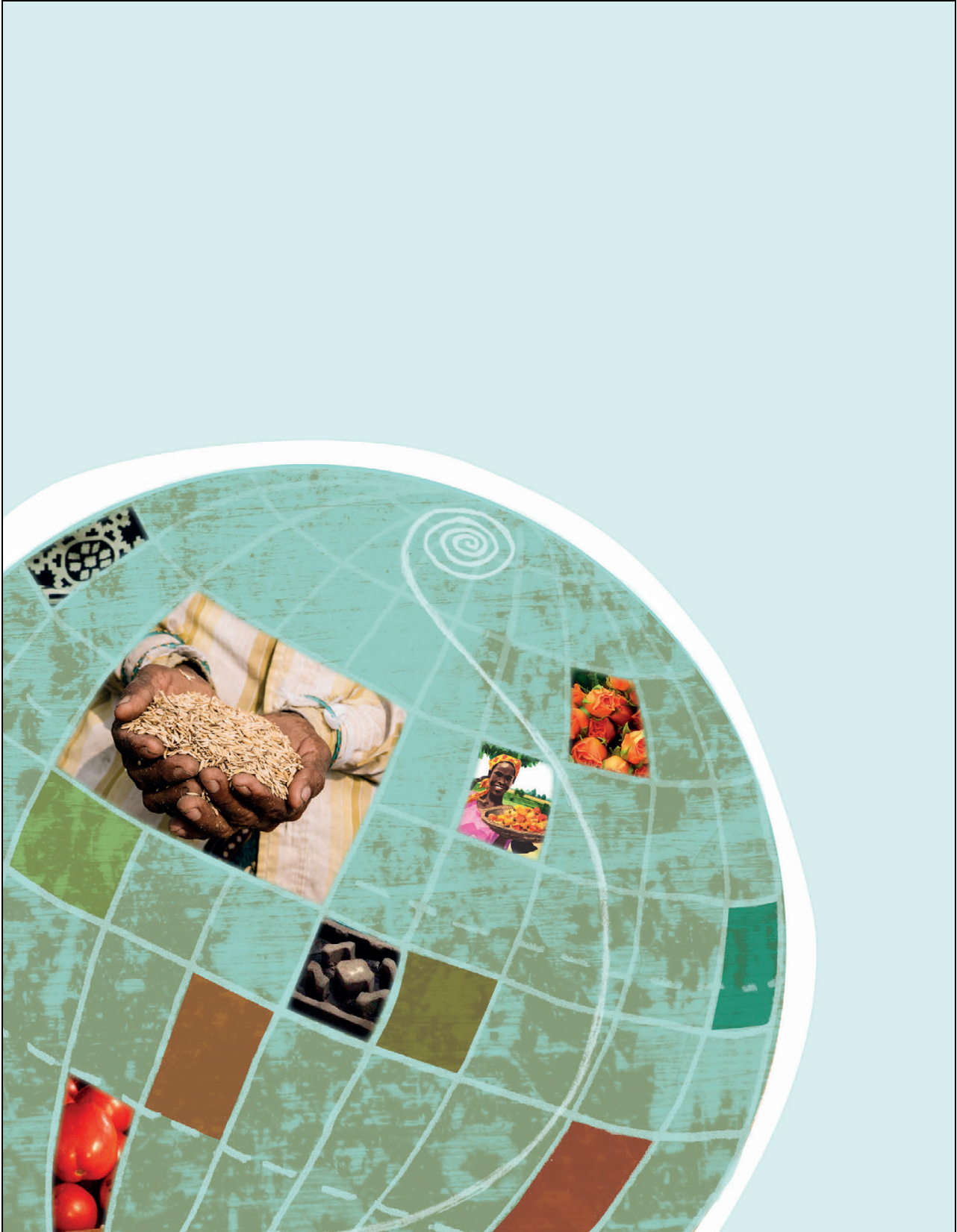
Sammen om jobben

Næringsutvikling innenfor utviklings samarbeidet

Innhold

1	Innledning og sammendrag	5	4.2	Partnerskap med klynger og kunnskapsmiljøer	42
2	En styrket og strategisk innrettet støtte	11	4.3	Partnerskap for lokale økonomiske ringvirkninger	45
2.1	Globale endringer	11	4.4	Partnerskap med frivillige organisasjoner	48
2.2	Katalytisk og effektiv bistand	13	4.5	Prioriterte sektorer	49
2.3	Jobbskaping	15	4.5.1	Energi	50
2.4	Næringsutvikling og næringsfremme	15	4.5.2	Informasjons- og kommunikasjonsteknologi	53
2.5	Forskning og høyere utdanning ...	17	4.5.3	Landbruk	57
2.6	Geografisk innretning	17	4.5.4	Fisk og marine ressurser	61
2.7	Mål og resultater	18	4.5.5	Maritim sektor	64
2.8	Administrative og økonomiske konsekvenser	18			
3	Næringslivssamarbeid med utviklingsland	21	5	Rammevilkår og tverrgående tema	69
3.1	Et helhetlig perspektiv	21	5.1	Styresett og ressursforvaltning	69
3.2	Utviklingspolitiske virkemidler for næringsutvikling	23	5.2	Infrastruktur	72
3.2.1	Norfund	26	5.3	Tilgang til finansielle tjenester	73
3.2.2	Norad	28	5.4	Handel og økonomisk samarbeid ..	74
3.2.3	Fredskorpset	29	5.5	Det grønne skiftet	77
3.3	Utenriktjenesten	30	5.6	Ansvarlig næringsutvikling	80
3.4	Forsknings- og kunnskapsmiljøer	32	6	Multilateralt samarbeid	87
3.5	Næringspolitiske virkemidler	33	6.1	Verdensbankgruppen og regionale utviklingsbanker	87
3.5.1	Innovasjon Norge	33	6.2	Utviklingsbankenes nyeste finansieringsmekanismer	89
3.5.2	GIEK	35	6.3	FN-systemet	90
3.5.3	Eksportkreditt Norge	36	6.4	Finansiering for utvikling	92
3.5.4	Utvikling av Eksportkreditt Norges og GIEKs tilbud	36			
3.5.5	INTSOK og INTPOW	37	Vedlegg		
4	Samarbeidspartnere og prioriterte sektorer	41	1	Forkortelser	94
4.1	Partnerskap med næringslivet	41	2	Fotografer til kapittel-illustrasjonene	97

Figur 1.1

DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

Meld. St. 35

(2014–2015)

Melding til Stortinget

Sammen om jobben

Næringsutvikling innenfor utviklingssamarbeidet

*Tilråding fra Utenriksdepartementet 19. juni 2015,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

1 Innledning og sammendrag

Næringsutvikling – en viktig del av utviklingssamarbeidet

Næringsutvikling og bærekraftig økonomisk vekst er viktige målsettinger i de fleste utviklingsland. De ønsker å tiltrekke seg investeringer og bli uavhengige av bistand. Et velfungerende næringsliv er grunnleggende for å skape arbeidsplasser og økonomisk vekst, og dermed bidra til fattigdomsreduksjon.

Næringsutvikling skaper grunnlag for skatteinntekter som kan finansiere viktig infrastruktur og offentlige tjenester. Offentlige goder som helse og utdanning kan ikke finansieres uten et nødvendig inntektsgrunnlag fra næringslivet. Økonomisk vekst ledsages ofte av mer åpenhet, demokrati, respekt for menneskerettigheter, bevaring av miljø og likestilling.

Regjeringen legger på denne bakgrunn opp til en styrket og strategisk innrettet støtte til næringsutvikling.

Forutsetninger for et levedyktig næringsliv

Bistand har blitt adskillig mindre viktig for utviklingen av fattige land enn tidligere, selv om det er store variasjoner mellom ulike land og verdensdeler. Men de siste tiårene har det vært stor økning i finansiering fra andre kilder. I 1990 utgjorde bistand 63 % av alle kapitalstrømmer til lav- og lavere mellominntektsland. I 2013 var denne andelen redusert til 21 %. En slik utvikling er gledelig. Også investeringer fra norsk næringsliv i utviklingsland er blitt mangedoblet det siste tiåret. Mange utviklingsland har i dag en politisk målsetting om å tiltrekke seg økte investeringer og bli uavhengige av bistand.

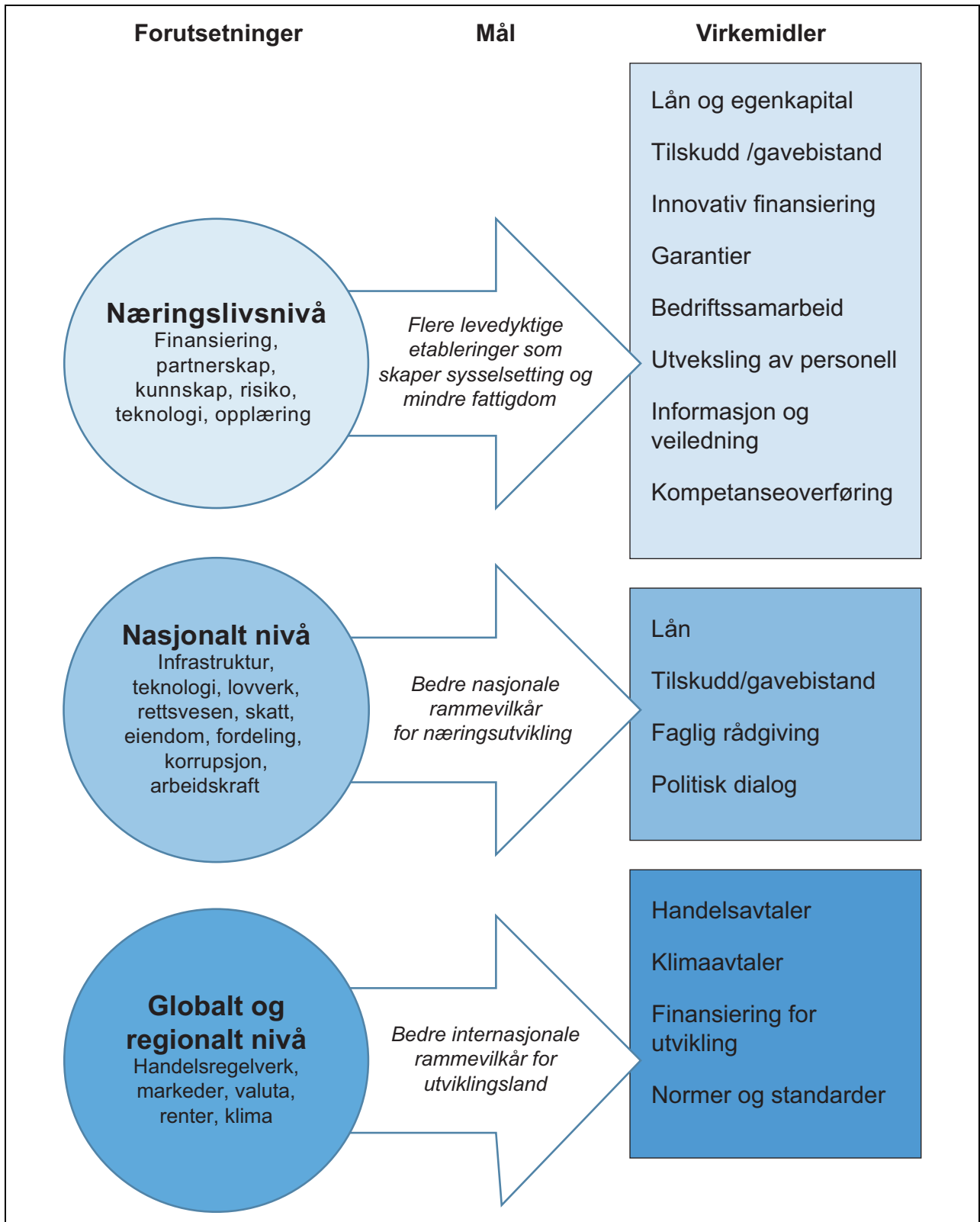
Utviklingsland trenger flere og mer levedyktige bedrifter. Dette krever at investorer og entreprenører tør å satse i utfordrende og risikable markeder. Næringslivet vil ha større vilje til å satse dersom grunnleggende forutsetninger er på plass. Disse grupperes ofte etter tre nivåer:

- globale/regionale rammevilkår (makronivå)
- nasjonale rammevilkår (mesonivå)
- næringslivsnivå (mikronivå)

Figuren nedenfor illustrerer hvordan norsk innsats skal bidra på disse tre nivåene, hva som er målsettingene og hvilke virkemidler vi skal benytte. Ikke alle virkemidlene har næringsutvik-

ling i utviklingsland som formål, selv om de kan bidra til dette.

Bedring av internasjonale og nasjonale rammevilkår krever bredt internasjonalt samarbeid,

Figur 1.2 Rammeverk for norsk satsing på næringsutvikling

ofte i regi av FN eller de multilaterale utviklingsbankene. På mikronivå, det vil si gjennom tiltak direkte rettet mot næringslivet, kan man oppnå betydelig fremgang også ved hjelp av bilateralt samarbeid. Norge vil derfor benytte en kombinasjon av multilaterale og bilaterale virkemidler.

Tiltak for å styrke innsatsen

Viktige elementer i norsk innsats for næringsutvikling, både multilateralt og bilateralt, vil videreføres. Dette inkluderer blant annet investeringer via Norfund, støtte til ledende multilaterale aktører som Verdensbanken og FN, samt arbeid med rammebetingelser gjennom bilaterale satsinger som programmene *Olje for utvikling*, *Fisk for utvikling*, ren energi og skattesamarbeidet.

I tillegg vil regjeringen foreta endringer av eksisterende virkemidler og iverksette nye tiltak. Dette vil blant annet innebære følgende:

Mer støtte til næringsutvikling

Regjeringen vil øke norsk støtte til næringsutvikling i utviklingsland og legge til rette for et strategisk samarbeid med norsk næringsliv og norske kunnskapsmiljøer, med sikte på bedre måloppnåelse.

Mer vekt på bistandens katalytiske rolle

Regjeringen vil legge vekt på en strategisk bruk av bistandsmidler for næringsutvikling. Utviklingssamarbeidet skal i større grad bidra til å utløse kapital eller annen form for innsats fra private aktører. Som ledd i dette vil regjeringen øke bruken av innovative finansielle virkemidler.

Mer systematisk geografisk tilnærming

Regjeringen vil styrke innsatsen for næringsutvikling gjennom langsiktige programmer i de seks fokuslandene Etiopia, Malawi, Mosambik, Myanmar, Nepal og Tanzania. Regjeringen vil også støtte næringsutviklingstiltak i andre utviklingsland som kan motta norsk bistand, herunder utvalgte land i Vest-Afrika.

Mer vekt på sammenhengen mellom utviklingssamarbeid og annet økonomisk engasjement

Regjeringen vil styrke samhandlingen mellom offentlige myndigheter og andre norske aktører

som er engasjert i næringslivsrettet innsats i utviklingsland. Dette vil blant annet omfatte samarbeid med sentrale næringslivsaktører for å fremme næringsutvikling, blant annet gjennom å sikre lokale ringvirkninger av store næringsinvesteringer.

Mer vekt på veiledning og informasjon til norsk næringsliv

Regjeringen vil opprette en førstelinjetjeneste for informasjon og veiledning til norske bedrifter som opererer i krevende markeder. Denne skal også dekke muligheter for oppdrag og finansiering knyttet til det multilaterale systemet. Næringslivskompetansen på relevante utenriksstasjoner skal styrkes, og det legges opp til et tett samarbeid mellom stasjonene og Innovasjon Norge.

Mer kapital til Norfund

Regjeringen vil fortsette å styrke Norfund som en sentral kanal for støtte til næringsutvikling og investeringer i fornybar energi. Det legges ikke opp til vesentlige endringer av Norfunds virksomhet.

Mer mål- og resultatrettede næringslivsordninger

Regjeringen vil erstatte dagens søknadsbaserte ordning i Norad, inkludert *Business Matchmaking*-programmet, med en ny, konkurransebasert ordning. Støtteordningen vil bli et langt mer sentralt instrument for norsk innsats for næringsutvikling enn det dagens ordning er.

Mer tilpassede eksportfinansieringsordninger

Regjeringen vil vurdere rammene for GIEKs u-landsordning dersom dagens garantiramme bindes opp, med særlig tanke på å fremme norsk næringslivs virksomhet i fattige land. Videre vil regjeringen harmonisere Eksportkreditt Norges regelverk med GIEKs når det gjelder hva som anses å være i norsk interesse. For å fremme samhandelen med utviklingsland vil det også bli gjort en tilpasning i hvordan Eksportkreditt Norge skal sikre sine utlån. Alle tiltak er tilpasset de bestemmelser som ligger i internasjonale avtaler.

Regjeringen vil løpende følge utviklingen av relevante finansieringsordninger for næringslivet i andre land.

Mer strategisk satsing på utvalgte sektorer

Regjeringen vil konsentrere den bilaterale satsingen om sektorer hvor Norge har sterke kompetansemiljø og som samtidig er av stor betydning for mange utviklingsland. Satsingen vil derfor gi prioritet til innsatser innen sektorene energi, IKT, landbruk, fisk/marine ressurser og maritim sektor.

Mer næringslivsrelevant forsknings- og utviklingssamarbeid

Regjeringen vil innen FoU-rammen etablere kunnskapsbroer mellom norske kunnskapsmiljøer og utviklingsland der det ligger til rette for samarbeid om næringslivsrelevant forskning og høyere utdanning. Programmene skal konsentreres om de prioriterte sektorene og være åpne for prosjekter innen hele kunnskapskjeden. Det skal stimuleres til partnerskap med kunnskapsintensivt norsk næringsliv, herunder klynger. Formålet vil være å bygge kompetanse lokalt for å utvikle et mer kunnskapsbasert næringsliv.

Mer vekt på godt styresett

Regjeringen vil vektlegge godt styresett som en grunnleggende forutsetning for næringsutvikling, og bidra til innsatser på de områder som er av størst betydning for næringslivet i de enkelte land.

Mer vekt på infrastruktur

Regjeringen vil bidra til økt internasjonal støtte til investeringer i infrastruktur gjennom offentlig-privat samarbeid. Behovet for omlegging til miljøvennlig og bærekraftig infrastruktur vil bli vektlagt i denne sammenheng.

Mer vekt på marginaliserte grupper

Regjeringen vil bidra til å øke tilgangen til finansielle tjenester for næringsaktører i utviklingsland, med særlig vekt på marginaliserte grupper. Støtte til formalisering av økonomien er viktig, samtidig som den uformelle sektoren også skal omfattes av norsk innsats.

Mer vekt på handelens betydning

Regjeringen ønsker i større grad å bruke handel som virkemiddel i utviklingspolitikken. Handel er en forutsetning for utvikling, vekst og sysselsetting. Samtidig er de minst utviklede landene kun i begrenset grad i stand til å utnytte mulighetene

som ligger i økt handel og markedsintegrering. Handelsrettede tiltak innebærer derfor både å hjelpe nasjonale myndigheter til å delta i den internasjonale handelen slik at de får solgt sine eksportprodukter, samt å arbeide for å opprettholde og styrke det multilaterale handelssystemet, hvor utviklingsland har reell mulighet til å få gjennomslag for sine krav. Denne meldingen må ses i nær sammenheng med Meld. St. 29 (2014–2015) *Globalisering og handel*.

Mer vekt på klima og miljø i næringsutviklingen

Regjeringen vil sikre at norsk innsats for næringsutvikling skjer på en bærekraftig måte, med vekt på tiltak som kan bidra til forsvarlig ressursutnyttelse og et grønt skifte. Dette innebærer blant annet å styrke partnerskap med aktører som kan bistå utviklingsland med å realisere de økonomiske mulighetene dette skiftet gir.

Mer vekt på ansvarlig næringsutvikling

Regjeringen vil bidra til gode rammevilkår når det gjelder menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, miljø og anti-korrupsjon og legge internasjonale standarder og beste praksis knyttet til samfunnsansvar til grunn for arbeidet med næringsutvikling. Dette vil bli vektlagt i dialog og samarbeid med alle aktører. Utenriktjenesten vil styrke sitt arbeid med veiledning til næringslivet om disse hensynene.

Mer vekt på kvinners rettigheter og likestilling i næringsutviklingen

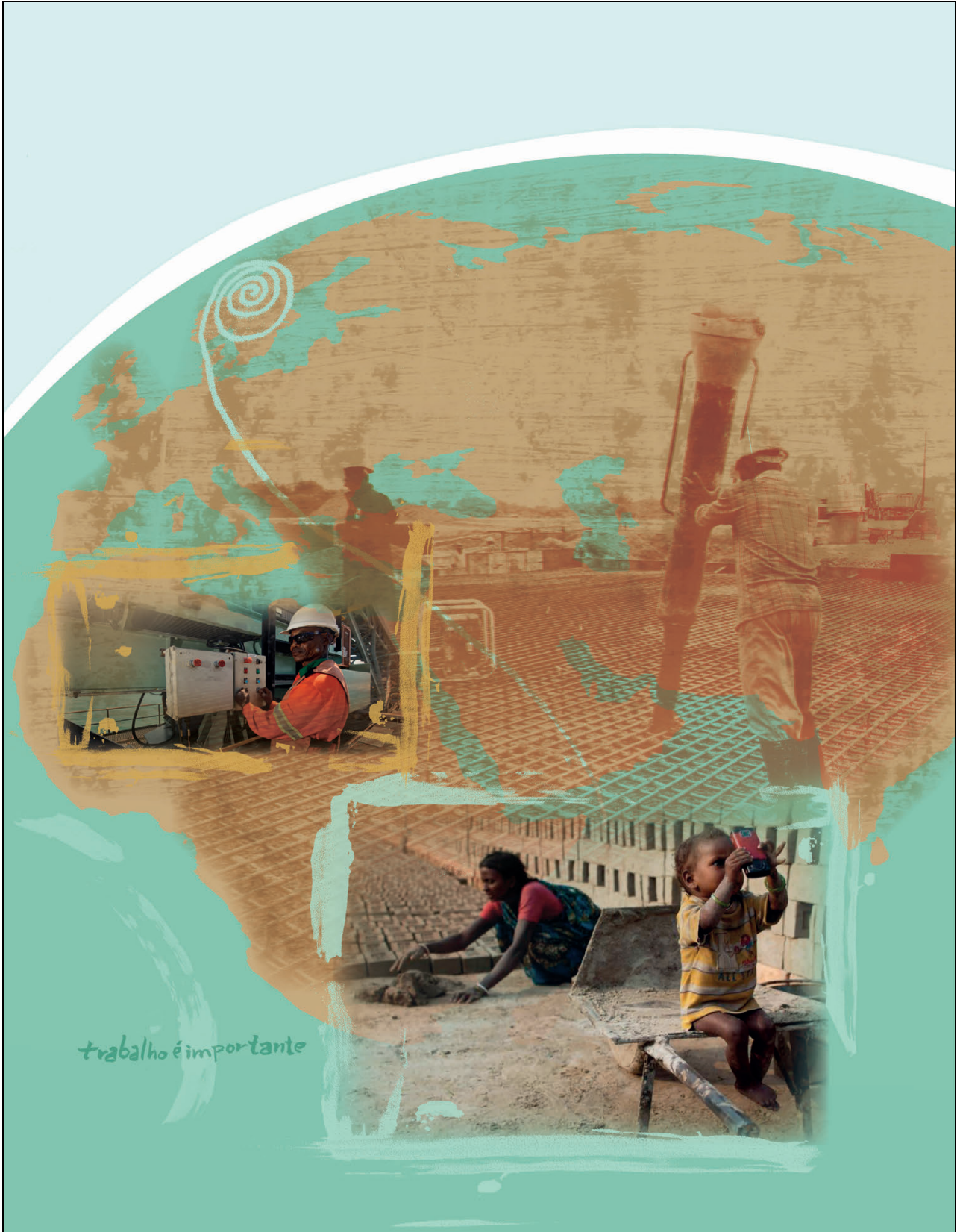
Regjeringen vil ivareta kvinners rettigheter og likestilling som en integrert del av arbeidet med næringsutvikling. Norge vil også støtte målrettet innsats for å redusere politiske, økonomiske, juridiske og andre strukturelle hindringer for kvinners deltakelse i næringslivet.

Mer vekt på å skape gode rammevilkår gjennom multilateralt samarbeid

Regjeringen vil arbeide gjennom multilaterale organisasjoner for å styrke globale rammevilkår for næringsutvikling i utviklingsland og konsentrere innsatsen om færre og større tiltak. Næringsutvikling og jobbskaping vil bli vektlagt både i dialogen med utviklingsbankene og FN-systemet og gjennom deltakelse i styrende organer. Norge vil også bidra med støtte til konkrete initiativ gjennom disse institusjonene.

Regjeringen vil gjøre en helhetlig vurdering av FN-organisasjonenes fortrinn i arbeidet for næringsutvikling, og på grunnlag av dette utvide

samarbeidet med utvalgte organisasjoner om målrettede innsatser.

Figur 2.1

2 En styrket og strategisk innrettet støtte

Målet for utviklingspolitikken er å bidra til økt demokratisering, realisering av menneskerettighetene og til at mennesker kan arbeide seg varig ut av fattigdommen. Næringsutvikling og vekst innenfor rammen av en bærekraftig utvikling, er grunnleggende forutsetninger for dette. Ifølge Verdensbanken er tilgang til jobber med gode arbeids- og lønnsbetingelser den sterkeste drivkraften i bekjempelse av fattigdom.¹ Arbeid gir bedre levekår, økonomisk vekst, høyere produktivitet og sosial integrasjon. Det utvikler ferdigheter hos den enkelte, styrker kvinners posisjon og er en stabiliserende faktor i samfunnet.

Verdiskaping i privat sektor danner også grunnlaget for skatteinntekter som kan finansiere utbygging av infrastruktur og tjenester som helse og utdanning. Dette er av stor betydning for å minske bistandsavhengighet. Privat sektor er lokomotivet for dette: Ni av ti arbeidsplasser i utviklingsland er i det private.

Gjennom denne meldingen legger regjeringen opp til en styrket og strategisk innrettet støtte til næringsutvikling i utviklingsland. Regjeringen vil legge vekt på at innsatsen tilpasses mottakerlandenes forskjellige utfordringer. Som ledd i dette ønsker regjeringen å styrke samspillet med næringslivsaktører og kunnskapsmiljøer om næringsutvikling, med vekt på områder der Norge har komparative fortrinn. En vesentlig del av innsatsen vil fortsatt bli kanalisert gjennom multilaterale institusjoner, fond og programmer. Meldingen støtter opp under arbeidet med FNs nye bærekraftsmål og den internasjonale dialogen knyttet til *Finansiering for utvikling*², prosesser som fremmer en integrert tilnærming for varig, bærekraftig vekst.

Den finansielle støtten til næringsutvikling gjennom utviklingsbudsjettet skal økes. Næringsutvikling omfatter i denne sammenheng ulike former for virksomhet som bidrar til verdiskaping i et samfunn gjennom produksjon og salg av varer eller tjenester. En sentral del av norsk støtte til næringsutvikling vil være å bidra til et grønt

skifte. I fremtiden må økonomisk vekst og utvikling skje på en måte som gir langt mindre negative konsekvenser for klima og miljø enn i dag.

Den norske støtten til næringsutvikling vil ha tre viktige siktemål: økonomisk vekst, jobbskaping og kompetansebygging.

2.1 Globale endringer

Mens vekst i tradisjonelle industriland i 2014 lå på om lag 2 %, lå vekstraten i utviklingsland på 4,8 %. Dette er en trend som ifølge Verdensbanken vil fortsette.³ I 2010 ble størsteparten av verdens samlede bruttonasjonalprodukt (BNP) for første gang skapt utenfor det området som dekkes av Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD).

Mange av landene i Øst- og Sørøst-Asia har i løpet av de siste tiårene hatt høy økonomisk vekst. Flere har spesialisert sin produksjon for å ta del i globale verdikjeder. Det samme gjelder flere land i Latin-Amerika. Sør-Asia og Afrika sør for Sahara har imidlertid hengt etter. Men dette er i ferd med å endre seg. De siste 25 årene er andelen mennesker som lever i ekstrem fattigdom mer enn halvert. I alt 700 millioner mennesker har kommet over grensen for ekstrem fattigdom.⁴

Dette skyldes først og fremst økonomisk vekst. Veksten har vært særlig sterk i Kina, og til dels India, og den har hatt store ringvirkninger for andre lands økonomier. En økende etterspørsel etter naturressurser har bidratt til økt vekst i mange afrikanske land, spesielt etter store funn av kull, olje og gass. Men også investeringer i infrastruktur, jordbruk og turisme har bidratt til veksten. Afrika sør for Sahara har hatt en gjennomsnittlig vekst på 5,1 % per år siden 2000, mens eksport fra afrikanske land har firedoblet sin verdi.⁵ Flere av verdens raskest voksende økonomier er nå i Afrika.⁶

¹ *World Development Report* (Verdensbanken, 2013)

² Se omtale i kapittel 6.4

³ *Global Economic Prospects* (Verdensbanken, 2015)

⁴ *The Millennium Development Goals Report 2014* (FN, 2014)

⁵ *Realising Africa's Potential* (OECD Observer, 2013)

⁶ *World Economic Outlook* (IMF, 2014)

Figur 2.2 Senegal. Containerterminal i Dakar.

Foto: PIDG/*Emerging Africa Infrastructure Fund*

Selv om det er visse tegn til industrivekst og fornyelse av næringsstrukturen i noen afrikanske land, er disse tendensene fortsatt relativt svake. Dette tyder på at økte investeringer ikke er nok til å sikre en næringsutvikling som skaper flere og mer produktive jobber. Man må samtidig forbedre innsatsen for å fjerne hindringene for at fordelene spres og løfter en større del av økonomien.

En hovedutfordring blir å forsterke og opprettholde de positive tendensene i årene fremover. For å lykkes med dette må næringslivet i større grad diversifiseres og integreres i den globale økonomien. Deltakelse i den globale informasjonsøkonomien, gjennom tilgang til moderne informasjons- og kommunikasjonstjenester, vil være avgjørende. I tillegg må næringslivet bidra til overgangen til grønn økonomi.

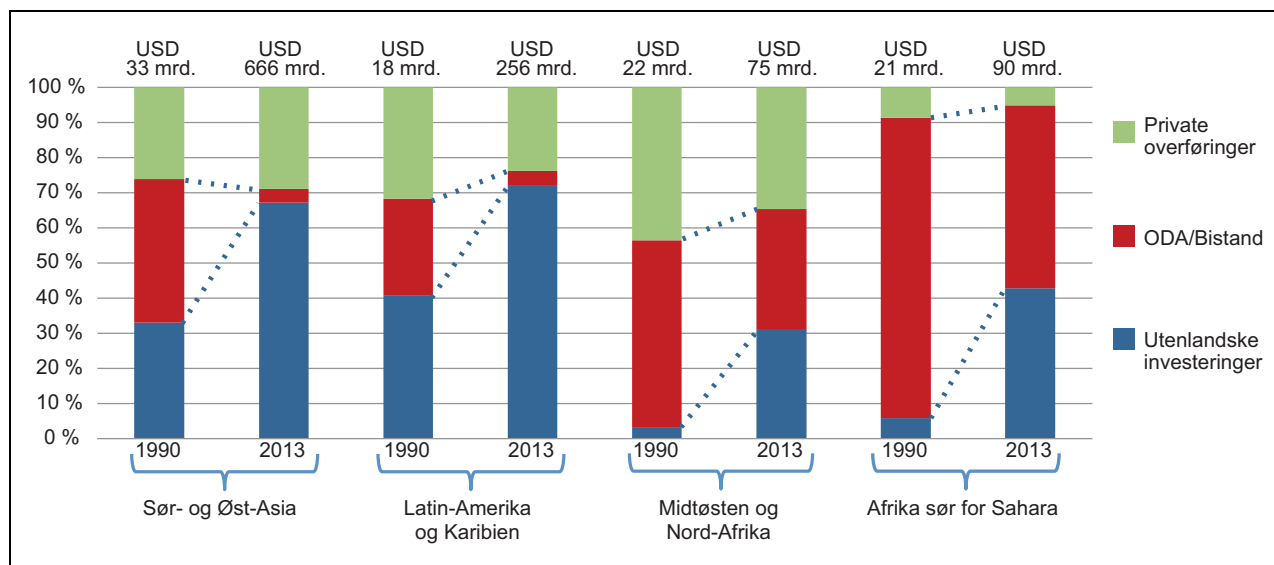
Parallelt med den økonomiske veksten har ulikhetene økt i mange land. Det er avgjørende at veksten bidrar til jobbskaping og anstendige arbeidsforhold, slik at flest mulig kan ta del i den. Selv om veksten fortsetter på samme nivå, kan målet om å utrydde ekstrem fattigdom innen 2030

være uopnåelig hvis inntektsfordelingen ikke blir jevnere. Den økonomiske veksten må gå hånd i hånd med en politikk som sikrer fordeling og ivaretar andre sentrale utviklingshensyn.

Utviklingseffekten av økonomisk vekst er avhengig av hvordan de enkelte land evner å disponere nye inntekter. Dette krever fordelingspolitikk og satsing på blant annet infrastruktur, helse og utdanning. De aller fattigste tar mindre del i veksten enn den øvrige delen av befolkningen. Og jo større inntektsforskjellene er, desto mindre tar de fattige del i veksten. Mangelfull fordeling har også vist seg å være en viktig årsak til at økonomisk vekst avtar.⁷

Prognosene fra Det internasjonale pengefondet (IMF) og Verdensbanken viser at veksten i fremvoksende økonomier vil fortsette, men at den vil flate ut. De fleste mellominntektsland vil neppe være i stand til å nå samme inntektsnivå per innbygger som OECD-land innen 2050, muligens

⁷ *Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?* (Andrew G. Berg og Jonathan D. Ostry, IMF, 2011)

Figur 2.3 Bistand sammenlignet med utenlandske investeringer og private overføringer (1990–2013)

Kilde: *World Development Indicators* (Verdensbanken, 2014)

med unntak av Kina.⁸ Årsaken er sammensatt og skyldes blant annet faktorer som begrenset tilgang til kapital og lavere priser på råvarer. Men det skyldes også avtakende produktivitetsvekst. Over halvparten av de 20 minst konkurransedyktige økonomiene i verden ligger i Afrika.

Videre fremgang avhenger i stor grad av høyere utdanning og opplæring, et velfungerende vare-, arbeids- og finansmarked, evne til å utnytte teknologi, evne til grønn omstilling og tilgang til store markeder innenlands og utenlands.

For utviklingsland betyr det at veksten bare opprettholdes hvis det tilrettelegges for innovasjon og utvikling av moderne produksjonsmetoder. Næringsvirksomhet er også avhengig av gode rammevilkår, som for eksempel velfungerende offentlige institusjoner, infrastruktur, en stabil makroøkonomi og tilfredsstillende grunnutdanning.⁹

2.2 Katalytisk og effektiv bistand

Bistand¹⁰ er i dag langt mindre viktig for utviklingen av fattige land enn tidligere, selv om det er store variasjoner mellom verdensdeler og mellom

land i samme region. Det har de siste tiårene vært en enorm økning i tilgang til finansiering fra andre kilder. Også investeringer fra norsk næringsliv i utviklingsland er blitt mangedoblet det siste tiåret. Næringslivets investeringer har blitt viktigere enn bistand i flere utviklingsland. En slik utvikling er gledelig. Mange utviklingsland har i dag en politisk målsetting om å tiltrekke seg økte investeringer og bli uavhengige av bistand.

Som det fremgår av figur 2.3 har private kapitalstrømmer økt kraftig i Afrika, Asia og Latin-Amerika. I 1990 utgjorde bistand 63 % av alle kapitalstrømmer til lav- og lavere mellominntektsland. I 2013 var denne andelen redusert til 21 %.¹¹ I Asia og Latin-Amerika utgjør bistand nå en liten andel av den kapitalen som mottas.

Støtte til næringsutvikling utgjør en viktig del av norsk bistand. Tabell 2.1 viser omfanget av støtte til innsatsområder med størst relevans for næringsutvikling, totalt 3,6 mrd. kroner (2014). Støtte til områder av mer indirekte betydning for næringsutvikling er ikke reflektert i tabellen. I tillegg fordeles ikke kjernestøtte til multilaterale organisasjoner på sektor. Denne utgjorde i 2014 totalt 7,54 mrd. kroner, hvorav en uspesifisert andel var relevant for næringsutvikling.

⁸ *Perspectives on Global Development* (OECD Development Centre, 2014)

⁹ *The Global Competitiveness Report 2014-2015* (WEF, 2014)

¹⁰ I meldingen brukes begrepet bistand synonymt med det internasjonale ODA-begrepet (*Official Development Assistance*).

¹¹ Dette baserer seg på en sammenligning mellom bistand, private overføringer og utenlandske investeringer til alle lav- og lavere mellominntektsland. Samlet sett har de totale kapitalstrømmene steget fra USD 60 mrd. i 1990 til USD 421 mrd. i 2013. Alle kapitalformene har økt, men den prosentvise andelen har endret seg. Kilde: *World Development Indicators* (Verdensbanken, 2014).

Tabell 2.1 Bistand relatert til næringsutvikling, 2014 (NOK 1000)

Sektor	Bilateral ¹	Multi-bilateral ²	Administrasjon ³	Totalt
Opplæring	51 312	2 900		54 212
Videregående skole – yrkesrettet utdanning	37 078			37 078
Høyere utdanning – fag- og lederutdanning	14 234	2 900		17 134
Infrastruktur	1 534 018	402 514		1 936 533
Transport og lagerhold	2 752			2 752
Kommunikasjon	14 835	90		14 925
Energiproduksjon og -distribusjon	1 247 913	406 062		1 653 975
Bank- og finansielle tjenester	195 768	-54 363		141 405
Næringsliv	72 751	50 725		123 476
Produksjonssektorer	1 009 118	455 863		1 464 981
Landbruk	604 422	230 026		834 449
Fiskeri	93 814	79 528		173 342
Industri	101 981	66 143		168 125
Mineralressurser og gruvedrift	171 959	6 000		177 959
Handelspolitikk og reguleringer	19 226	74 332		93 558
Turisme	17 715	-167		17 548
Annen bistand over budsjettkapittel 161				
Næringsutvikling som ikke inngår over	21 936	15 000	140 435	177 371
Totalt	2 616 384	876 278	140 435	3 633 097

¹ Bilateral bistand er midler hvor avtalepartner er offentlig sektor, frivillige organisasjoner eller privat sektor.

² Multi-bilateral bistand er land- og/eller sektorspesifikk bistand (øremerket bistand) hvor multilaterale organisasjoner er avtalepartnere.

³ Driftskostnader knyttet til Norfunds virksomhet.

Kilde: Norad

En styrket innsats for næringsutvikling handler imidlertid ikke bare om penger. Like viktig er valg av *hvem* vi skal samarbeide med, *hvor* og *hvordan*. Bistanden må brukes strategisk for å skape mest mulig utvikling i forhold til innsatsen. Dette reiser noen sentrale problemstillinger: Hva er bistandens rolle? I hvilke situasjoner er det hensiktsmessig å bruke bistand som et verktøy for å fremme næringsutvikling? Hvordan kan vi bruke bistanden mest mulig katalytisk for å utløse ytterligere kapital? Og hvordan kan bistand bidra for å sikre at øvrig økonomisk samarbeid mellom Norge og utviklingsland gir utviklingseffekter lokalt?

En viktig strategisk avveining gjelder valg av kanaler og samarbeidspartnere i utviklingssamarbeidet. Hva skal Norge engasjere seg i bilateralt? Og hva kan vi gjøre mer effektivt gjennom multilaterale institusjoner, fond og programmer? Våre egne fortrinn må utnyttes på en god måte når det ligger til rette for det, samtidig som vi i andre til-

feller må erkjenne andres fortrinn. Dette perspektivet vil ligge til grunn for regjeringens valg av samarbeidspartnere. Vi skal engasjere norske partnere når det gir de beste resultatene, og vi skal styrke samarbeidet med internasjonale aktører på områder hvor de leverer best.

Bedring av rammevilkår er noe av det viktigste for å bidra til næringsutvikling. En vesentlig del av innsatsen vil derfor rettes inn mot dette. Utfordringene knyttet til rammevilkår krever målrettet innsats, og må også stå sentralt i den politiske dialogen. Det internasjonale samfunn må medvirke på en positiv måte og søke å legge til rette gjennom konkrete innsatser og gode globale rammevilkår. Utviklingslandenes egne myndigheter har imidlertid både det største ansvaret og de beste mulighetene for å løse utfordringer på nasjonalt nivå.

Bistand skal brukes i situasjoner hvor slik støtte har en tilleggsverdi, det vil si at den bidrar til et resultat som ikke ville vært oppnådd uten

bistandens medvirkning. Brukt på riktig måte kan bistanden være en katalysator, slik at den utløser ressurser som ellers ikke ville blitt stilt til rådighet fra andre kilder. På den måten kan bistanden bidra til en verdiskaping som langt overgår det økonomiske omfanget av støtten. Det vil for eksempel være tilfelle hvis bistanden fører til bedre rammebetingelser for næringsutvikling, slik at private investeringer øker. Det er slik bistand regjeringen ønsker å satse på. I denne meldingen tar derfor regjeringen til orde for at samarbeid med næringslivet trappes opp, samtidig som bistanden i større grad ses i sammenheng med andre investeringer og initiativ.

2.3 Jobbskaping

Storbritannias utviklingsminister Justine Greening holdt i 2014 en tale, med følgende tittel: «*Smart aid: Why it's all about jobs*». ¹² Og hun har et viktig poeng. I 2013 anslo Verdensbanken at det var behov for 600 millioner nye arbeidsplasser i løpet av de neste 15 årene. ¹³ Inntekt fra lønnet arbeid har langt større effekt på fattigdomsreduksjon enn andre typer pengeoverføringer. Derfor vil jobbskaping være et sentralt element i norsk støtte til næringsutvikling i utviklingsland. Det betyr ikke at all innsats skal rettes inn mot arbeidsintensiv virksomhet. Like viktig kan det være at innsatsen bedrer forutsetningene for et høyt sysselsettingsnivå, eksempelvis gjennom å bidra til gunstigere rammevilkår eller økt tilgang til elektrisk kraft.

En av de største utfordringene er at mange i stor grad må skape sine egne jobber, da formell sektor i utviklingsland i liten grad kan absorbere de mange som kommer ut på arbeidsmarkedet. Det er også en manglende kopling mellom behovene i arbeidsmarkedet og den kompetanse ungdom får gjennom utdanning. Økonomisk vekst er viktig for å skape arbeidsplasser, men effekten går også den andre veien – flere arbeidsplasser bidrar til økonomisk vekst.

De aller fleste arbeidsplasser skapes i privat sektor. Samarbeid om jobbskaping står derfor sentralt i den norske innsatsen for næringsutvikling. Verdensbanken har satt fokus på jobbskaping for å nå målet om å avskaffe fattigdom innen 2030, og har opprettet et eget fond ¹⁴ til dette formålet. Norge har allerede bidratt med 70 mill. kro-

ner. Fondet legger vekt på ungdommer og mindre foretak, og deres mulighet for tilgang til finansielle tjenester i den uformelle sektoren.

Næringsutvikling må ha et bredt perspektiv. Kunnskapsbygging og teknologiutvikling vil ofte komme som en konsekvens av økt internasjonalt engasjement, for eksempel ved at et firma som etablerer seg i et utviklingsland lærer opp lokalt ansatte og bringer inn nye produksjonsmetoder. I tillegg kan det være behov for bistand til en systematisk og langsiktig oppbygging av kompetanse gjennom støtte til utdanning og forskning.

2.4 Næringsutvikling og næringsfremme

Utviklingspolitiske og næringspolitiske virkemidler har ulike målsettinger. Bistand skal bekjempe fattigdom i utviklingsland, mens næringspolitiske virkemidler skal bidra til verdiskaping i Norge. Flere næringspolitiske virkemidler, som enkelte av Innovasjon Norges programmer og eksportfinansieringsordningene som forvaltes av Garantiinstituttet for eksportkreditt (GIEK) og Eksportkreditt Norge, kommer imidlertid også til anvendelse i utviklingsland. Næringspolitiske virkemidler kan således bidra både til å støtte opp under vekst i Norge, og til økt næringsvirksomhet i utviklingsland.

De ulike målsettingene vil fortsatt være styrende for bruk av utviklingspolitiske og næringspolitiske virkemidler. Det er også store forskjeller med hensyn hva slags kunnskapsgrunnlag som er viktigst til for å treffe gode beslutninger om bruk av virkemidler på disse to områdene. Samtidig kan et bedre samspill mellom de ulike delene av virkemiddelapparatet få frem flere «vinn-vinn-situasjoner». Dette vil kunne styrke innsatsen for næringsutvikling både med hensyn til kostnadseffektivitet og kvalitet.

Kommersielle hensyn skal ikke styre bistandsinnsatsen. Men ved å mobilisere kommersielle aktører kan disse bidra til et velfungerende næringsliv, i tråd med ønsker og prioriteringer fra utviklingslandene. Formålet med alle tiltak for næringsutvikling er å bidra til mobilisering av aktivitet i lokalt næringsliv og bidra til inkluderende og bærekraftig vekst. Hensikten er ikke å sikre markedsadgang for norsk næringsliv. Når det er ønskelig å trekke inn næringslivet som samarbeidspartner, er det fordi næringslivet kan gi helt avgjørende bidrag for å nå utviklingspolitiske målsettinger. Mulighetene for å kombinere bistand og innsats fra norsk næringsliv på en slik

¹² «Smart bistand: Hvorfor alt dreier seg om arbeidsplasser.»

¹³ *World Development Report* (Verdensbanken, 2013)

¹⁴ *The Umbrella Trust Fund for Jobs*

Figur 2.4 Mosambik. Drift av denne titangruven i Moma krever både teknologi og kunnskapsutvikling.

Foto: PIDG/*Emerging Africa Infrastructure Fund*

måte kan være begrenset til få land, men kan ha stort potensial der de foreligger.

Mange selskaper har økonomiske interesser i land hvor Norge har et aktivt utviklingssamarbeid, uten at dette har noen direkte sammenheng med vår bistand. Flere har et ønske om å etablere virksomhet, men nøler fordi risikoen knyttet til næringsvirksomhet i mange fremvoksende økonomier og svake stater er for høy.

Når det gjelder utviklingspolitikken, slår Sundvolden-erklæringen fast at: «Tematisk og geografisk konsentrasjon skal bidra til økt effektivitet og større kompetanse i oppfølging og administrasjon som følge av en smalere portefølje.»¹⁵ Samarbeid med norsk næringsliv må være basert på konkurranse om midlene, og konsentreres til sektorer hvor norske aktører har et fortrinn og geografiske områder hvor de ønsker å engasjere seg.

Nøkkelen til å utløse privat finansiering ved hjelp av offentlige midler ligger ofte i en hensiktsmessig fordeling av risiko. Flere mekanismer

innen både norsk og multilateral bistand tar derfor på ulike måter sikte på å redusere risiko for private aktører ved engasjement i utviklingsland. Norfund er et godt eksempel på dette. Risikoavlastning er også et vesentlig element i de ordninger som forvaltes av GIEK.

Regjeringen mener det ligger et betydelig potensial for økt norsk verdiskaping gjennom satsing på næringslivsengasjement i utviklingsland. Det ligger også et uutnyttet potensial for næringslivet i å orientere seg mot oppdrag og finansiering fra det multilaterale systemet, som for eksempel Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene. Regjeringen vil derfor styrke informasjonsarbeidet om hva som finnes av muligheter i det multilaterale systemet.

For å forvalte utviklingspolitiske virkemidler på en ryddig måte er det viktig å ha tydelige mål og kriterier for tildeling av støtte. Likeledes er åpenhet, resultatmåling og evaluering av innsatsen viktig for å skape tillit til at utviklingspolitiske og kommersielle hensyn ikke sammenblandes på en uheldig måte.

¹⁵ Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre og Framskrittspartiet, 7. oktober 2013.

2.5 Forskning og høyere utdanning

Norske forsknings- og høyere utdanningsinstitusjoner har et aktivt internasjonalt engasjement og et omfattende samarbeid med en rekke utviklingsland. Utdanning og forskning gir helt avgjørende bidrag til rammevilkår for et velfungerende næringsliv. Dersom utviklingsland skal kunne hevde seg i den globale konkurransen om lokalisering av næringsvirksomhet og selv kunne tilby relevant arbeidskraft for utenlandsinvesteringer, trengs kompetanseløft på alle nivåer.

På samme måte som næringslivets aktiviteter bidrar til vekst, kan norske kunnskapsmiljøer gi viktige bidrag til økonomisk utvikling gjennom kapasitetsbygging og kompetanseoverføring. Det er derfor relevant å se virkemidlene for internasjonalisering av norske forsknings- og høyere utdanningsinstitusjoner i sammenheng med utviklingspolitikken.

2.6 Geografisk innretning

Kanskje mer enn på noe annet felt innen bistanden reiser støtte til næringsutvikling vanskelige spørsmål når det gjelder geografiske prioriteringer. Et naturlig utgangspunkt er de land der Norge allerede har et omfattende og langsiktig utviklingssamarbeid. I første rekke gjelder dette de seks fokuslandene i utvikling – Etiopia, Malawi, Mosambik, Myanmar, Nepal og Tanzania – hvor den norske innsatsen i økende grad legger vekt på godt styresett, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, ressurs- og inntektsforvaltning.

Samtidig er det viktig å satse på samarbeid med land som har et genuint ønske om å legge til rette for næringsutvikling gjennom å bidra til gode rammebetingelser. Uten en slik vilje er det lite sannsynlig at bistand vil gi varige resultater som står i forhold til innsatsen. Hvis dialogen eller den praktiske oppfølgingen av samarbeidet med et land avdekker at myndighetene i realiteten ikke er opptatt av å gjøre noe med de utfordringene som næringslivet møter, vil det måtte få konsekvenser for samarbeidet.

En annen side ved avveiningen gjelder medvirkning fra norske aktører. I det bilaterale samarbeidet er det naturlig å legge vekt på områder hvor Norge kan bidra med mer enn bare penger, gjennom aktiv involvering av norske samarbeidspartnere, det være seg næringsaktører, kunnskapsinstitusjoner, frivillige organisasjoner eller andre. Derfor vil regjeringen legge vekt på en dialog

med disse om mulige innsatser, i tråd med utviklingslandenes behov og prioriteringer.

Det vil være store variasjoner i innretning og prioritering av innsatsen fra land til land. For de seks fokuslandene i utvikling tar regjeringen sikte på brede og langsiktige programmer for næringsutvikling. Dette er land hvor Norge har et nærvær som gir grunnlag for løpende dialog og tett oppfølging med myndighetene og andre samfunnsaktører. Samtidig er det forskjeller mellom landene som tilsier at det vil være betydelig variasjon med hensyn til innhold i samarbeidsprogrammene. I noen land vil det være særlig viktig å arbeide langsiktig for å bedre rammebetingelsene for næringsutvikling, mens det i andre land vil være aktuelt også å knytte samarbeidet til investeringer og handel. Et omfattende og langsiktig samarbeid for næringsutvikling vil måtte tilpasses de enkelte lands forutsetninger og utviklingsplaner. Samarbeidet må være forankret i en grundig dialog med myndigheter og private aktører i de aktuelle utviklingslandene.

Regjeringen vil systematisk arbeide for å engasjere ulike norske partnere i samarbeidet med fokuslandene, med sikte på et gradvis mer omfattende engasjement. Utenriksstasjonene vil ha en særlig viktig rolle i denne sammenheng, i nært samarbeid med Innovasjon Norge og andre deler av virkemiddelapparatet. Forutsetningene for å trekke med relevante norske aktører varierer fra land til land, og næringsaktørene prioriterer i stor grad andre land enn fokuslandene.

I gruppen av sårbare stater og områder – Afghanistan, Haiti, Mali, Palestina, Somalia og Sør-Sudan – vil norsk bistand være konsentrert om stabilisering og fredsbygging ved siden av sosial og økonomisk utvikling. Regjeringen legger ikke opp til at næringsutvikling skal være et eget innsatsområde for bilateral norsk bistand i alle disse landene. Næringsperspektivet bør like fullt bringes systematisk inn både i det praktiske bistandsarbeidet og i den politiske dialogen, samt overfor multilaterale aktører som spiller en særlig viktig rolle i disse landene.

Regjeringen vil vurdere muligheter for å oppskalere samarbeid i utvalgte land i Vest-Afrika. I tråd med intensjonen om å redusere antall land som mottar norsk bistand vil innsatsen som hovedregel avgrenses til listen over 85 samarbeidsland.¹⁶

I noen sammenhenger vil det være naturlig å se innsatsen for næringsutvikling i et regionalt

¹⁶ Jf. omtale i Prop. 119 S (2014–2015) *Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet 2015*.

Figur 2.5 India. Et barn leker med ny teknologi, mens moren arbeider.

Foto: Nitai Mondal

perspektiv. Det kan være sammenheng mellom naboland og innad i regioner knyttet til handel, verdikjeder, infrastruktur, institusjonelt rammeverk eller andre forhold. I slike tilfeller må bistanden brukes til å fremme næringsutvikling på tvers av landegrensene, i samarbeid med de berørte landene og ofte gjennom fremme av sør-sør-samarbeid.

2.7 Mål og resultater

Regjeringen legger vekt på at bistanden skal være basert på tydelige mål og resultatkrav, samt effektiv ressursbruk. Resultater skal kunne måles og etterprøves på tre nivå: tiltaksnivå, ordningsnivå og landnivå. Men innsatsen bør også kunne evalueres samlet, det vil si på tvers av de tre nivåene. I den videre konkretisering og oppfølging av denne meldingen, vil regjeringen legge vekt på at mål og resultatkrav skal være etterprøvbare. Allerede i planleggingen av innsatsen vil det bli tatt hensyn til hvordan den skal kunne evalueres og hvilke krav det stiller til forberedelser og gjennomføring.

Det skal også sikres at innsatsen er forsvarlig ut fra den kapasitet og kompetanse de ansvarlige forvaltningsorganene besitter, og at det etableres

gode systemer for oppfølging av de ulike deler av støtten. Dette tilsier at opptrappingen av innsatsen vil skje skrittvis.

Støtte til næringsutvikling er forbundet med ulike former for risiko. Næringsutvikling vil ikke bare bli påvirket av samfunnet rundt, men vil selv øve påvirkning på omgivelsene. Derfor er det viktig at støtten forutsetter ivaretagelse av menneskerettigheter, sosialt ansvar, arbeidsrettigheter, finansielle standarder og miljøstandarder. Det er også viktig at støtten ikke bidrar til å forstyrre markedet, for eksempel ved å forrykke konkurranseforholdet mellom aktører.

2.8 Administrative og økonomiske konsekvenser

Regjeringen vil komme tilbake til gjennomføring av tiltak i forbindelse med de årlige budsjettproposisjonene.

Tiltakene som drøftes i meldingen kan gjennomføres innenfor de berørte departementers gjeldende budsjettrammer.

Regjeringen vil:

- Øke norsk støtte til næringsutvikling i utviklingsland og legge til rette for et strategisk samarbeid med norsk næringsliv og norske kunnskapsmiljøer, med sikte på bedre måloppnåelse.
- Legge vekt på en strategisk bruk av bistandsmidler for næringsutvikling. Bistand skal brukes der den kan bidra til resultater som ikke ville vært oppnådd uten bistandens medvirkning.
- Styrke innsatsen for næringsutvikling gjennom langsiktige programmer i de seks fokuslandene Etiopia, Malawi, Mosambik, Myanmar, Nepal og Tanzania. Samtidig støtte næringsutviklingstiltak i andre utviklingsland som kan motta norsk bistand, herunder utvalgte land i Vest-Afrika.

3 Næringslivssamarbeid med utviklingsland

3.1 Et helhetlig perspektiv

Norges samarbeid med utviklingsland var lenge nærmest ensbetydende med bistand. En betydelig andel av norsk næringslivs engasjement i de samme landene var også knyttet til bistand. Dette bildet har endret seg kraftig de siste 10–20 årene. Norsk næringslivs engasjement i en rekke utviklingsland er i dag langt større enn bistanden. I takt med internasjonaliseringen går norske selskaper i økende grad mot nye og mer krevende markeder. Selv om en høy andel av vare- og tjenestetekstporten fortsatt går til Europa, har den prosentvise veksten det siste tiåret vært langt høyere i eksporten til Afrika, Asia og Sør-Amerika. På denne måten bidrar norsk næringsliv gjennom investeringer og etableringer til jobbskaping og vekst som langt overgår det Norge vil kunne oppnå gjennom bistanden.

Denne satsingen understøttes av virkemiddelapparatet for internasjonalisering av norsk næringsliv, som inkluderer utenriksstasjonene, Innovasjon Norge, GIEK, Eksportkreditt Norge, Sjømatrådet, INTPOW (*Norwegian Renewable Energy Partners*) og INTSOK (*Norwegian Oil and Gas Partners*). Selv om organisasjonene har varierende oppgaver, bidrar de samlet med profilering, informasjon, veiledning og økonomiske virkemidler.

Samtidig er det spesielt i lavinntektsland utfordringer som tilsier at bistand ennå en tid fremover må spille en viktig rolle. I mange land med lavt inntektsnivå, svake rammebetingelser og liten tilgang på utdannet arbeidskraft er det vanskelig å finne lønnsomme investeringsprosjekter. Utviklingseffekten av bistand kan bli betydelig dersom den bidrar til å fjerne hindringer for næringsutvikling. Dette vil kreve dybdeforståelse av utfordringene i landene vi samarbeider med, men også kunnskap om potensielle markedsmuligheter.

Utenriktjenesten har en sentral rolle som ansvarlig for både utviklingspolitikken og utenriksstasjonenes arbeid med å fremme norsk næringsliv i utlandet. Hoveddelen av den bilaterale støtten til næringsutvikling i utviklingsland

forvaltes av Norfund og Norad. Tiltak for næringsutvikling er organisert gjennom et bredt spekter av virkemidler som omfatter diverse søknadsbaserte støtteordninger, tradisjonell gavebistand og investeringsmidler i form av lån og egenkapital. I tillegg kommer midler som forvaltes av utenriksstasjonene over regionbevilgningene, både til næringsutvikling og kunnskapssamarbeid, samt støtte gjennom Fredskorpset.

Som redegjort for i forrige kapittel har bistand til næringsutvikling og fremme av norsk næringsliv ulike mål. Vektlegging og relevans av disse to målsettingene vil variere fra land til land. Samtidig er det forhold som tilsier at samordning og helhetsperspektiv er viktig. Dels dreier det seg om de samme aktørene, både på myndighetssiden og i næringslivet. Dels er innsatsene ofte ganske like, for eksempel i forbindelse med infrastrukturtiltak, selv om finansieringsmåten er forskjellig. Og ikke minst er det viktig å bruke den samlede kompetansen og kapasiteten til de institusjonene som er involvert i henholdsvis utviklingssamarbeid og internasjonalisering av norsk næringsliv på en mest mulig effektiv måte. Det vil styrke arbeidet både med næringsutvikling i bistandssammenheng og fremme av norsk næringsliv i utlandet.

Bedre informasjon og veiledning

Mange bedrifter peker på behov for et bedre og mer samordnet system for informasjon og veiledning knyttet til mulig engasjement i utviklingsland, uavhengig av om det vil være relatert bistandsinnsats eller ikke. Regjeringen vil derfor opprette en førstelinjetjeneste som skal ha som formål å gi oversikt over muligheter og råd om videre oppfølging. En slik førstelinjetjeneste skal ikke erstatte den informasjon som de ulike deler av virkemiddelapparatet har for egen virksomhet.

Et nært samspill mellom de ulike deler av virkemiddelapparatet vil være nødvendig, og regjeringen vil etablere samarbeidsstrukturer som sikrer dette. I denne sammenheng bør det kunne dras veksler på blant annet erfaringene fra samarbeidet mellom Norad og Norfund om Veiledningskontoret for næringsutvikling i utviklingsland.

Tilbudet skal ikke være avgrenset til norske ordninger, men også omfatte informasjon til norsk næringsliv om andre lands ordninger av relevans for engasjement i utviklingsland. Det samme gjelder informasjon om de muligheter det multilaterale systemet representerer for norsk næringsliv. De multilaterale organisasjonene er store innkjøpere av varer og tjenester. I tillegg har de omfattende finansielle ordninger for å bidra til risikoavlastning i forbindelse med næringslivets engasjement i utviklingsland.

Regelverk for internasjonal bistand

OECDs utviklingskomité (DAC) setter standarder for og følger opp medlemslandenes bistandspraksis. Dette forumet har utarbeidet felles retningslinjer for hva som klassifiseres som utviklingshjelp og hvilke land som kan motta slik støtte, kalt ODA (*Official Development Assistance*). Regjeringen vil fastholde at all norsk støtte over utviklingsbudsjettet skal tilfredsstillende internasjonale regler for ODA.

Målet med bistand er å bidra til økonomisk utvikling og sikre velferd i utviklingsland. Mange land har i de senere år gitt en økende andel av sin bistand som såkalt konsesjonelle lån, som er en kombinasjon av lån og gave. Disse lånene skal i henhold til de eksisterende ODA-reglene ha et gaveelement som utgjør minst 25 % av den totale summen som gis. De fleste land, inkludert Norge, benytter seg primært av gavebistand, det vil si 100 % gaveelement. ODA-regelverket er vedtatt endret med virkning fra 2018. Endringene innebærer blant annet at kravet til gaveelement i lån vil variere fra 45 % til de minst utviklede landene (MUL) til 10 % for lån til land som klassifiseres som høyere mellominntektsland, samt at det kun er gaveelementet som vil regnes som ODA.

De fleste av DACs medlemsland rapporterer at de gir sin bistand i ubundet form. Det innebærer at støtte til utviklingsland gis uten krav om at tilhørende varer eller tjenester skal komme fra giverlandet. Det motsatte er bundet bistand. Det meste av bistanden fra land utenfor DAC er bundet.

I 2001 kom DAC med en formell anbefaling til medlemslandene om å avbinde offisiell bistandsfinansiering til de minst utviklede landene. Anbefalingen ble revidert i 2006 og i 2008 og inkluderer nå flere mottakerland.¹ I 2012 var andelen av ubundet bistand til de land som omfattes av anbefalingene, 91 % av bilateral utviklingshjelp. For

alle mottakerland samlet, var andelen ubundet bistand 78 %.

EØS-regelverket

Norge har forpliktet seg til å følge EØS-avtalens regler om offentlig støtte (statsstøtte). EØS-avtalens artikkel 61 (1) forbyr som hovedregel offentlig støtte til foretak som vrir eller truer med å vri konkurransen og samhandelen i EØS-området. Et tiltak omfattes av støtteforbudet i EØS-avtalens artikkel 61(1) dersom samtlige av følgende seks vilkår er oppfylt:

1. Støtten må innebære en *økonomisk fordel* for mottakeren
2. Støtten må være gitt av staten eller av *statsmidler* i enhver form
3. Mottaker av støtte må drive *økonomisk aktivitet* (foretaksbegrepet)
4. Støtten må begunstige *enkelte* foretak eller produksjonen av *enkelte* varer eller tjenester (selektivitet)
5. Støtten må vri konkurransen eller true med å *vri konkurransen*
6. Støtten må være egnet til å *påvirke samhandelen* mellom EØS-landene

Dersom et tiltak oppfyller samtlige kriterier, er det i utgangspunktet uforenlig med EØS-avtalen. Forbudet mot offentlig støtte er imidlertid ikke absolutt. Noen typer støtte kan iverksettes etter notifikasjon og godkjenning av EFTAs overvåkingsorgan (ESA). Dessuten er det gitt flere unntak fra det generelle støtteforbudet gjennom regelverk som nedfeller betingelser for når et støttetiltak kan være forenlig med EØS-avtalen. Dersom disse unntakene kommer til anvendelse, vil støtten anses som forenlig med EØS-avtalen. De mest relevante unntakene i denne sammenheng er:

- Bagatellmessig støtte/*De-minimis*-regelen. Tillater støtte på opptil 200 000 euro til en bedrift innenfor en periode på tre regnskapsår.
- Gruppeunntakene/*General Block Exemption Regulation* (GBER). Fastsetter detaljerte regler for når visse typer støtte anses forenlig med EØS-avtalen. Støtte som oppfyller vilkårene i GBER er unntatt fra reglene om forhåndsmelding og forhåndsgodkjenning. Slik støtte er imidlertid underlagt en forenklet meldeplikt og må meldes til ESA innen 20 dager etter tildelingen. Støttegiver plikter å påse at samtlige vilkår i GBER er oppfylt.

For nærmere informasjon om de ulike unntakene vises det til veileder utarbeidet av det daværende

¹ *DAC Recommendations on Untying ODA* (OECD, 2008)

Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet² og senere oppdateringer på Nærings- og fiskeridepartements hjemmesider. Regjeringen vil ta hensyn til begrensninger og muligheter som følger av EØS-statsstøttereglene ved utformingen av tilskudds- og støtteordninger.

Den OECD-tilknyttede eksportfinansieringsavtalen, *Arrangement*

Offentlige langsiktige eksportlån og -garantier (over to år) reguleres i dag av den OECD-tilknyttede eksportfinansieringsavtalen, *Arrangement on Officially Supported Export Credits* (også kjent som *Arrangement*). Denne avtalen som er en såkalt *gentleman's agreement* mellom Australia, Canada, EU, Japan, Korea, New Zealand, Norge, Sveits og USA. Formålet med avtalen er å sikre at konkurranse mellom eksportører er basert på pris og kvalitet, og ikke på vilkårene i den offentlige finansieringen eksportørene kan tilby sine kjøpere. I tillegg skal avtalen bidra til å begrense subsidiekonkurranse mellom land. Avtalen gjelder for eksportfinansiering av både varer og tjenester.

Arrangement regulerer betingelsene for finansiering av eksporttransaksjoner, inkludert betingelser for bistand til slike transaksjoner. Støtte til eksport er i utgangspunktet forbudt etter WTO-avtalen, men eksportfinansiering som er i tråd med *Arrangement* er forenlig med WTO-avtalen.

Gjennom medlemskapet i OECD er Norge også forpliktet til å følge en del retningslinjer for eksportkreditter som gjelder håndtering av samfunnsansvar, motvirking av korrupsjon og bærekraftig långiving. Med sistnevnte forstås långiving som ikke bidrar til usunn gjeldsbelastning i utviklingsland.

3.2 Utviklingspolitiske virkemidler for næringsutvikling

Innretningen av virkemidler på det utviklingspolitiske området må blant annet bygge på de erfaringer som er høstet fra tidligere norsk innsats for næringsutvikling gjennom bistanden. OECD/DAC gjennomførte i 2013 en gjennomgang av norsk bistand.³ DAC gir Norge jevnt over et godt

skussmål. Honnør gis for en langsiktig, aktiv og utviklingsfremmende politikk, som bidrar strategisk til globale utviklingsspørsmål, samtidig som den er klart rettet mot fattigdomsbekjempelse.

Gjennomgangen peker på at Norge har lykket med å mobilisere norsk næringsliv i utviklingsland. Samtidig fremheves det at man ikke like effektivt har lykket i å fremme bedre rammevilkår for utviklingslands private sektor eller gunstige handelsvilkår for utviklingsland.

Liknende konklusjoner ble presentert i den siste større evalueringen av samlet norsk innsats for næringsutvikling gjennomført av *Devfin Advisers AB* i 2010, samt evalueringer av Norads støtteordninger i 2012 og søknadsbaserte ordninger i 2014.⁴ Disse studiene fremhever at norsk innsats på området har gitt resultater med hensyn til å mobilisere norske bedrifter og stimulere til vekst på bedriftsnivå i utviklingsland.

Samtidig peker evalueringene på utfordringer i måten de utviklingspolitiske virkemidlene er utformet på. Et gjennomgående trekk i norsk støtte til næringsutvikling har vært at den er gitt på en kompleks og ukoordinert måte.

Tilbakemeldinger fra næringslivet bekrefter konklusjonene fra evalueringene. Norske bedrifter etterlyser mer rådgivning og oppfølging, bedre koordinering av virkemidlene, større støttevolum over lengre tid, mer fleksibilitet i instrumentene og mer tilrettelegging for erfaringsutveksling mellom bedriftene.

En samordnet og effektiv støtte

Regjeringen vil systematisk gjennomgå alle deler av utviklingsbudsjettet med sikte på en mest mulig samordnet og effektiv støtte til næringsutvikling. Nedenfor redegjøres for enkelte hovedelementer. Et viktig poeng er at innsatsen hele tiden må være tilpasset de utfordringer og muligheter som en møter. Derfor må også bruken av virkemidler være fleksibel og tilpasses over tid. Regjeringen vil komme tilbake til dette i forbindelse med de årlige budsjettproposisjonene.

⁴ *Evaluation of Norwegian Business-related Assistance Main Report* (Norad, 2010)

Gjennomgang av Norads søknadsbaserte støtte til næringslivet for perioden 2009-2012 (Jan Thomas Odegard, Mari Brekke Mogen og Zozan Kaya, NCG, 2013)

Review of Instruments for Private Sector Development (PSD) in Developing Countries (NCG, 2014)

Private sector development for poverty reduction: Opportunities and challenges for Norwegian development aid (Espen Villanger og Lars Ivar Berge, CMI, 2014)

² EØS-avtalens regler om offentlig støtte (Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet, 2010)

³ *OECD Development Co-operation Peer Review Norway 2013* (OECD, 2013)

I tillegg til de virkemidler som omtales nedenfor, vil det gis støtte til tiltak for næringsutvikling over budsjettposter som er organisert ut fra andre kriterier. Dette gjelder for eksempel regionbevilgningene, der blant annet deler av midlene som går til forskning vil dreies i retning av mer næringslivsrelevant forskningssamarbeid. Langsiktige satsinger knyttet til rammebetingelser i fokusland vil i hovedsak dekkes over disse bevilgningene. Tilsvarende vil støtten gjennom frivillige organisasjoner som er relevant for næringsutvikling normalt dekkes over budsjettkapitlet for sivilt samfunn.

Innovativ finansiering

Begrepet innovativ finansiering blir stadig mer utbredt innenfor internasjonal bistand. Det er en samlebetegnelse for en rekke instrumenter og virkemidler som ligger i grenselandet mellom tradisjonell bistand og investeringsvirksomhet. Flere av produktene som omfattes av begrepet er ikke innovative i tradisjonell forstand, ettersom det er snakk om etablerte produkter som har eksistert i mange år. Dette inkluderer for eksempel garantier og utviklingsobligasjoner (*Development Impact Bonds*). Her finner vi også grønne obligasjoner (*Green Bonds*) som ble utviklet av Verdensbanken og svenske *Skandinaviska Enskilda Banken AB* i 2008, der midlene i utgangspunktet skal brukes til å finansiere miljøvennlige investeringer. Markedet for grønne obligasjoner er i kraftig vekst, men utgjør fortsatt en svært liten andel av det totale obligasjonsmarkedet i verden.

Mikrofinans er et annet etablert eksempel som ofte inkluderes i betegnelsen innovativ finansiering. Norge har engasjert seg i flere initiativ.

Green Africa Power (GAP), der Norge har bidratt med 300 mill. kroner, er et eksempel på et fond som bidrar til risikoreduksjon for å stimulere til utbygging av kraftprosjekter som ellers ikke hadde blitt realisert.

I følge en nyere studie⁵ er det siden år 2000 mobilisert mer enn USD 93 mrd. til utviklingsland gjennom anvendelse av innovative instrumenter. Ulike typer bistandsgarantier utgjør ca. 40 % av dette, mens tematiske utviklingslån er den nest største gruppen med 25 %. Resten består av en rekke produkter, som utviklingsobligasjoner, resultatbaserte kontrakter, karbonauksjoner, blandede kreditter og mikrofinansfond.

Boks 3.1 Green Africa Power/ Private Infrastructure Development Group

Green Africa Power (GAP) er et nytt fond på 1,3 mrd. kroner som skal stimulere det private næringsliv til å investere i fornybare energiprojekter i det sørlige Afrika. Initiativet til GAP ble tatt av givergruppen *Private Infrastructure Development Group* (PIDG) som Norge ble medlem av i 2014.

PIDG er en giverfinansiert multilateral gruppe etablert i 2002. Mandatet til PIDG er å legge til rette for privat sektor-investeringer i infrastruktur i utviklingsland. PIDG har etablert syv selskaper, i tillegg til GAP, som tilbyr spesialisert finansierings- og prosjektutviklingsekspertise. Hvert selskap skreddersyr løsninger som sikrer at infrastrukturprosjekter blir gjennomført. De andre medlemmene i PIDG er Australia, Irland, Nederland, Storbritannia, Sveits, Sverige, Tyskland og IFC. I første omgang har Norge kun gått inn med finansiering i GAP, men regjeringen vil etter hvert vurdere norsk støtte også til andre relevante selskaper under PIDG.

GAP tilbyr langsiktige lån til finansiering av prosjekter innen produksjon av fornybar kraft i de minst utviklede landene i det sørlige Afrika. Fondet er strukturert slik at det skal stimulere til investeringer fra næringslivet og samtidig demonstrere kommersiell og teknisk gjennomførbarhet av fornybare energiprojekter.

Felles for disse produktene er at de tar sikte på å mobilisere privat kapital til regioner og utvalgte sektorer på en katalytisk måte. Utgangspunktet er som regel at en sektor med høy potensiell utviklingseffekt oppleves som for risikabel eller har for lav avkastning til at private selskaper på egen hånd ønsker å investere. Det er ofte prosjekter som har høy samfunnsøkonomisk lønnsomhet, utover den rene bedriftsøkonomiske avkastningen.

Satsingen på innovative instrumenter vil trappe opp fra norsk side, i tråd med den internasjonale erkjennelsen av viktigheten av å mobilisere privat kapital ved å bruke bistand på en katalytisk måte. En vesentlig del av innsatsen vil også i fortsettelsen skje i samarbeid med andre land og via multilaterale initiativ.

⁵ *Innovative Finance for Development: Scalable Business Models that Produce Economic, Social, and Environmental Outcomes* (Dalberg Global Development Advisors, 2014)

Figur 3.2 Ghana, Takoradi. Utvidelse av eksisterende kraftanlegg med finansiering fra PIDG. Dette gir anlegget kapasitet til å gi 8,9 millioner flere mennesker tilgang til strøm.

Foto: PIDG/Infrastructure Crisis Facility – Debt Pool

Strategiske partnerskap

Næringslivsaktører som er etablert i utviklingsland sitter på stor lokal kunnskap og erfaring. Gjennom sitt virke erfarer de hva som er de vesentlige utviklingsproblemene lokalt og hvilke flaskehalsar som hindrer vekst og utvikling. De ser også potensialet som ligger i å utbedre disse områdene, både for egen drift og lokal utvikling. Regjeringen ønsker derfor å inngå samarbeid med næringslivsaktører for å løse disse felles utviklingsutfordringene. I arbeidet med å utvikle en norsk samarbeidsmodell vil en kunne bygge på den modellen for offentlig-privat utviklingspartnerskap som svenske myndigheter (SIDA) har utviklet (PPDP – *Public Private Development Partnerships*). Her finansierer SIDA og partnere fra næringslivet et prosjekt som blir gjennomført av en tredjepart. Det kan være et lokalt selskap, en frivillig organisasjon eller lokale myndigheter. Utgangspunktet for samarbeid er en lokal

utviklingsutfordring der partene har en felles interesse i å forbedre situasjonen. Regjeringen ønsker å inngå denne type produktive samarbeid med næringslivsaktører.

Betingelsene for hvert samarbeid vil skreddersys det enkelte prosjekt, men i utgangspunktet vil finansieringen være delt mellom offentlig part og næringslivsaktør. Samarbeidet kan inngås med en enkelt bedrift eller en klynge.⁶ Offentlige midler skal være komplementære til den private kapitalen og ha klare utviklingsmål. Finansieringen vil aldri gå gjennom næringslivsaktøren, men til en lokal tredjepart.

Eksempler på et strategisk samarbeid kan være samfinansiering av en skole som driver yrkesopplæring. Her vil den konkrete gevinsten for bedrifter være tilgang til kompetent arbeids-

⁶ En klynge er en geografisk konsentrasjon av bedrifter og relaterte kunnskapsmiljøer, koplet sammen gjennom komplementaritet eller likhet i interesser og behov.

kraft. Et annet eksempel kan være finansiering av infrastruktur tilknyttet et investeringsprosjekt. Ofte vil dette dreie seg om finansiering av prosjekter som i utgangspunktet burde vært et offentlig gode i landet. SIDA har hatt stor suksess med sin modell og har rundt 10 strategiske partnerskap med næringslivet.

Regjeringen vil arbeide for å opprette en norsk versjon av en slik samarbeidsmodell. Utenriksstasjonene, med sin lokal kunnskap og erfaring, vil være sentrale i utforming og gjennomføring.

3.2.1 Norfund

Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland (Norfund) ble etablert som et særlovselskap i 1997. Norfund har som formål å bidra til utvikling av bærekraftig næringslivsvirksomhet i utviklingsland. Hensikten er å etablere levedyktig, lønnsom virksomhet som ellers ikke vil bli igangsatt som følge av høy risiko.

Norfund er et av våre viktigste virkemidler for å bidra til å bekjempe fattigdom gjennom næringsutvikling. Samlet investeringsportefølje var ved utgangen av 2014 på 12,8 mrd. kroner. Ved utgangen av 2014 hadde fondet investert direkte og indirekte i om lag 700 selskaper. Selskapene ga jobb til 227 000 mennesker, hvorav 35 % var kvinner.⁷

Norfund er satt opp som et instrument for offentlig-privat samarbeid. Fondet medvirker med egenkapital og annen risikokapital, og kan yte lån og stille garantier til utvikling av bærekraftig næringsvirksomhet i utviklingsland. Norfund investerer alltid sammen med partnere, norske og utenlandske. Gjennom samarbeid med andre investorer mobiliserer Norfund ytterligere kapital og kan sikre den industrielle og lokale kompetansen som er nødvendig for hver enkelt investering.

Norfund er etablert for å operere i noen av de fattigste landene i verden og investere i markeder der vanlige kommersielle aktører ofte vegrer seg for å gå inn alene på grunn av stor risiko. I tillegg til å tilby risikokapital vil Norfunds investeringer ofte være addisjonelle i form av kompetanse og aktivt eierskap. For å ha best mulig kunnskap om rammebetingelser og lokale forhold, har Norfund konsentrert investeringene om et begrenset antall land og sektorer.

Norfunds virksomhet er i dag rettet mot land i Øst-Afrika og det sørlige Afrika, i tillegg til utvalgte land i Mellom-Amerika og Sørøst-Asia. De viktigste innsatsområdene er fornybar energi,

finansielle institusjoner og landbruk, i tillegg til små og mellomstore bedrifter gjennom lokale investeringsfond. Dette er områder hvor prosjektene antas å ha spesielt høy utviklingseffekt.

Norfund har ved utarbeidelse av sin strategi vektlagt at få enkeltfaktor begrenser vekst og fattigdomsreduksjon mer enn mangel på strøm eller upålitelig strømforsyning. Tilgang til elektrisitet er en stor utfordring for næringslivet i utviklingsland. Tilgang til kapital er en annen viktig barriere for næringsutvikling.

Norfunds strategiske samarbeid med Statkraft – *SN Power* – ble etablert i 2002. Selskapet er en ledende kommersiell investor og utvikler av prosjekter innen vannkraft i fremvoksende økonomier. *SN Power* er Norfunds største investering. Samarbeidet med Statkraft ble i 2014 forlenget og omstrukturert slik at Norfunds investeringer i større utstrekning rettes inn mot de mest krevende markedene i Sørøst-Asia, Afrika og Mellom-Amerika.

Landbrukssektoren er valgt blant annet på bakgrunn av at syv av ti av verdens fattige livnærer seg innen primærnæringene, hovedsakelig gjennom jordbruk. Sektoren er også viktig for å bidra til global matsikkerhet. Behovet for utvikling og effektivisering av landbrukssektoren er stort.

Geografisk har Afrika sør for Sahara og de minst utviklede landene (MUL) preget Norfunds investeringer i 2014. Dersom investeringene i *SN Power AS* og *Statkraft IH Invest AS* ikke medregnes, er 81 % gjort i Afrika sør for Sahara, mens 24 % er gjort i MUL. Restruktureringen av samarbeidet med Statkraft innen vannkraft vil over tid bidra til å ytterligere flytte investeringer til MUL. Økt konsentrasjon om Afrika sør for Sahara og MUL innebærer at Norfund opererer i regioner med krevende og usikre rammebetingelser for næringsvirksomhet. Dette vil medføre økt risiko i porteføljen.

Norfunds virksomhet har nylig vært evaluert. Evalueringen⁸ konkluderer med at Norfund leverer på sitt mandat om å bidra til å etablere bærekraftige bedrifter i utviklingsland. Videre finner ikke evalueringen grunnlag for å anbefale større endringer i måten fondet styres på, da styringsmodellen som er valgt for oppfølging av Norfund fra eiers side i hovedsak synes å fungere godt. Evalueringen påpeker imidlertid også forbedringspunkter. Utenriksdepartementet følger opp anbefalingene på hensiktsmessig vis.

⁷ *Report on Operations* (Norfund, 2014)

⁸ *Evaluation of the Norwegian Investment Fund for Developing Countries* (Norad, 2015)

Boks 3.2 Ren energi i Sør-Afrika

Figur 3.3 Sør-Afrika, Dreunberg. Solcellepaneler fra Scatec Solar.

Foto: Norfund

Sør-Afrika har de senere årene strevd med å etablere en stabil og pålitelig strømforsyning til det nasjonale nettet. Etterspørselen har økt som følge av økonomisk vekst, samtidig som kullkraftverk har blitt mindre pålitelige. Utbygging av store nye kraftverk har blitt kraftig forsinket, med betydelige kostnadsøkninger. Strømstans har blitt et stadig vanligere fenomen i landet.

Sør-Afrika ønsker større deltakelse av private aktører i kraftmarkedet for å løse problemet med kraftmangel, men også for å fremme fornybar energi. Myndighetene har derfor avholdt en rekke anbudskonkurranser for å tildele lisenser og langsiktige kontrakter. Anbudene er målrettet mot ulike teknologier, med fokus på vind og solcellepaneler.

Det norske selskapet Scatec Solar fikk på et tidlig stadium støtte av Norad for å foreta markedsanalyser. Selskapet deltok aktivt i anbudsrunderne, og vant retten til å gjennomføre tre prosjekter på til sammen 190 MW. Prosjektene har blitt gjennomført i samarbeid med lokale pri-

vate partnere, med kapital fra Norfund. Lokale banker har tilbudt gjeldsfinansiering av prosjektene, ledet an av Sør-Afrikas *Standard Bank*. De to siste prosjektene hadde en total kapitalkostnad på om lag 2 mrd. kroner. Av dette utgjorde Norfunds bidrag bare ca. 35 mill. kroner. Denne investeringen ble fulgt opp av et tilsvarende beløp fra KLP, med basis i investeringssamarbeidet mellom Norfund og KLP.

Scatec Solar og de lokale private partnere i prosjektet bidro med egenkapital på om lag 340 mill. kroner. Lånefinansiering på ca. 1,6 mrd. kroner ble arrangert av *Standard Bank*. Selv om Norfunds økonomiske bidrag har vært beskjedent, har dette vært vesentlig for å sikre suksess. KLPs finansiering var betinget av Norfund engasjement, og partnerskapet med Norfund har dermed vært viktig for Scatec Solars evne til å vokse. Samarbeidet mellom Norfund og Scatec Solar har vist seg å være attraktivt for private utlånere også andre steder i Afrika.

I styringsdialogen med Norfund vil Utenriksdepartementet fortsatt vektlegge betydningen av engasjement i geografiske områder hvor bistand kan utløse private investeringer. Samtidig må fondets risikoprofil være akseptabel. Fondet må kontinuerlige arbeide med å synliggjøre utviklingseffekter av innsatsen, uten at det skal gå på bekostning av effektivitet. Norfund er underlagt krav om størst mulig grad av åpenhet rundt sin virksomhet.

3.2.2 Norad

Direktoratet for utviklingssamarbeid (Norad) er en fagetat administrativt underlagt Utenriksdepartementet. Norad har som hovedoppgave å gi faglige råd og kvalitetssikre norsk utviklingssamarbeid. I tillegg forvalter Norad flere tilskuddsordninger, inkludert to ordninger innrettet mot næringsutvikling.

Rammevilkår for næringsutvikling

Den ene ordningen har som formål å styrke rammevilkårene for næringsutvikling gjennom kapasitetsbygging og institusjonssamarbeid. Støtten var i 2014 på om lag 100 mill. kroner, fordelt på nærmere 50 prosjekter, og ble kanalisert gjennom en rekke nasjonale og multilaterale organisasjoner. Innsatsen vurderes kontinuerlig, og Norad er nå i gang med å vri støtten mot flegiverfond i Verdensbankgruppen og fra prosjekter til programmer for å sikre best mulig effektivitet. Regjeringen vil styrke denne ordningen ved å inkludere flere tiltak som retter seg mot rammebetingelser for næringsutvikling, men som i dag støttes fra andre deler av bistandsbudsjettet. Dette vil bidra til en mer helhetlig forvaltning på området.

Søknadsbasert støtteordning for næringsssamarbeid

Norad forvalter også en søknadsbasert støtteordning for bedrifter som ønsker å etablere eller ekspandere næringsvirksomhet i utviklingsland. Deler av ordningen forvaltes av Innovasjon Norge gjennom *Business Matchmaking (BMMP)*-programmet. Støtteordningen skal redusere risikoen ved å etablere seg i utviklingsland og høyne de lokale utviklingseffektene av investeringen. Under ordningen kan bedrifter få støtte til blant annet forstudier, opplæring, kompetansebygging, nødvendige infrastrukturinvesteringer og tiltak for å styrke ivaretagelse av bedriftens samfunnsansvar. Totalt ble det utbetalt om lag 50 mill. kroner i 2014, fordelt på et stort antall avtaler.

Den norske bedriftsstøtteordningen for næringsutvikling i utviklingsland har lyktes i å engasjere norsk næringsliv i utviklingsland, men har i mindre grad klart å stimulere til næringsutvikling og økonomisk vekst i mottakerlandene.⁹ En årsak kan være at støtteordningen ikke har stilt strenge nok krav, slik at enkelte prosjekter med svake forutsetninger for å lykkes har mottatt støtte. De fleste investeringene i forbindelse med etableringene har vært på under 5 mill. kroner.

En annen svakhet har vært at tildelinger i stor grad har skjedd fra fase til fase i et prosjekt, basert på stadig nye søknader. Slik oppstyking skaper usikkerhet i planleggingen og kan forsinke fremdriften.

En mer mål- og resultatrettet innsats

Erfaringene tilsier at dagens søknadsbaserte ordning under Norad gradvis legges om og erstattes av en konkurransebasert mål- og resultatrettet ordning, blant annet basert på følgende:

- klar definisjon av hvilke mål og resultater som skal oppnås
- tydelige geografiske prioriteringer
- tydelige sektorprioriteringer, med vekt på energi, IKT, landbruk, fisk/marine ressurser og maritim sektor
- åpen for ulike typer søkere (bedrifter, klynger, kunnskapsinstitusjoner, organisasjoner)
- klare krav til søkerens kapasitet, kompetanse, erfaring og evne til å håndtere risiko
- kan dekke et vidt spekter av tiltak, rettet mot både rammebetingelser og virksomhetsnivå

Regjeringen vil endre og styrke dagens ordning med utgangspunkt i disse føringene. Omleggingen vil legge til grunn at bistanden fremover skal konsentreres om færre og større tiltak. I alle vurderinger av støtte til private aktører er det viktig å sikre at tilskudd kun anvendes der de kan utløse investeringer eller aktiviteter som ellers ikke ville blitt igangsatt.

Det vil være viktig å mobilisere interesse blant relevante deler av norsk næringsliv for å søke på ordningen. Innovasjon Norge vil ha en viktig rolle å spille i denne sammenheng. I utforming og organisering av ordningen bør en dra veksler på den erfaring som Innovasjon Norge har høstet gjennom sin forvaltning av EØS-ordningene. Regjeringen vil også ta i betraktning erfaringer fra ulike

⁹ *Review of Instruments for Private Sector Development (PSD) in Developing Countries* (NCG, 2014)

Boks 3.3 Business Matchmaking Programme

Business Matchmaking Programme (BMMP) er et program Innovasjon Norge implementerer og drifter på vegne av Norad. Målsettingen med BMMP er å redusere fattigdom gjennom å fremme sosial utvikling og økonomisk vekst. Dette skal oppnås som følge av økt tilgang til finansielle ressurser og teknologi gjennom å etablere langsiktige, bærekraftige og lønnsomme samarbeid mellom norske og lokale bedrifter. BMMP er rettet inn mot å koble norske og lokale bedrifter, gjennom oppsøkende arbeid for å identifisere bedrifter, drive partnersøk, utarbeide og kvalitetssikre bedriftsprofiler og gi støtte til reiser, som forhåpentligvis resulterer i samarbeidsavtaler og etableringer lokalt. Programmet er primært rettet mot små og mellomstore bedrifter.

En rapport fra 2012 viser at over 80 norske bedrifter har mottatt støtte gjennom BMMP i Bangladesh, India, Sri Lanka, Sør-Afrika og Vietnam. På tre år hadde BMMP resultert i 56 bedriftsetableringer eller andre formaliserte samarbeid. En evaluering¹ konkluderte i 2010 med at BMMP vurderes som et innovativt program, med potensial for å bli mer kostnadseffektivt. BMMP er relativt dyrt per kobling og per bedriftsavtale.

Programmet er under utfasing i flere av de ovennevnte landene. Omleggingen av Norads søknadsbaserte ordning vil også omfatte BMMP.

¹ Evaluation of Norwegian Business-related Assistance Main Report (Norad, 2010)

resultatbaserte tilskuddsmekanismer som benyttes av andre givere.

Regjeringen vil legge opp til at den nye ordningen blir et langt mer sentralt instrument i den totale norske innsatsen for næringsutvikling enn det den søknadsbaserte ordningen i Norad har vært, blant annet med hensyn til beløpssmessig størrelse. I arbeidet med å utrede en ny ordning, vil regjeringen blant annet vurdere hvilke former for støtte som bør inngå i ordningen og hvordan den best kan forvaltes. Tiltak innen de fem sektorene som omtales i kapittel 4, og tiltak som kan bidra til et grønt skifte, vil bli prioritert.

Boks 3.4 Steinsvik Group

Steinsvik Group har hovedkontor utenfor Hauge, og leverer driftssikre produkter og løsninger for fiskeoppdrett, skip og riggmarkedet. Bedriften er også ledende innen avansert maskinering, fabrikkasjon og bygging av prototyper.

Etter å ha deltatt i BMMP i 2009 fant bedriften ingen tilfredsstillende partner i Vietnam, og besluttet å etablere seg der selv. I 2011/2012 satte bedriften i gang arbeidet med etableringen i en næringspark ved Nha Trang. *Steinsvik Group* hadde stor nytte av finansiell støtte fra Norad til forundersøkelse og opplæring. Administrasjonsbygg og produksjonshaller sto ferdige i november 2013 og offisiell åpning fant sted i februar 2014. Bedriften har nå nærmere 100 ansatte i Nha Trang.

Steinsvik Group har tett samarbeid med en lokal teknisk skole i Nha Trang om utdanning av fagarbeidere innen platearbeid, sveising, elektromontasje og maskinering. Basert på eksamensresultat velges de best kvalifiserte som senere får opptil tre måneder opplæring i Norge.

Etter hvert vil fabrikken i Vietnam kunne fremstille de fleste av *Steinsvik Group's* produkter, også avanserte systemer for overvåking og kontroll av oppdrettsanlegg og offshore installasjoner. Utvidelsesplanene er klare på et større areal i tilknytning til nåværende produksjonslokaler.

I august 2014 besøkte representanter for *Vinh Hoan Corp.*, et av Vietnams ledende oppdrettsselskaper, Norge for å treffe aktuelle leverandører og samarbeidspartnere, blant annet *Steinsvik Group*. Dette var også en del av BMMP-tilbudet.

3.2.3 Fredskorpset

Fredskorpset finansierer utveksling av personell mellom partnere i Norge og i utviklingsland, og mellom partnere i to eller flere utviklingsland. Om lag 400 virksomheter i ca. 30 land utveksler årlig mer enn 600 personer mellom 18–35 år. Partnerne kan være private bedrifter, organisasjoner eller offentlige institusjoner.

Fredskorpset tilbyr gjensidig utveksling av personell mellom aktører som på kort og lang sikt fremmer næringsliv som et redskap for utvikling.

Boks 3.5 Utveksling mellom Norge og Malawi resulterte i solenergiselskap og strømtilgang for flere landsbyer

Figur 3.4 Malawi. Som følge av samarbeidet mellom Norge og Malawi ble *Kumudzi Kuwale* startet opp.

Foto: *Kumudzi Kuwale Ltd*/Trygve Mongstad

Flora videregående skole og *Nkhotakota Youth Organisation* (NYO) har utvekslet lærere som underviser i yrkesfag og entreprenørskap siden 2012. I 2014 tok prosjektet et steg videre ved at kunnskapen og ferdighetene førte til opprettelsen av en egen bedrift.

I august 2013 registrerte NYO et datterselskap kalt *Kumudzi Kuwale Ltd*. Selskapet beskriver seg selv som et sosialt *for-profit* energiselskap som tilbyr elektrisitet basert på solcelleløsninger. Prosjektet mottok i 2014 *African SEED Award* for beste oppstartsbedrift med sosialt tilsnitt. Målet med prosjektet er å gi tilgjengelig og rimelig solenergi til landsbyboere og bedrifter i områder uten innlagt elektrisitet i Nkhotakota, samtidig som selskapet tjener penger. To norske fredskorpssere fungerer som rådgivere innen næringsutvikling og fornybar energi.

Unge mennesker blir eksponert for nye utfordringer og tilegner seg kunnskap som kan komme både den enkelte bedrift og samfunnet forøvrig til gode. Utvekslinger skjer både mellom utviklingsland og mellom Norge og utviklingsland.

Med økonomisk støtte fra Fredskorpset reduserer næringslivsaktørene egen risiko. Samtidig gir gjensidig utveksling bedrifter økt internasjonal kompetanse, kunnskap om lokale forhold og tilgang til nye markeder. Utvekslingsordningene fungerer som et personalmessig insentiv så vel som et middel for å styrke partnerbedriftene institusjonelt.

3.3 Utenriktjenesten

Regjeringen har iverksatt tiltak for å styrke utenriktjenestens arbeid med økonomiske spørsmål,

hvor næringsutvikling og fremme av norske næringsinteresser står sentralt. Utenriksdepartementets arbeid på dette feltet er nå samlet i én avdeling, Avdeling for økonomi og utvikling. Det betyr et sterkere kompetansemiljø og en bedre ressursutnyttelse enn tidligere. En slik organisering gjør det også enklere å få til et godt samspill mellom utenriktjenesten og andre norske aktører på næringslivsfeltet, offentlige så vel som private. Samtidig legger regjeringen vekt på å styrke kompetanse og kapasitet på næringslivsfeltet ved utenriksstasjonene, både for å sikre kvalitet innen utviklingssamarbeidet og for å kunne ivareta norske næringsinteresser på en god måte.

Myndighetsdialog

En av utenriktjenestens viktigste oppgaver er samarbeid og dialog med andre lands myndig-

Figur 3.5 USA, New York. Utenriksminister Børge Brende i FN's sikkerhetsråd.

Foto: Utenriksdepartementet/Frode Overland Andersen

heter, blant annet i utviklingsland. Spesielt viktig er arbeidet med lover, regelverk og håndheving som skaper forutsigbare rammebetingelser for investeringer. I flere utviklingsland er det et sentralt politisk mål å tiltrekke seg investeringer. Det er viktig at Norge gjennom politisk dialog understøtter denne satsingen, blant annet ved å understreke behovet for stabile og forutsigbare rammevilkår. Menneskerettighetsbrudd, korrupsjon og annen type risiko er sentrale tema i denne dialogen. Her har spesielt utenriksstasjonene en viktig rolle, da de har kunnskap om lokale forhold og om hvor utfordringene ligger for næringslivet.

Næringslivsrelatert dialog

Utenriksstasjonene skal kunne gi råd og veiledning til norske næringsinteresser om rammebetingelser og muligheter for engasjement innen sitt embetsdistrikt. I tillegg skal utenriksstasjonene være dialogpartner om spørsmål som gjelder sikkerhet¹⁰ og ha en sentral rolle i forbindelse med kriseberedskap og -håndtering. For å fylle denne rollen, må stasjonene ha god innsikt i politiske, kulturelle og institusjonelle forhold som berører næringslivet, kombinert med et relevant kontaktnett. Samtidig må de ha god kjennskap til virkemiddelapparatet og norsk næringsliv. Regjeringen vil sikre tilstrekkelig kompetanse og kapasitet på utenriksstasjonene slik at de skal ivareta sitt ansvar for næringslivsrelaterte spørsmål på en god måte.

Utenriksstasjonene er daglig engasjert i dialog med samarbeidspartnere internasjonalt, det være

seg aktører i utviklingsland, multilaterale institusjoner eller andre. Det vil bli lagt vekt på at denne konsultasjonen skjer i nært samråd med berørte norske aktører, både offentlige og private. Utenriksstasjonene vil sammen med andre aktører og institusjoner legge økt vekt på å identifisere forretnings- og prosjektmuligheter i utviklingsland og i det multilaterale systemet som er relevante for norsk næringsliv.

I forbindelse med politiske besøk vil regjeringen legge til rette for aktiv medvirkning fra norske aktører. Både næringsorganisasjoner, bedrifter og kunnskapsinstitusjoner er viktige i denne sammenheng. Regjeringen vil legge økt vekt på næringsperspektivet i forbindelse med planlegging av politiske besøk. Også i forbindelse med politiske besøk som har et annet formål, vil det bli vurdert å legge inn næringslivsrelaterte komponenter.

Et omfattende og systematisk samarbeid med Innovasjon Norge er avgjørende for at utenriksstasjonene skal gjøre en god jobb med næringslivsspørsmål. For utenriksstasjonene er arbeidet med fremme av norsk næringsliv aller mest krevende i land hvor Innovasjon Norge ikke er representert, hvilket er situasjonen i de fleste utviklingsland. Dette er ofte land hvor utfordringene for næringslivet er betydelige, og hvor det er stort behov for veiledning og støtte fra det norske virkemiddelapparatet i forbindelse med vurdering av etableringer eller annen form for økonomisk samarbeid.

Muligheter for norsk næringsliv i det multilaterale systemet

Norsk næringsliv har svært få oppdrag for Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene sammenliknet med andre nordiske land (Danmark, Sverige og Finland). I perioden 2011–2014 var Verdensbankens anskaffelser fra Norge på totalt USD 23,42 mill. I samme periode utførte danske bedrifter oppdrag for om lag USD 530 mill., tett etterfulgt av svenske bedrifter med om lag USD 397 mill. Et lignende bilde tegner seg for de regionale utviklingsbankene, der norske bedrifter knapt har noen leveranser.

Det er dermed betydelige, ubenyttede muligheter for norske bedrifter som ønsker å satse på prosjekter gjennom utviklingsbankene. Tradisjonelt har kun noen få store norske internasjonale selskaper, som konsulentselskaper innenfor infrastrukturutvikling, samt energiselskaper, vært inne på dette markedet. Også entreprenører innen vann og avløp, og de senere år olje og gass, har deltatt i anbudskonkurranser knyttet til utviklings-

¹⁰ Disse er nærmere omtalt i Meld. St. 37 (2014–2015). *Globale sikkerhetsutfordringer i utenrikspolitikken.*

Boks 3.6 NOREPS

Formålet til NOREPS er å understøtte internasjonal humanitær beredskap gjennom rask, fleksibel og effektiv respons. Hensikten er å kunne møte skiftende humanitære behov mer effektivt, og å bistå FN og andre humanitære organisasjoners behov for nye produkter og innovative løsninger. FN-systemet gjorde i 2013 innkjøp for totalt 120 mrd. kroner, hvorav humanitære organisasjoner utgjorde en betydelig andel. Av dette solgte Norge kun for ca. 200 mill. kroner, altså 0,17 %.

Utenriksdepartementet har gitt Innovasjon Norge i oppdrag å administrere og videreutvikle beredskapssystemet NOREPS, samt administrere beredskapslagring i samarbeid med FN og frivillige organisasjoner. Innovasjon Norge leder NOREPS-nettverket, og fungerer som et nasjonalt kontaktpunkt for bedrifter som søker råd om FN og nødhjelpsmarkedet. Innovasjon Norge skal også profilere NOREPS, være pådriver for strategisk utvikling og bidra til en styrket beredskapslagring i samarbeid med FN og frivillige organisasjoner.

Innovasjon Norges forvaltning av NOREPS gjør at norske bedrifter får god tilgang til informasjon om det internasjonale markedet for humanitære produkter. I tillegg kan bedrifter få tips og hjelp til anbudsprosesser og å bli vurdert som potensielle tilbydere. Bedriftene får også hjelp i form av å være med på å utvikle innovative løsninger, for eksempel innen vann- og sanitærløsninger eller stab-sinnkvartering. Slike løsninger kan både gi økt salg fra Norge, samtidig som de bidrar til en mer effektiv nødhjelpsrespons.

bankenes virksomhet. Det er et klart mulighetsvindu også for andre næringslivsaktører, inkludert små og mellomstore bedrifter. Norge kan i større grad dra nytte av samarbeid med de multilaterale utviklingsbankene på områder hvor norske bedrifter har spisskompetanse. Bankene arbeider nå med å forenkle sine egne prosedyrer, noe som vil gjøre det enklere for bedriftene å samarbeide.

Bedrifter og selskaper som er interessert i å inngå partnerskap med utviklingsbankene, må komme tidlig inn i prosessene og aktivt oppsøke bankene og følge med på hvilke prosjekter som er under utvikling. Norske myndigheters rolle vil pri-

mært være å informere næringslivet om de mulighetene som finnes og bistå bedrifter med å etablere de riktige kontaktene i bankene. Et nært samspill mellom utenriksstasjonene og Innovasjon Norge vil være viktig i denne sammenheng.

Utenriktjenesten skal aktivt jobbe for at flere norske aktører får tilgang til å delta i anbud og konkrete prosjekter som lyses ut av bankene. Et eksempel på norske leveranser inn mot det multilaterale systemet er NOREPS (*Norwegian Emergency Preparedness System*).

Det multilaterale systemet forvalter ulike instrumenter for næringsutvikling, deriblant låne- og garantiordninger. I mange tilfeller er det derfor ikke behov for egne, norske ordninger. Det multilaterale systemet er underlagt andre former for konkurransehensyn enn de bilaterale, blant annet er det ikke underlagt EØS-regelverket. Multilaterale ordninger er lite benyttet av norsk næringsliv. Utenriktjenesten vil derfor i samarbeid med Innovasjon Norge legge økt vekt på å sikre at ordningene blir kjent blant norske aktører.

3.4 Forsknings- og kunnskapsmiljøer

Et trekk i internasjonale produksjonskjeder er at arbeidsprosesser som krever lite kunnskap skjer i land hvor arbeidskraften er billig, mens arbeidsprosesser som krever mye kunnskap skjer i land hvor tilgangen til spesialisert arbeidskraft er høy. Kunnskap er med andre ord en nøkkelfaktor for å hevde seg i global konkurranse. Men i de fleste utviklingsland har myndighetene store utfordringer med å finansiere nødvendige investeringer i grunnutdanning, helsetilbud og infrastruktur. Da blir det lite igjen til næringsrettet forskning og utvikling (FoU) og høyere utdanning. Konsekvensen er et mindre konkurransedyktig næringsliv, og dermed lavere sysselsetting og mindre skatteinntekter.

I Norge har det gjennom flere år vært satset sterkt på å koble FoU, innovasjon og næringsliv. I mange utviklingsland er det tette skott mellom ulike aktører. Norske erfaringer kan bidra til å bryte ned disse. Det er allerede gode eksempler på finansiering av forskning på områder hvor Norge er sterk på forskning og har et næringsengasjement. Akvakultur, energi, maritim sektor og bioøkonomi, er noen eksempler. Aktører innen fornybar energi er allerede engasjert i flere utviklingsland og er knyttet opp mot norske forskningsmiljøer, som Norges teknisk naturvitenskapelige universitet (NTNU), Sintef og Institutt for energiteknikk (IFE).

Forskningsrådet forvalter en betydelig andel av norske midler til forskning, inkludert midler som skal bidra til forskningssamarbeid med utviklingsland. Norske kompetansemiljøer er etterspurte i mange utviklingsland.

Med utgangspunkt i modeller fra Erasmus+¹¹ ønsker regjeringen å etablere ulike former for partnerskap mellom høyere utdanningsinstitusjoner. Slike partnerskap vil ha målsettinger knyttet til kunnskapsutvikling, kapasitetsbygging, utvikling av næringsvirksomhet, internasjonalisering og internasjonalt samarbeid mer generelt. Partnerskapene kan knyttes til næringsklynger i Norge og i utviklingsland. Aktuelle former for samarbeid i slike partnerskap kan blant annet være felles forskning og innovasjon, etablering av felles bachelor-, mastergradskurs og studieprogram, studentutveksling, praksisutveksling og praktikantordninger.

Et annet virkemiddel er Senter for internasjonalisering av utdannings (SIU) og Forskningsrådets nye satsing på internasjonale partnerskap for fremragende og forskning og høyere utdanning, Internasjonalt partnerskapsprogram, (INT-PART). Formålet er å bidra til at norske høyere utdannings- og forskningsinstitusjoner utvikler varige relasjoner med sterke fagmiljø og institusjoner i åtte prioriterte land utenfor EU (Brasil, India, Japan, Kina, Russland, Sør-Afrika, Canada og USA). Ordningen skal legge til rette for gode koblinger mellom høyere utdanning og forskning. Den skal også åpne for samarbeid med arbeids- og næringsliv, der dette er relevant. Virkemiddelet er utviklet og skal driftes av Norges forskningsråd og SIU i samarbeid. En tilsvarende ordning for utviklingsland kan være aktuelt, med målsetting om samarbeid om næringsrelevant forskning og høyere utdanning. Her kan man gi ekstra insentiver til prosjekter hvor lokalt næringsliv deltar.

3.5 Næringspolitiske virkemidler

Nærings- og fiskeridepartementet har det overordnede ansvaret for internasjonalisering av næringslivet. Dette gjøres blant annet gjennom å forhandle frihandelsavtaler, gjennom å organisere næringslivsdelegasjoner, gjennom å tilby konkurransedyktig eksportfinansiering og ved å tilby bistand til norske selskaper ved Innovasjon Norges kontorer i utlandet.

¹¹ EUs program for institusjonssamarbeid og mobilitet innen høyere utdanning. SIU forvalter satsingen fra norsk side.

Boks 3.7 Team Norway

Team Norway er et samarbeid mellom Nærings- og fiskeridepartementet (leder), Olje- og energidepartementet og Utenriksdepartementet. Formålet med *Team Norway* er å sikre en mer koordinert og slagkraftig norsk opptreden på næringslivsområdet i utlandet, og å gjøre tjenestetilbudet ute bedre kjent for norske bedrifter. Samarbeidet går ut på å koordinere næringsrelaterte politiske besøk, sikre innspill fra næringslivet og næringslivets organisasjoner om prioriteringer, og utvikle felles næringsrettet profilering av Norge. I utlandet koordineres arbeidet i *Team Norway* av stasjonssjefen. Der andre virkemiddelaktører er til stede, opprettes en *Team Norway*-gruppe for felles koordinering av aktiviteter og informasjonsutveksling.

3.5.1 Innovasjon Norge

Innovasjon Norge eies av staten ved Nærings- og fiskeridepartementet og fylkeskommunene,¹² har et eget styre, og har som formål å realisere verdiskapende næringsutvikling i Norge. For å oppnå dette skal selskapet arbeide innenfor tre delmål; flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer. Innovasjon Norge vektlegger internasjonalisering av næringslivet som viktig for sin måloppnåelse. I tillegg har Innovasjon Norge enkelte oppdrag som også har formål utover verdiskaping i Norge, slik som forvaltningen av BMMP og NOREPS. Målstrukturen skal ligge til grunn for alle oppdrag som gis selskapet, og er overordnet øvrige føringer og styringssignaler.

Innovasjon Norge har en desentralisert kontorstruktur med 21 distrikts- og lokalkontorer i Norge, og 34 utekontorer i 29 land, samt hovedkontoret i Oslo. Innovasjon Norge er relevant for næringsutvikling i flere utviklingsland. Selskapet har blant annet kontorer i Brasil (Rio de Janeiro), India (New Delhi), Indonesia (Jakarta), Kenya (Nairobi), Kina (Beijing og Shanghai), Sør-Afrika

¹² Våren 2015 la regjeringen frem et forslag om endringer i lov om Innovasjon Norge for å gi bedre rammer for forvaltningen av selskapet, herunder en tilbakeføring av eierskapet til staten og oppheving av bestemmelsen om regionale styre. For en nærmere omtale, se Prop. 89 L (2014–2015) *Endringer i lov om Innovasjon Norge (eierforhold og forvaltning av selskapet)*. Proposisjonen blir ventelig behandlet høsten 2015.

(Cape Town og Pretoria) og Vietnam (Hanoi). Utekontorene har stor betydning for Innovasjon Norges tjenestetilbud. De leverer tjenester direkte til bedrifter, bidrar til Innovasjon Norges tjenestetilbud i Norge, og sikrer at Innovasjon Norge til enhver tid har god og relevant kunnskap om næringsliv og muligheter i viktige markeder.

Tjenestene som Innovasjon Norge tilbyr er kompetansetjenester, rådgivningstjenester, nettverkstjenester, finansieringstjenester og profilerings-tjenester. Det er hovedsakelig ordninger under de fire første tjenestemrådene som er relevante for næringsutvikling i utviklingsland.

Innovasjon Norges tilbyr ulike *kompetansetjenester* for å øke norske bedrifters kunnskap om markedsmuligheter i andre land. Dette gjøres blant annet ved å introdusere norske bedrifter for mulige internasjonale samarbeidspartnere. To slike ordninger omfatter utviklingsland: *FRAM marked* og *entreprenørskap i vekstmarkeder*. *FRAM marked* retter seg mot små og mellomstore bedrifter, uansett næring, for å styrke konkurransekraft og inntjening. Programmet har vært vel-

lykket gjennomført i Sør-Afrika, Vietnam, Brasil og Kina. *Entreprenørskap i vekstmarkeder* er et nytt program som retter seg mot nyetableringer innen kommunikasjonsteknologi, og har som mål å gi bedrifter økt kompetanse om raskt fremvoksende markeder, for eksempel BRIKS-landene¹³ og en del afrikanske markeder.

Innovasjon Norges *rådgivningstjenester* kan være relevante for bedrifters virksomhet i utviklingsland, og omfatter blant annet rådgivning til bedrifter om markeds- og forretningsforhold, bistand til inntreden i nye markeder, identifikasjon og nettverksbygging med potensielle kunder og partnere. Innovasjon Norge tilbyr også rådgivning om internasjonale handelsregler.

Innovasjon Norge har flere *nettverkstjenester* som kan være relevante for næringsutvikling i utviklingsland. Ordningen *bedriftsnettverk* har som formål å etablere nettverk mellom bedrifter for kommersielt strategisk samarbeid om felles

¹³ BRIKS brukes som et samlebegrep for Brasil, Russland, India, Kina og Sør-Afrika.

Boks 3.8 Samarbeid i Øst Afrika: Innovasjon Norge og utenriktjenesten

Figur 3.6 Kenya. Fairtrade roseplantasje skaper arbeidsplasser og næringsutvikling.

Foto: Jens Claussen

Innovasjon Norges nyeste kontor – regionkontoret for Øst-Afrika – ble åpnet i Nairobi i februar 2014. Kontoret samarbeider svært tett med ambassadene i Nairobi, Dar es Salaam og Kampala. Målet for virksomheten er å fremme utvidet økonomisk samarbeid gjennom å bistå norske bedrifter som etablerer seg i regionen, samt stimulere norsk næringsliv og forsknings-

miljøer til økt engasjement. Kontoret samarbeider tett med energi- og næringsrådene i regionen samt de tre ambassadenes øvrige medarbeidere. En viktig oppgave for kontoret er forvaltning av BMMP i Øst-Afrika.

Til tross for et tett utviklingssamarbeid gjennom mer enn 50 år, er det både i Norge og i Øst-Afrika begrensede kunnskaper om hverandres næringsliv. Dette er land der utviklingskostnadene og risikoen er større enn i mange andre markeder. Derfor er også terskelen relativt høy for at norsk næringsliv velger å satse her. En sentral oppgave for virksomheten i Øst-Afrika har derfor vært å identifisere langsiktige handels- og investeringsprosjekter for norsk næringsliv, blant annet gjennom kobling til lokalt næringsliv.

Kontoret fungerer som bindeledd til den delen av norsk næringsliv som har kompetanse og ressurser til å levere til internasjonale markeder. Det samarbeider tett med eksisterende nettverk innenfor *Team Norway*, blant andre NHO, INTSOK, INTPOW, Veiledningskontoret for næringsutvikling i utviklingsland og *Norwegian African Business Association* (NABA).

markedsrettede aktiviteter. Tilbudet retter seg mot bedriftsnettverk med ambisjoner og vekstpotensial i internasjonale markeder eller i markeder i Norge preget av internasjonal konkurranse.

Innovasjon Norge har også enkelte *finansieringstjenester* som kan være relevante for næringsutvikling i utviklingsland, slik som forsknings- og utviklingskontrakter, miljøteknologiordningen og innovasjonslån. Forsknings- og utviklingskontrakter er tilskudd til forpliktende og målrettet samarbeid mellom to eller flere partnere, og har de seneste årene vært benyttet av norske selskaper med partnere i en rekke utviklingsland. Miljøteknologiordningen er tilskudd til pilotprosjekter for ny norsk miljøteknologi, mens innovasjonslån har som formål å bidra til gjennomføring av gode prosjekter hvor det er vanskelig å finne tilstrekkelig risikovilje for gjennomføring i det private kredittmarkedet.

Kunnskap om norsk næringsliv er grunnleggende for å trekke med de mest relevante aktørene fra norsk side i arbeidet for næringsutvikling i utviklingsland. Regjeringen vil derfor legge til rette for at Innovasjon Norge engasjeres aktivt i dette arbeidet, med utgangspunkt i selskapets formål.

3.5.2 GIEK

Garantiinstituttet for eksportkreditt (GIEK) er en statlig forvaltningsbedrift underlagt Nærings- og fiskeridepartementet. Formålet er å fremme norsk eksport og investeringer i utlandet gjennom å utstede garantier på vegne av den norske stat. GIEK ledes av et styre, og virksomheten foretar selvstendige risikovurderinger og tar beslutninger i enkeltprosjekter.

GIEK tilbyr ulike former for investerings- og eksportgarantier som kan ha betydning for norsk næringslivs engasjement i utviklingsland. Eksportgarantier dekker både politisk risiko (tap på grunn av ekspropriasjon, krig m.v.) og kommersiell risiko (tap på grunn av konkurs, manglende betalingsvilje o.a.). Investeringsgarantier dekker kun politisk risiko. Långivergarantien for eksport er den mest brukte garantitypen, og innebærer at GIEK utsteder garanti til långiver for at låntaker betaler tilbake lånet sitt. GIEK stiller med andre ord garanti når en utenlandsk kjøper ber sin bankforbindelse, Eksportkreditt Norge (jf. omtale under 3.5.3) eller et annet finansforetak om et lån for å betale for norske eksportvarer eller -tjenester.

Både offentlig eksportfinansiering og andre offentlige finansierings- og garantiordninger er

internasjonalt regulerte felt hvor utgangspunktet for reglene er at støtte som virker konkurransevridende, er ulovlig. GIEKs tilbud av eksportgarantier er regulert av den OECD-tilknyttede eksportfinansieringsavtalen *Arrangement on Officially Supported Export Credits (Arrangement)*, og er dermed unntatt EØS-avtalens regler om offentlig støtte.

Både investeringsgarantier og eksportgarantier føres under *alminnelig garantiordning* (med en ramme på 145 mrd. kroner) og *garantiordning for investeringer i og eksport til utviklingsland* (u-landsordningen, med en ramme på 3,15 mrd. kroner). Begge ordninger skal gå i balanse på lang sikt, og garantier må prises i henhold til dette kravet. For u-landsordningen skal balansekravet ta hensyn til grunnfondet under ordningen, det vil si at den kan akseptere midlertidige tap inntil grunnfondets størrelse, men at grunnfondet på sikt må bygges opp igjen til bevilget størrelse. Alle søknader vurderes først under alminnelig garantiordning.

U-landsordningen

Den såkalte u-landsordningen benyttes der GIEK anser risikoen som for høy til at garantiene kan føres under alminnelig ordning. Prosjektene skal fremme utvikling i mottakerlandet.

U-landsordningen ble opprettet gjennom St.prp. nr. 91 (1988–89) *Om etablering av en garantiordning for investeringer i og eksport til utviklingsland*, jf. Innst. S. nr. 241 (1988–89). Det ble i årene 1989–94 bevilget til sammen ca. 300 mill. kroner i tilskudd til et grunnfond for ordningen over Utenriksdepartementets budsjett. I forbindelse med en omorganisering av departementsstrukturen ble ansvaret for u-landsordningen senere overført til daværende Nærings- og handelsdepartementet, i dag Nærings- og fiskeridepartementet. Grunnfondet ble våren 2009 utvidet til 450 mill. kroner. Det er hittil ikke trukket på grunnfondets kontantbeholdning, men den regnskapsførte verdien av ordningens opptjente kapital og grunnfond var på 416 mill. kroner ved utgangen av 2014. Grunnfondet er ikke rentebærende.

Garantirammen er på 3,15 mrd. kroner og kan ikke overstige sju ganger det til enhver tid inntil stående kontantbeløp på ordningens grunnfond. Utestående fordringer og premieinntekter skal benyttes til å bygge opp grunnfondet til bevilget størrelse. Eksportgarantier som føres under u-landsordningen, må følge *Arrangements* krav bl.a. til prising i henhold til kravet om balanse på lang

sikt og konkrete minimumspremier som varierer med landrisiko.

U-landsordningen har vært lite benyttet de senere år. Årsaken til dette er at de fleste garantier gis innenfor GIEKs alminnelige garantiordning, selv om prosjektet innebærer eksport til eller investeringer i utviklingsland. U-landsordningen har likevel en funksjon for forutsigbarheten av GIEKs tilbud i land med noe høyere risiko.

Den senere tiden har GIEK sett en økning i antallet søknader som er relevante for u-landsordningen. Dersom dagens garantiramme bindes opp, vil regjeringen vurdere rammene for GIEKs u-landsordning, med særlig tanke på å fremme norsk næringslivs virksomhet i fattige land.

3.5.3 Eksportkreditt Norge

Eksportkreditt Norge AS er et statsaksjeselskap hvor eierskapet forvaltes av Nærings- og fiskeridepartementet. Selskapets formål er å fremme norsk eksport gjennom konkurransedyktig, tilgjengelig og effektiv eksportfinansiering. Virkemidlet er en statlig låneordning for finansiering av norsk eksport av kapitalvarer og tjenester, dvs. eksportkredittordningen. Ordningen skal bidra til at norske eksportører kan konkurrere på like vilkår med eksportører fra andre land med tilgang til sine nasjonale eksportkredittordninger. Eksportkreditt Norge ivaretar hele prosessen knyttet til markedsføring, salg, behandling av søknader, utbetalinger og oppfølging av lån under eksportkredittordningen. Lånene står på statens balanse, og staten tar all risiko knyttet til utlånsvirksomheten.

Eksportkredittordningen er rettighetsbasert, og dersom eksportkontrakten kvalifiserer for lån etter regelverket, vil Eksportkreditt Norge gi et lånetilsagn. For at tilsagnet senere kan omgjøres til et lån, må eksportør og kjøper tilfredsstille noen kriterier. Kriteriene er blant annet knyttet til å ivareta samfunnsansvar og til at GIEK og/eller en annen kvalifisert finansinstitusjon, kan garantere for at låntaker betaler tilbake lånet sitt. Låntakere kan velge mellom to ulike rentetyper, den offentlig fastsatte fastrenten *Commercial Interest Reference Rate* (CIRR)¹⁴ og en flytende markedsrente. CIRR-lån er regulert av *Arrangement*. Systemet for fastsettelse av renter for markedslån er notifisert til og godkjent av ESA.

¹⁴ Fastrentelån regulert i den OECD-tilknyttede eksportfinansieringsavtalen *Arrangement on Official Supported Export Credit* (også kjent som *Arrangement*).

Boks 3.9 Eksportfinansiering til utviklingsland

Eksportkreditt Norge mottar årlig mellom 300 og 400 søknader om finansiering. Om lag en fjerdedel av disse er knyttet til prosjekter i utviklingsland og fremvoksende økonomier. Hos GIEK relaterte ved utgangen av 2014 om lag halvparten av søknadene¹ på totalt om lag 20,5 mrd. kroner seg til prosjekter i utviklingsland og fremvoksende økonomier. Det dreier seg blant annet om land som Den dominikanske republikk, Kamerun, Filippinene, Mosambik, Russland, Bangladesh, Ghana, Honduras, Pakistan og Myanmar.

Når det gjelder hvor mange søknader som resulterer i lån, er bildet ganske annerledes både hos GIEK og Eksportkreditt Norge. Per 31. desember 2014 hadde Eksportkreditt Norge 196 lån under forvaltning. Kun tolv av disse var knyttet til prosjekter i utviklingsland og fremvoksende økonomier. Ved utgangen av desember 2014 relaterte 30,6 mrd. kroner av 89,3 mrd. kroner av totalt utestående ansvar i GIEK seg til prosjekter i utviklingsland og fremvoksende økonomier

¹ Målt i verdi er andelen lavere, ettersom mange av søknadene til disse områdene gjelder små beløp.

3.5.4 Utvikling av Eksportkreditt Norges og GIEKs tilbud

I forbindelse med meldingsarbeidet har flere næringslivsaktører, særlig innen fornybar energi, bedt om utvidelser av GIEKs og Eksportkreditt Norges ordninger for å fremme investeringer i utviklingsland. Nærings- og fiskeridepartementet har vurdert innspillene og om GIEK og Eksportkreditt Norge, innenfor sitt formål, i større grad kan bidra til næringsutvikling i utviklingsland. Det vises også til omtale i Prop. 119 S (2014–2015) *Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet for 2015*.

GIEKs og Eksportkreditt Norges tilbud til næringslivet er etter regjeringens vurdering konkurransedyktige sammenlignet med offentlige finansieringstilbud i mange andre land. For eksempel er det flere OECD-land som ikke tilbyr både garantier og lån i offentlig regi. Videre innebærer ordningenes rammer stor grad av forutsigbarhet for næringslivet. Rammen for GIEKs alminnelige garantiordning er siden 2006 økt fra

40 mrd. kroner til 145 mrd. kroner i 2015. Under Eksportkreditt Norge får alle søkere som kvalifiserer etter regelverket, et tilbud om lån innenfor gitte betingelser, og Eksportkreditt Norges utlån har økt fra 28,6 mrd. kroner ved utgangen av 2012 til 60,9 mrd. kroner ved utgangen av 2014. Gjennom blant annet deltakelse i OECDs eksportkredittgrupper følger regjeringen med på utviklingen av tilsvarende finansieringsordninger i andre OECD-land.

Mange av forslagene som er kommet inn fra næringslivet, knytter seg som nevnt til investeringer i fornybar energi. Regjeringen peker på at de delene av en investeringsutgift som knytter seg til norsk eksport, også utover verdien av det norske innholdet i kontrakten, i dag kan finansieres ved hjelp av GIEK og Eksportkreditt Norge. Forutsetningen er at kontrakten er i norsk interesse (dvs. bidrar til norsk verdiskaping). Når en eksportør innenfor fornybar energi konkurrerer om en eksportkontrakt, vil altså GIEK og Eksportkreditt Norge kunne bidra med finansiering på samme måte som for eksportører i andre bransjer. I tråd med internasjonalt regelverk har GIEK og Eksportkreditt Norge dessuten mulighet for å tilby aktører innen fornybar energi gunstigere finansieringsvilkår (i form av lengre nedbetalings-tider på lånene) enn aktører i øvrige næringer, for eksempel olje- og gassindustrien. Per 31. desember 2014 hadde GIEK 5,2 mrd. kroner i utestående garantier og tilbud til prosjekter innenfor fornybar energi. Hovedvekten av GIEKs garantier er eksportgarantier (långivergarantier), men GIEK har også mulighet til å gi investeringsgarantier for politisk risiko. Dette er i liten grad brukt.

Et av ønskene næringslivet har spilt inn, er at GIEKs investeringsgarantitilbud, i likhet med eksportgarantitilbudet, utvides til også å omfatte kommersiell risiko. Ettersom *Arrangement* kun regulerer eksportfinansiering, må et eventuelt investeringsgarantitilbud være i tråd med EØS-avtalens regler om offentlig støtte. Regelverket gir detaljerte føringer til utforming av statlige garantitilbud enten de skal drives kommersielt eller innebærer støtte.

Dersom en garantiordning skal drives kommersielt, krever dette kommersiell prising. Dette innebærer at det må prises inn et avkastningselement. Til sammenligning er det kun et balansekrav som gjelder for GIEKs alminnelige garantiordning. Det er Nærings- og fiskeridepartementets vurdering at alminnelig garantiordning og u-landsordningen ikke kan benyttes til investeringsgarantier som avdekker kommersiell risiko, slik

norske næringslivsaktører innen fornybar energi ønsker.

Det er i EUs statsstøtteregelverk detaljerte føringer knyttet til utformingen av lovlige støtteordninger, herunder for investeringsstøtte til fornybar energi. Ingen av unntaksbestemmelsene i statsstøtteregelverket vurderes som hensiktsmessige for en garantiordning for investeringer i fornybar energi.

Regjeringen har imidlertid funnet handlingsrom for å gjøre enkelte endringer i eksportfinansieringstilbudet som antas å bidra til fremme av norske investeringer i utviklingsland.

GIEK og Eksportkreditt Norge har i dag ulike krav til hva som skal til for at eksportkontrakter anses å ha tilstrekkelig norsk innhold til å være i norsk interesse (dvs. bidrar til norsk verdiskaping), noe som åpner for ulik praksis for hvilke og hvilken andel av kontrakter som kan finansieres. Regjeringen tar sikte på å endre kravene for Eksportkreditt Norge for å sikre parallellitet mellom GIEKs og Eksportkreditt Norges regelverk og for at det skal være tilstrekkelig fleksibilitet i regelverket til at eksportkontrakter som vurderes å være i norsk interesse, blir finansiert. Harmonisering av kravene til GIEK og Eksportkreditt Norge vil gjøre det enklere for kundene.

Eksportkreditt Norge har ikke lov til å ta den direkte risikoen for at låntaker ikke betaler tilbake lånet sitt og er avhengig av at lånene sikres. Derfor krever Eksportkreditt Norge i dag at lån er fullt ut garantert av GIEK og/eller finansinstitusjoner med god kredittverdighet. Regjeringens vurdering er at kravene til hvordan lånene skal sikres ikke i tilstrekkelig grad er tilpasset at det i utviklingsland er vanskelig å finne kommersielle bankgarantister som kan supplere GIEKs garantiandeler. Regjeringen tar sikte på å gjøre en tilpassning i kravene. Konkret innebærer dette å åpne for at Eksportkreditt Norge, for små lån og mindre deler av store lån til utviklingsland og fremvoksende økonomier, kan bruke kontantdepot som sikkerhet i stedet for bankgaranti. Tilpassningen vil kunne bidra til flere kontrakter mellom norske leverandører og selskaper i utviklingsland

3.5.5 INTSOK og INTPOW

INTSOK (*Norwegian Oil and Gas Partners*) er en stiftelse som ble etablert av myndigheter og industri i 1997. Dette er regjeringens viktigste virkemiddel for internasjonalisering av den norskbaserte petroleumsnæringen. INTSOKs mål er å styrke det langsiktige grunnlaget for verdiskaping

og sysselsetting i næringen gjennom fokusert internasjonal virksomhet.

INTPOW (*Norwegian Renewable Energy Partners*) er en forening som ble etablert i 2009 av myndighetene sammen med energinæringen. Formålet er å styrke grunnlaget for verdiskaping og sysselsetting i energinæringen for å gjøre den mer slagkraftig internasjonalt. INTPOW konsentrerer innsatsen innenfor vannkraft og *offshore* vind, i tillegg til å følge utviklingen innenfor soleenergi.

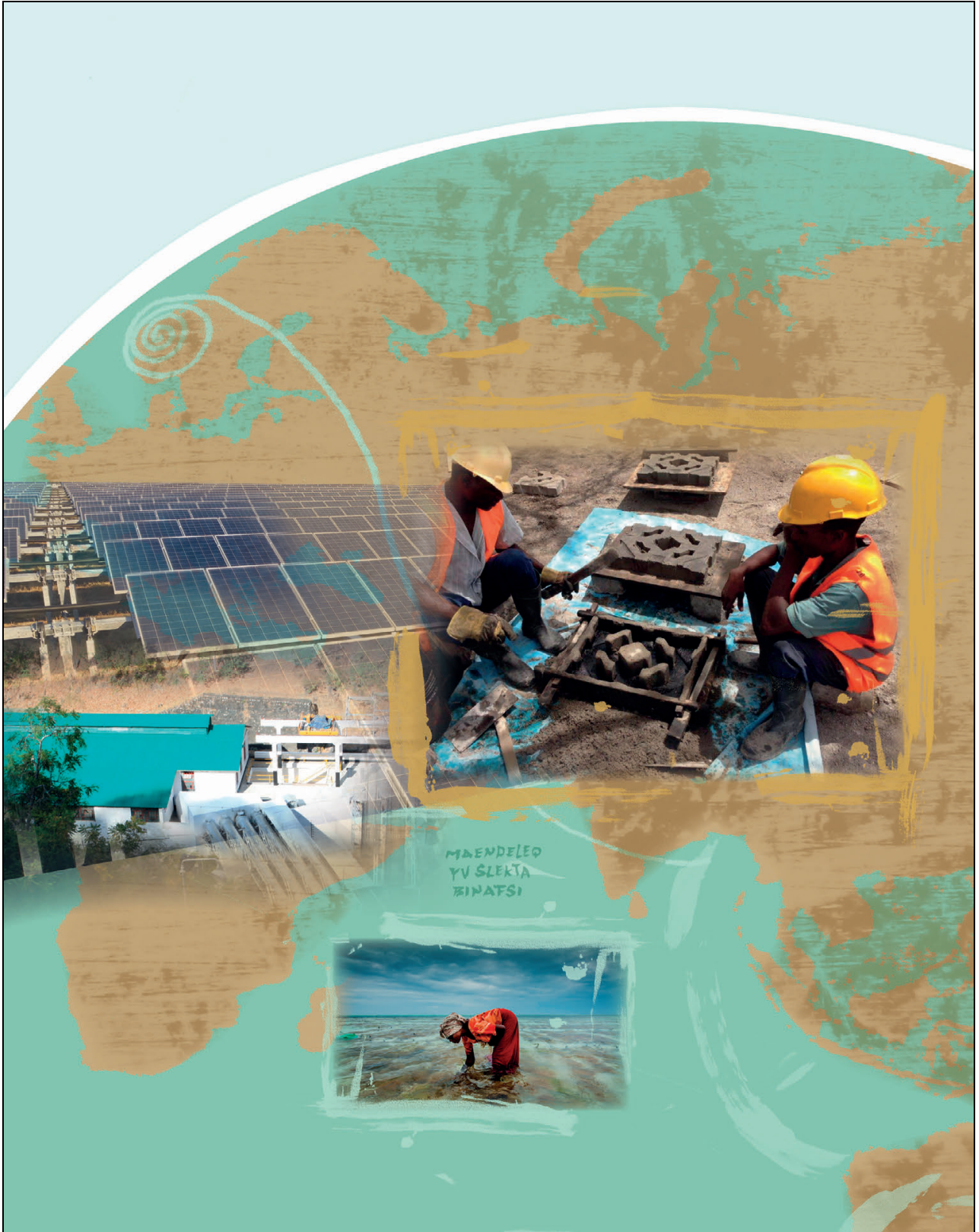
Både INTSOK og INTPOW er basert på et spleiselag mellom myndighetene og næringene. For 2015 er den statlige støtten på 17 mill. kroner til INTSOK og 4 mill. kroner til INTPOW.

Samordning av næringens og det offentlige virkemiddelapparatets ressurser er viktig. Norske myndigheters tette involvering gir troverdighet som bidrar til at disse organisasjonene kan åpne dører for norsk leverandørindustri og selskaper innen fornybar energi i utlandet, der adgang til beslutningstakere kan være vanskelig for enkeltbedrifter. Særlig små- og mellomstore bedrifter har god nytte av tjenestene. Mange av INTSOKs og INTPOWs medlemmer er små og mellomstore bedrifter. Disse har særlig stor nytte av å være del av et større nettverk som kan dele på utgifter og erfaringer.

Regjeringen vil:

- Styrke samhandlingen mellom offentlige myndigheter og andre norske aktører som er engasjert i næringslivsrettet innsats i utviklingsland.

- Styrke næringslivskompetansen på relevante utenriksstasjoner, og sikre et tett samarbeid med Innovasjon Norge. Innovasjon Norge og stasjonene bør være samlokaliserte der det er mulig.
- Opprette en førstelinjetjeneste for informasjon og veiledning til norske bedrifter som opererer i krevende markeder.
- Øke bruken av innovative finansielle virkemidler i bistanden.
- Fortsette å styrke Norfund som en sentral kanal for næringsutvikling.
- Legge om og styrke søknadsbaserte tilskuddsordninger i Norad for næringsutvikling, inkludert BMMP.
- Styrke det næringslivsrelevante samarbeidet med utviklingsland innen forskning og høyere utdanning.
- Vurdere rammene for GIEKs u-landsordning dersom dagens garantiramme bindes opp, med særlig tanke på å fremme norsk næringslivs virksomhet i fattige land.
- Forenkle tilbudet til bedriftene gjennom å harmonisere Eksportkreditt Norges regelverk med GIEKs når det gjelder hva som anses å være i norsk interesse, og åpne for at Eksportkreditt Norge kan sikre mindre deler av sine utlån gjennom kontantdepot.
- Løpende følge utviklingen av relevante finansierungsordninger for næringslivet i andre land.

Figur 4.1

4 Samarbeidspartnere og prioriterte sektorer

Innsatsen for næringsutvikling vil omfatte tiltak for rammebetingelser og infrastruktur så vel som næringsrettede programmer med sikte på stimulere vekst og jobbskaping. Dette kapitlet vil ta for seg hvordan samarbeidet med næringslivet og andre relevante aktører kan styrkes, og prioritering av sektorer i det bilaterale samarbeidet. Rammevilkår omtales nærmere i neste kapittel.

4.1 Partnerskap med næringslivet

En styrket innsats for næringsutvikling vil foregå gjennom flere kanaler og med ulike virkemidler. For å oppnå vekst, økte investeringer og lokale ringvirkninger i privat sektor er det nødvendig å støtte tiltak som kan bidra til å mobilisere lokalt næringsliv. I tillegg ønsker regjeringen å styrke

offentlig-privat samarbeid med næringslivet om konkrete utviklingsprosjekter, slik som utbygging av infrastruktur eller tjenesteleveranser.

I offentlig-privat samarbeid vil myndigheter samarbeide med private aktører for å levere tjenester på en kostnadseffektiv måte. Prosjektene tar utgangspunkt i nasjonale prioriteringer, og myndighetene tar gjerne over prosjektet etter et gitt antall år. Velstrukturert offentlig-privat samarbeid kan hjelpe myndigheter med å utnytte kompetansen og effektiviteten i privat sektor, samt sikre finansiering og utvikling. Støtten må bygge på at partene deler både risiko, kostnader og ansvar for resultatoppnåelse.

En forutsetning er at privat sektor vurderer prosjekter som kommersielt attraktive, med en rimelig avkastning. Prosjekter i utviklingsland har ofte høy eller ukjent iboende kommersiell og poli-

Boks 4.1 Offentlig-privat samarbeid i Tanzania

I Tanzania får fortsatt omtrent 75 % av befolkningen sitt levebrød fra landbruket. Majoriteten av disse er fattige småbønder, og de fleste er kvinner. En bred inkluderende økonomisk vekst i Tanzania, som bidrar til å forbedre folks levekår, er derfor nødt til å omfatte landbruket. Produktiviteten er lav, og mange småskalabønder lever på fattigdomsgrensen. Norge har over lang tid støttet *Sokoine University of Agriculture* (SUA) som har en samarbeidsavtale med Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU). De siste årene har Norge lagt vekt på at støtten skal omfatte privat-offentlig samarbeid med vekt på hele verdikjeden. Dette arbeidet begynner å bære frukter.

I Njombe i sørlige Tanzania arbeider SUA, NMBU, Yara, lokale myndigheter og småbøndene i fellesskap med å utvikle produksjonsmetoder som øker avkastningen og bidrar til kommersialisering av landbruket, samtidig som klima- og miljømessige hensyn ivaretas.

Støtte gis til integrert melkeproduksjon og klimasmart landbruk, og omfatter i tillegg bio-

gass basert på avfall fra husdyrhold. Gjennom SUA får bøndene opplæring i forbedret foring av kyr for å øke melkeproduksjonen. Yara bidrar med jordanalyser og gjødsel, mens andre private selskaper bidrar med moderne plantebeskyttelse og såkorn. SUA, Yara og landbruksansvarlige lokale myndigheter gir rådgivningstjenester og søker å spre erfaringer og kunnskap til et stadig større antall bønder. Bønder som har lyktes med å gjøre forretning ut av driften trekkes frem som rollemodeller og inspirasjon for andre.

Samarbeidet i Njombe har ført til nesten en tredobling av avlingene. Økt melkeproduksjon betyr at bøndene kan selge overskuddet til Njombe melkefabrikk, som igjen selger melk, ost og yoghurt til matbutikker i Dar es Salaam og på Zanzibar. I tillegg til økte inntekter fra melkeproduksjonen har prosjektet ført til at grønnsaker nå produseres året rundt, noe som bidrar til forbedret helse. Flere av bøndene har fått støtte til å installere anlegg for biogass, slik at husholdningene har fått tilgang til energi.

tisk risiko, noe som er med på å heve avkastningskravet. I slike tilfeller kan støtte som innebærer risikoavlastning være et egnet virkemiddel.

Bedrifter

Utviklingsland er krevende markeder som stiller norske aktører overfor utfordringer de ikke er vant med fra hjemmemarkedet. Solid erfaring og kapasitet vil være viktige forutsetninger for å lykkes, foruten lokalkunnskap og lokale partnere. I en oppstartsfase er ofte bedriftene avhengige av et mellomledd som kan bistå med rådgiving og lokalkunnskap, slik som for eksempel Det norsk-afrikanske handelskammeret (NABA) gjør.

Mange norske bedrifter opererer i, eller vurderer, markeder i utviklingsland. Dette kan være engasjement til gjensidig nytte, både for bedriftene og vertslandet. Regjeringen vil derfor legge til rette for partnerskap som bidrar til å møte utviklingslandenes behov, samtidig som det må være lønnsomt for de involverte bedriftene. Bærekraft kan kun oppnås hvis begge parter tjener på samarbeidet. God utviklingseffekt krever som regel et samarbeid av et visst omfang og et langsiktig engasjement.

Det vil være viktig med et aktivt samspill mellom offentlige og private aktører for å identifisere konkrete prosjekter hvor det ligger til rette for økt

norsk næringslivsengasjement i de enkelte land. I tillegg til å operere som næringsaktører, vil norske bedrifter kunne ha en viktig rolle som dialogpartner i arbeidet for å styrke forutsetningene for næringsvirksomhet, for eksempel knyttet til utdanning, infrastruktur eller juridisk rammeverk. Innspill fra næringslivet vil være viktig også i forbindelse med Norges politiske dialog med myndigheter og andre utviklingsaktører om næringslivsrelaterede spørsmål.

4.2 Partnerskap med klynger og kunnskapsmiljøer

Samarbeid om teknologi, innovasjon og forskning utgjør kjernen i samarbeidet mellom bedrifter, kunnskapsinstitusjoner og andre partnere i en klynge. Forskning viser at klyngedannelser løfter et lands eller en regions attraktivitet for næringsvirksomhet. Klyngedannelser kan derfor være et viktig næringspolitisk grep for utviklingsland.

Klyngedannelser er en global trend. Lokale klyngedannelser av bedrifter og kunnskapsinstitusjoner kan bidra til å fremme innovasjon, kunnskapsdeling og verdiskaping. Det vil også kunne øke utviklingslandenes attraktivitet for investorer og gjøre det enklere for utenlandske selskaper å finne gode samarbeidspartnere lokalt.

Boks 4.2 Norwegian-African Business Association (NABA)

Figur 4.2 Norge, Oslo. Ghanas president John Dramani Mahama og utenriksminister Børge Brende under NABA-konferansen i 2014.

Foto: Mona Ranum

NABA er et ikke-profitbasert handelskammer stiftet av norske næringsorganisasjoner og selskaper med virksomhet i afrikanske land. Med

over 90 medlemsbedrifter er NABA blitt det viktigste nettverk for norske investorer og selskaper som er til stede eller vurderer mulighetene i afrikanske land. NABA bidrar til økt, bedre og sikrere samhandel og investeringer mellom norsk og afrikansk næringsliv gjennom nettverk og tilrettelegging, informasjon/analyse og rådgivningsarbeid. I Norge arrangerer NABA medlemsmøter, seminarer og konferanser. *Norwegian-African Business Summit* arrangeres i 2015 for femte år på rad. Med over 450 deltakere i 2014 ble det satt ny påmeldingsrekord. Deltakelsen reflekterer den økte interessen for Afrika fra norsk næringsliv. NABA tar også norske bedrifter med på delegasjonsreiser til afrikanske land og i 2014 ble det arrangert reiser til Angola, Kenya, Etiopia og Nigeria.

For mer informasjon, se NABAs hjemmeside: www.norwegianafrikan.no.

Boks 4.3 Norske næringsklynger

Figur 4.3

En klynge er en geografisk konsentrasjon av bedrifter og relaterte kunnskapsmiljøer, koplet sammen gjennom komplementaritet eller likhet i interesser og behov. Erfaring viser at samarbeid mellom bedriftene i klyngen, forsknings- og utviklingsaktører og relevante offentlige partnere gir økt innovasjonstakt og konkurransekraft for klyngens aktører.

Gjennom *Norwegian Innovation Clusters* bidrar de tre programeierne, Innovasjon Norge, Siva og Forskningsrådet, til å forsterke innovasjons- og fornyelsesevnen i regionale innovasjonsmiljøer. Programmet skal utløse og forsterke samarbeidsbaserte utviklingsaktiviteter i klyngene. Dette vil øke tilfanget av ideer til innovasjon og omstilling, utløse og forsterke innovasjonsprosesser, og skape et mer attraktivt miljø for bedrifter, kunnskapstilbydere, talenter og investorer. På denne måte vil klyngens aktører få bedre forutsetninger for å øke verdiskapingen og forsterke posisjonen innenfor nasjonale og globale verdikjeder.

Mer informasjon om de norske klyngene finnes på www.nce.no.

Utviklingen av næringsklynger har bidratt til internasjonaliseringen av norsk næringsliv. Næringsklyngene samarbeider om forskning, kompetanseutvikling og integrerer i noen grad hele verdikjeder innen et segment. Det er en sterk sammenheng mellom etableringen av norske selskaper i Afrika sør for Sahara det siste tiåret, og klyngetilhørighet, spesielt innen olje og gass og tilhørende leverandørindustri.¹

Gitt behovene for kompetanseheving i hele spekteret av kunnskaps- og verdikjeden vil regjeringen trekke norske næringsrettete kunnskapsmiljøer inn i utviklingssamarbeidet. De norske næringsklyngene bidrar til å skape konkurranse-dyktige næringer ved å mobilisere høyskoler og universiteter til å tilpasse utdanningstilbudet på bachelor- og masternivå, bidra økonomisk til professorater og etterspørre doktorgradsstudier, og ved å tilrettelegge for interne kompetansetilbud for partnerbedriftene. Utviklingsland etterspør norsk kompetanse innen områder der Norge har velutviklede næringsklynger. Regjeringen ønsker derfor å tilrettelegge for partnerskap mellom klynger i Norge og i utviklingsland.

I Norge har også ordningen med Sentre for forskningsdrevet innovasjon (SFI) ført til en styrking av innovasjonsevnen i det norske næringsli-

vet og gitt forskningsmiljøene mer forutsigbarhet. Det er nå 38 SFier i Norge. Denne modellen kan være utgangspunkt for lignende ordninger i utviklingsland. Også internasjonalt jobbes det med å skape samarbeidsplattformer med utviklingsland, forskning og næringsliv for å fremme en innovasjonsrettet samfunnsutvikling. Et eksempel er det EU-finansierte prosjektet CAAST-Net (*Science, Technology and Innovation Cooperation between Sub-Saharan Africa and Europe*) med 26 partnere, der Norge deltar.

Norske utdanningsinstitusjoner kan også styrke forutsetningene for næringsutvikling ved å tilby utdanning og opplæring i Norge. Norge har bidratt med kompetanseheving i utviklingsland i flere tiår og utdannet et stort antall studenter fra utviklingsland ved landets universiteter og høyskoler. Det er fortsatt behov for at studenter fra utviklingsland får mulighet til å utvikle kompetanse innen enkelte næringsrettete fagområder gjennom studier i Norge. Mange av dem som har tatt sine master- og doktorgrader i Norge har endt opp i sentrale posisjoner innen offentlig forvaltning og næringsliv i sine respektive hjemland. Dette viser betydningen av den norske støtten for utviklingslandene, og det bidrar til å styrke både utviklingslandenes og Norges internasjonale kontaktflate.

¹ *Norske selskapers etableringer i Afrika: Klynger og nettverk som drivkraft for norsk næringslivs etableringer i Afrika, sør for Sahara 2000–2012* (Zhovtobryukh, Nordkvelde, Reve, Handelshøyskolen BI, 2012)

Boks 4.4 Samarbeid med høyere utdanningsinstitusjoner

Gjennom arbeidet med NUFU (Nasjonalt program for utvikling, forskning og utdanning), NOMA (Norads mastergradsprogram) og EnPe (Norads mastergradsprogram for energi og petroleum) har norske universiteter og høyskoler bidratt til kapasitetsbygging og utvikling av ny kunnskap innenfor samfunnsområder der Norge har særlige fortrinn. En sparringsstudie foretatt av SIU¹ viser at blant de som svarte var 90 % av NUFU-kandidatene og 70 % av NOMA-kandidatene i relevant arbeid innen ett år etter fullført mastergrad. De aller fleste jobbet i sitt opprinnelsesland eller-region.

I Nepal har det vært et langvarig samarbeid mellom NTNU og *Tribhuvan University*, og senere også *Kathmandu University*, om forskning og utvikling av ulike utdanningsprogrammer knyttet til blant annet energi, med særlig med vekt på vannkraft. På denne måten har Norge bidratt både til oppbyggingen av selve energisektoren, og parallelt med dette også kapasitetsbygging innenfor høyere utdanning og forskning, med mål om at Nepal selv kan utdanne sine fremtidige ingeniører og andre fagfolk innenfor energisektoren. I Nepal har samarbeid med næringsinteresser i energisektoren til dels vært en integrert del av samarbeidsprosjektene.

I Angola har næringslivet selv bidratt (petroleumsfagskolen og den maritime skolen). I tillegg har de bistått i etableringen av tekniske fagskoler lokalt innen petroleumsfag og maritime fag og lokale skoler som forbereder studenter for universitetsutdanning i ingeniørfag.

¹ *Graduate Tracer Study* (SIU, 2015). Responsraten var ca. 40 %.

Boks 4.5 NORHED-programmet

NORHED (*Norwegian Programme for Capacity Development in Higher Education and Research for Development*) ble etablert av Norad i 2012, og støtter samarbeid mellom norske utdanningsinstitusjoner og institusjoner i utviklingsland, samt regionalt samarbeid. Prosjektene inkluderer styrking av akademisk stab, oppbygging av master- og doktorgradsprogrammer, styrking av eksisterende utdanningsprogrammer, oppgraderinger av infrastruktur, forskningsutstyr og forskningssamarbeid. Målet er at institusjonene skal kunne utdanne flere og bedre kandidater, og gjennomføre mer og bedre forskning innen relevante områder.

NORHEDs portefølje består i dag av 46 prosjekter, innen tematikk som utdanning, helse, styresett, naturressursforvaltning, media og kommunikasjon. Programmet vektlegger land som Etiopia, Malawi, Nepal, Sør-Sudan, Tanzania og Uganda. Mange av prosjektene er utarbeidet i samarbeid med relevante sektorer i de ulike landene, med mål om å utvikle utdanningsprogrammer som er relevante for arbeidslivet. NORHED har også som målsetting å bidra til likestilling. Delprogrammet om styresett fremhever de positive koblingene mellom godt styresett, økonomisk vekst og utvikling av privat sektor, blant annet ved å vektlegge entreprenørskap, jobbskaping og et bedre investeringsklima.

NORHED planlegger en ny utlysning av midler med sikte på å styrke innsatsen for lærerutdanning, yrkeslærerutdanning, utdanningsforskning, innovative løsninger og e-læring.

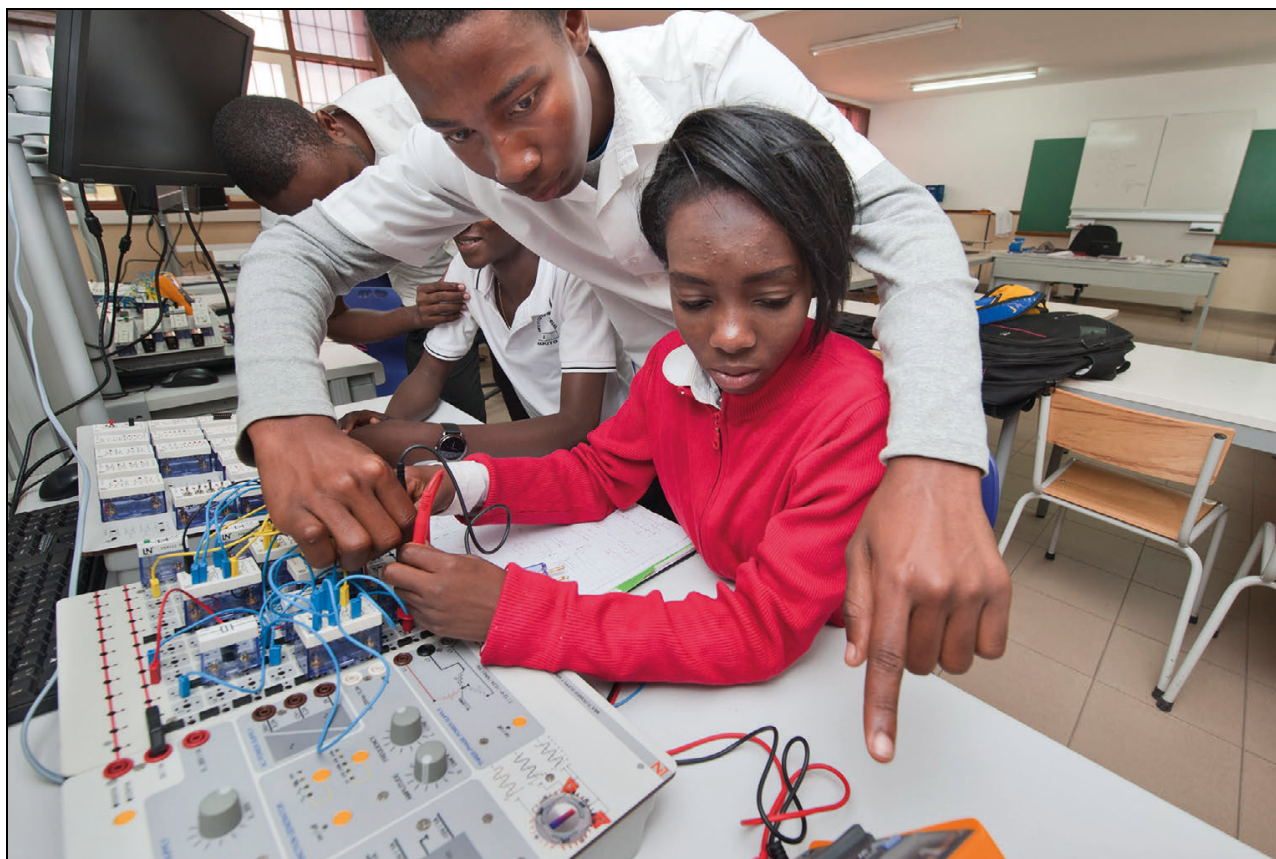
Yrkesutdanning

Mangel på reell yrkeskompetanse er en av de viktigste hindringene for næringsutvikling i flere regioner, ikke minst i Afrika. I Afrika sør for Sahara har kun 13,7 % av arbeidsstyrken fast lønnet arbeid.² De fleste arbeider i uformell sektor, ofte i landbruksrelatert arbeid. Behovene for yrkesopplæ-

ring er store og tilbudene ofte fraværende eller mangelfulle.

I en innsats for næringsutvikling og samarbeid med privat sektor vil relevant yrkesopplæring være et sentralt element, jf. Meld. St. 25 (2013–2014) *Utdanning for utvikling*, som har yrkesfaglig opplæring som et prioritert område. Meldingen skisserer en satsing gjennom fire kanaler: En plattform for innsats fra norske fagmiljøer og privat næringsliv for å kvalifisere lokal arbeidskraft i utvalgte samarbeidsland, en styrking av samarbeidet med multilaterale organisasjoner og andre givere, bilateralt samarbeid med utviklingsland

² *Global Employment Trends 2014* (ILO, 2014)

Figur 4.4 Mosambik, Maputo. *Instituto Industrial de Maputo* underviser i blant annet installering av elektriske systemer for industri og sivile bygg, foruten å tilby ingeniøruddanning innen vei, bro og bygg samt mer tradisjonelle mekaniske fag.

Foto: Ken Opprann

om næringsrettet yrkesopplæring og lokale ringvirkninger, og en søknadsbasert støtteordning for yrkesfaglig opplæring tilknyttet næringslivsinvesteringer i utviklingsland.

Dessverre har yrkesfaglig utdanning alvorlige mangler i mange land. Dette skyldes at denne type utdanning har lav prestisje, mangler ressurser og er lite tilpasset næringslivets behov. Et førende prinsipp for Norges satsing innen yrkesfaglig utdanning er følgelig å knytte marked og opplæring tettere sammen. Målsettingen er å bidra til relevant opplæring i etterspurte ferdigheter.

Det er etablert en yrkesfaglig plattform for samarbeid med norske bedrifter og kompetansemiljøer. Målet er å identifisere mulige private-offentlige samarbeidsprosjekter innen yrkes- og fagutdanning i utviklingsland. Yrkesutdanning kan også bli en del av et bredere strategiske samarbeid med norsk næringsliv. Norge har innledet dialog med britiske bistandsmyndigheter (DFID) om et større fagutdanningsprogram innen petroleumssektoren i Øst-Afrika. Dette programmet er rettet inn mot på alle nivåer av verdikjeden og skal

bidra til å utvikle ferdigheter hos sveisere og elektrikere, så vel som hos ingeniører og designere.

Uformell sektor sysselsetter i dag flertallet av alle arbeidstakere i utviklingsland, og det er viktig at disse gruppene også utvikler ferdigheter tilpasset en mer moderne økonomi. Faglig opplæring av relevans for lokalt entreprenørskap inngår derfor i satsingen. Utdanning av helsearbeidere er en del av Norges innsats for å skape synergi mellom den globale helsesatsingen og utdanningssatsingen. En del av den norske satsingen på yrkesfaglig utdanning gjøres gjennom og i samarbeid med multilaterale organisasjoner og sivilt samfunnsorganisasjoner

4.3 Partnerskap for lokale økonomiske ringvirkninger

En form for strategisk partnerskap kan være samarbeid om lokale økonomiske ringvirkninger. Lokale økonomiske ringvirkninger kan forstås som en sektors evne til å generere nytte for den lokale økonomien utover sitt direkte bidrag, for

Boks 4.6 Ringvirkninger i Nepal som følge av Statkrafts investeringer

Figur 4.5 Nepal, Kaleri landsby. En av ringvirkningene fra Statkrafts investering er utbygging av irrigasjon til lokalt jordbruk for denne landsbyen. Om lag 30 hushold drar nytte av dette.

Foto: Khadga B. Bisht

Statkraft har hatt virksomhet i Nepal siden 1993. Statkraft er majoritetseier i *Himal Power Ltd.* (HPL) med en andel på 57,1 %. HPL står for nær 15 % av Nepals elektrisitetsproduksjon. Andre eiere er det norske kraftselskapet BKK og den lokale investoren *Butwal Power Company*. Vannkraftinvesteringene har bidratt til å styrke lokal og nasjonal næringsvirksomhet. Aktivitetene og samarbeidet under utbyggingsperioden har ført til en kompetanseoverføring fra utbygger og til nepalske entreprenørselskap, leverandører innen stål og sement, samt en kompetanseheving innen banksektoren. En viktig del av ringvirkningene fra virksomheten skyldes samarbeidet mellom kommersielle investeringer og utviklingsstøtte fra Norad. I Khimti-kraftverkets nærområde har norsk bistand bidratt med brorparten av finansieringen av et elektrifiserings- og distriktsutviklingsprosjekt, *Jhankre Rural Electrification and Development Project*. HPL bidrar også i finansieringen av prosjektet, da de oppfatter dette som en del av industribedrifters samfunnsansvar for områdene de opererer i.

Samarbeidet har bidratt til elektrisitet, utdanning, vanning, næringsvirksomhet og drikkevann til distriktet rundt kraftverket. 35 000 innbyggere fra distriktet har fått nytte av etableringen av grunnleggende infrastruktur som toaletter, vannforsyning, vanningsveier, skoler, veier og broer. HPL bidrar til utdanning og helse i prosjektets nærområde. Det viktigste bidraget er en engelskspråklig skole med 500 elever, etablert av selskapet under utbyggingen. HPL finansierer rundt 85 % av skolen, som har en god akademisk standard. Det er også etablert en godt utstyrt helseklinikk i nærheten av kraftverket som blant annet tilbyr vaksineprogrammer. 95 % av pasientene er fra den lokale befolkningen.

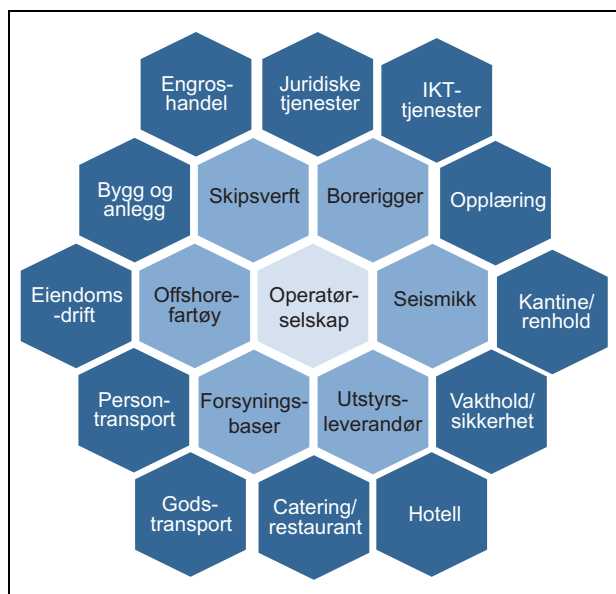
Et viktig mål for prosjektet har vært å gi distriktet tilgang til energi og utvikling i både utbyggings- og driftsfasen av prosjektet. To minikraftverk ble i sin tid bygget for å gi strøm til utbyggingsfasen av Khimti Khola-kraftverket. Disse gir nå elektrisitet, og med det økt levestandard og velferd, til 8 600 husstander. Det har blitt etablert et kooperativ for å drifte kraftverkene og selge strømmen, som også gir lokalbefolkningen kompetanse og erfaring i å operere kraftverket. Som en del av utviklingsprosjektet har HPL bidratt til etableringen av lokal virksomhet, som bakerier, meierier og fiskeoppdrett, som igjen gir utvikling og bredere næringsgrunnlag.

Nepalske myndigheter vil overta 50 % av HPL i 2020, og i 2045 vil de øvrige 50 % tilfalle myndighetene. Nepal har gått igjennom perioder med stor politisk ustabilitet siden 1990-tallet. Den kompliserte demokratiseringsprosessen reiser utfordringer for selskaper som etablerer seg i landet. Blant annet er det et lite utviklet system for fordeling av inntekter fra vannkraften. Dette har ført til press fra ulike samfunnsgrupper om lokalt eierskap eller økte inntekter fra investeringer i vannkraft og andre sektorer. Dette viser viktigheten av å sikre ringvirkninger av investeringene.

eksempel gjennom jobbskaping. Eksempelvis har gruvedrift i Tanzania skapt om lag 8 000 arbeidsplasser direkte, men nærmere 45 000 indirekte arbeidsplasser.³

Mange utviklingsland i Afrika har klart å opprettholde høy økonomisk vekst med noen nøkkel-

³ *Human Capital for the Oil, Gas and Minerals Industries* (Verdensbanken, 2014)

Figur 4.6 Direkte og indirekte tjenester og leveranser til oppstrøms petroleumsaktiviteter

Kilde: Løst basert på figur i rapporten *Industribyggerne* (International Research Institute of Stavanger, 2013)

sektorer, som råvare- og utvinningssektorene, som viktige drivere. Den høye økonomiske veksten har imidlertid ikke ført til tilfredsstillende sysselsetningsvekst. Målet med samarbeid om lokale økonomiske ringvirkninger vil være økonomisk utvikling og inkluderende vekst, som blant annet omfatter jobbskaping, kunnskaps- og teknologioverføring, bærekraftig lokalbasert næringsutvikling og inntektsmobilisering. Innsats rettet mot lokal næringsutvikling vil bygge på eksisterende portefølje i regi av ambassadene, som inkluderer utdanning, landbruk, ren energi, styresett og programmet *Olje for utvikling*.

Norsk innsats vil i hovedsak bygge på to hovedstolper: 1) bidrag til etablering og styrking av lokalt næringsliv, og 2) yrkesfaglig opplæring og utdanning.

Lokale økonomiske ringvirkninger av olje og gass

Funn av olje og gass er ingen garanti for en vellykket sosial og økonomisk utvikling. Inntektene fra olje og gass kan medføre uønskede effekter som overoppheting av en svak økonomi, korrupsjon, økte forskjeller og miljødeleggelser. Lokale økonomiske ringvirkninger har vist seg å være vanskelige å få til i praksis. Dette skyldes blant annet mangel på kvalifisert personell og en lite utviklet lokal leverandørindustri. Men dersom varer og tjenester kjøpes lokalt, kan dette stimulere til diversifisering av næringsstrukturen, flere og mer

Figur 4.7 Mosambik, Palma. To ufaglærte arbeidere produserer murstein for hånd. De er ansatt av et lokalt selskap som utvikler en industripark for olje- og gassnæringen i området.

Foto: Knut Lakså

produktive jobber samt inntektsøkning i et bredt lag av befolkningen.

Et eksempel er Angola, et viktig satsingsland for norsk næringsliv. Angola er Afrikas tredje største økonomi og Afrikas nest største oljeproducent, etter Nigeria. Store olje- og gassforekomster har imidlertid kun i beskjeden grad ført til økt sysselsetting eller velferdsøkning for folk flest. Og gapet mellom tilvekst i befolkningen i arbeidsfør alder og jobbskaping er økende. Det samme gjelder for mange andre afrikanske land. Investeringer og eksport av verdifulle naturressurser øker, samtidig som store ungdomskull uten relevant utdanning trer inn i arbeidsstyrken. Disse må som oftest finne en jobb i uformell sektor, der mulighetene for stabil inntekt er begrenset.

Uten kontinuerlig satsing på lokal utvikling av næringslivet, vil nye petroleumsnasjoner i liten grad evne å utvikle en lokalt forankret eksportindustri, ei heller makte å bidra til fremveksten av lokale entreprenører og leverandører knyttet til petroleumsindustrien. I de fleste utviklingsland gir ikke petroleumsindustrien i seg selv mange arbeidsplasser. Men de indirekte leveransene kan bidra til å sysselsette flere. Her har Norge gode forutsetninger for å bidra til en positiv utvikling.

Regjeringen ønsker å samarbeide med næringslivsaktører om utviklingsinnsatser i land med store norske investeringer. Gjennom et slikt samarbeid ønsker regjeringen å finne løsninger og samarbeidsmodeller som kan maksimere utviklingseffekten av det norske engasjementet og bidra til å øke lokale ringvirkninger.

Eksempler på slikt samarbeid kan være tiltak for å øke kvalitet og kapasitet innen yrkesopplæring, eller for å styrke underleverandørkjeden. Dette kan bidra til kompetanseheving og jobbskaping lokalt, samtidig som det bedrer rammebetingelsene for næringslivet. Det er med andre ord en potensiell «vinn-vinn-situasjon», til gjensidig interesse både for vertslandet og Norge.

Aktuelle land for denne type samarbeid må vurderes nærmere, men regjeringen vil ta utgangspunkt i de landene som etterspør teknologi og kompetanse på områder der Norge har komparative fortrinn og der det er interesse for investeringer blant norske aktører. Ambassadene i disse landene forventes å spille en viktig rolle som tilretteleggere for samarbeid.

4.4 Partnerskap med frivillige organisasjoner

Organisasjoner innen det sivile samfunn har en viktig rolle når det gjelder næringsutvikling. Ulike aktører fra sivilsamfunnet jobber for bedre styresett, anti-korrupsjon, infrastruktur og respekt for menneskerettighetene. Sivilt samfunn arbeider også med tilgang til kreditt og andre finansielle tjenester, bedre markedstilgang, tilrettelegging for entreprenørskap, sikring av kvalifisert arbeidskraft og lokale ringvirkninger. Sivilsamfunnsaktører har ofte inngående kjennskap til lokalsamfunn, både på landsbygda og i byene. De har nettverk, lokal forankring og omdømmekapital.

I mange fattige land er de fleste arbeidsplassene i landbruket. En rekke aktører i sivilsamfunnet arbeider for å styrke landrettigheter for men-

Boks 4.7 Strømmestiftelsen som jobbskaper

Figur 4.8 Bangladesh. Produksjon av cricketballtrær skaper arbeidsplasser.

Foto: Strømmestiftelsen

Til tross for at flere utviklingsland opplever en betydelig økonomisk vekst, kommer det ikke

nødvendigvis de fattigste til gode. Strømmestiftelsen jobber derfor med utdanning og mikrofinans for å bidra til lokal jobbskaping på grasrotnivå. I Bangladesh tilbyr Strømmestiftelsen finansiering og opplæring til mennesker som viser evne og vilje til å starte opp og drive mindre virksomheter, og på den måten skape arbeidsplasser.

I 2014 fikk over 11 000 entreprenører, hvorav over 8 000 kvinner, finansiering og opplæring gjennom Strømmestiftelsens talentfinansieringsprogram i Bangladesh alene. Opplæringen tar for seg det som måtte være relevant for den enkelte, og består i alt fra grunnleggende bedriftsutvikling til bevisstgjøring på markedsføring og verdikjeder. Evalueringer av programmet viser at dette har økt antall arbeidsplasser ved mer enn 4 000 virksomheter.

For å få tilgang til talentfinansiering må søkeren vise til at han eller hun har erfaring med mikrokreditt. I tillegg må det fremlegges en plan for virksomheten som inkluderer antall ansatte. Selve virksomheten må være tydelig beskrevet, og holde seg innenfor etiske og lovlige rammer. Størrelsen på finansieringen er mellom 5 000 og 50 000 kroner, og lånet må kun brukes på virksomheten. Det er mange gode ideer, og selv om jordbruk er det vanligste bruksområdet har talentfinansieringen også bidratt til finansiering av alt fra dyrking av blomster til produksjon av cricketballtrær.

Boks 4.8 Utviklingsfondets bidrag til honningeksport fra Etiopia

Figur 4.9 Etiopia. Birøkter Almaze Woldesenbet sammen med mannen sin og de nye bikubene.

Foto: Sofi Lundin

I 2009 inngikk Utviklingsfondet og Honningcentralen et samarbeid om å gi opplæring til birøktere i Etiopia. Målet var at småbønder som produserer honning skulle bli i stand til å levere honning som kan konkurrere på det internasjonale markedet.

Etiopiske bønder produserer hvert år omkring 50 000 tonn honning og det finnes bikuber på nesten hver eneste gård. Honningproduksjonen er tradisjonsrik, men egner seg dårlig til storproduksjon. Honningen som produseres konsumeres stort sett på gårdene og selges i små kvanta på lokale markeder.

I samarbeid med lokale foredlingsfirmaer har Utviklingsfondet bidratt til at over 1 000 birøktere har fått moderne bikuber, verneklær og røykeutstyr. Bikubene gjør arbeidet lettere og gir mulighet for større produksjon og bedre kvalitet, som igjen gir høyere pris. På ett år har inntektene fra honning i gjennomsnitt økt med 20 %. De nye bikubene gjør det også lettere for kvinner å jobbe som birøktere.

Honningen leveres til lokale foredlingsfirmaer som, gjennom prosjektet, har fått utstyr og kunnskap til å foredle honningen i tråd med internasjonale kvalitetskrav. I 2009 ble den første honningen eksportert fra Etiopia til Norge, og til nå har over 560 tonn honning blitt eksportert til Norge.

nesker i fattige lokalsamfunn, særlig kvinners rett til land. Landrettigheter skaper muligheter for lokal næringsutvikling, særlig hvis de kobles til tiltak som gir tilgang til kreditt.

Økt produktivitet og bedre markedstilgang er avgjørende for vekst og sysselsetting i landbrukssektoren. Flere norske frivillige organisasjoner og deres lokale partnere jobber for dette, blant annet ved å organisere småbønder bedre. Utfordringen er ofte å diversifisere, sikre markedstilgang for bøndene samt etablere en industri som bearbeider landbruksprodukter.

Mange norske frivillige organisasjoner har i en årrekke jobbet med såkalte levebrødsprogrammer, spesielt innenfor mikrofinans og ofte kombinert med yrkesopplæring. Denne typen prosjekter kan sikre et visst minimum av inntekt og levestandard for enkeltpersoner, men har så langt i begrenset grad bidratt til en bredere økonomisk utvikling. Tilpasninger for å sikre økonomisk bærekraft og ringvirkninger fra slike prosjekter er derfor viktig. En mulighet vil være å vri innsatsen i retning av småbedrifter, entreprenørskap og økt samarbeid med private aktører med kunnskap om næringsutvikling og økonomisk bærekraft.

En annen viktig oppgave for sivilsamfunnet er å holde offentlige myndigheter og næringslivsaktører ansvarlig for sine handlinger. Mange sivilsamfunnsaktører arbeider for større åpenhet både hos myndigheter og private aktører om kontrakter og kapitalstrømmer. Regjeringen ønsker å bidra til større åpenhet, og vil styrke samarbeidet med organisasjoner som har denne «vaktbikkjerollen» både nasjonalt og internasjonalt.

4.5 Prioriterte sektorer

Samlet norsk innsats innen næringsutvikling vil omfatte en rekke ulike sektorer, spesielt om man medregner støtten via det multilaterale systemet. Innenfor bilateral bistand vil innsatsen konsentreres omkring sektorer der norske næringslivsaktører har særlig kompetanse.

Samarbeidet vil ta utgangspunkt i prosjekter som er prioritert fra utviklingslandenes side. Det vil være viktig at utenriksstasjonene, Innovasjon Norge og næringsaktører samarbeider tett om identifisering av muligheter for norsk innsats. Tildeling av støtte til private aktører bør skje gjennom anbud eller annen form for konkurranse, i

tråd med de regler som gjelder i det enkelte land og internasjonale standarder. Særlig i minst utviklede land vil ambassadene og det øvrige virkemiddelapparatet som regel ha en viktig rolle å spille i en tidlig prosjektfase. I andre land vil norsk næringsliv selv i større grad kunne identifisere mulige samarbeidsprosjekter.

Norske myndigheter vil tilby bistandsfinansiert støtte, i tråd med gjeldende internasjonalt regelverk, for å avhjelpe næringslivets risiko forbundet med å gå inn i prosjekter med stort utviklingspotensial. Virkemidler for dette er nærmere omtalt i kapittel 3.

Regjeringen vil satse spesielt på fem sektorer i det næringsrettede samarbeidet med utviklingsland: energi, IKT, landbruk, fisk/marine ressurser og maritim sektor. Tiltak relatert til disse sektorene vil gis prioritet ved tildeling av midler og i dialog om samarbeid, men det vil også kunne gis støtte til prosjekter innen andre sektorer.

4.5.1 Energi

Satsing på energi står sentralt for å bidra til jobbskaping, næringsutvikling og fattigdomsbekjempelse. Totalt mangler 1,2 milliarder mennesker i verden tilgang til elektrisitet. Tilgang til elektrisitet er en helt nødvendig infrastruktur for vekst i privat sektor.

Mangel på elektrisitet begrenser muligheten til å studere og anvende moderne informasjonsteknologi. Både verdiskaping og folks levekår i utviklingsland er avhengig av utbygging og modernisering av energiproduksjon og -forsyning. Samtidig gir satsing på utvikling av energisektoren muligheter for jobbskaping og kompetansebygging innen sektoren.

Flere utviklingsland har nylig gjort store funn av olje og gass. Dette byr på store muligheter, men også på utfordringer. Fossile naturressurser kan være et viktig bidrag for å løfte disse landene ut av fattigdom i løpet av noen få tiår. Men faren er samtidig til stede for at feil valg gjøres underveis, ofte som følge av manglende kompetanse, dårlig styresett eller ønske om raske inntekter.

Energi er en svært viktig sektor for Norge og vi har gode forutsetninger for å bistå utviklingsland på dette området, både gjennom investeringer og med faglig rådgiving.

Fornybar energi

Mange utviklingsland har et stort uutnyttet potensial innenfor fornybare energikilder som sol, vind

Figur 4.10 Kenya, Nairobi. Salg av trekull til husholdningsbruk.

Foto: Vibeke Trålim

og vannkraft. Tilgang til elektrisk kraft en forutsetning for vekst innen alle næringssektorer, samt for utvikling av infrastruktur og samfunnsvirksomhet generelt, men skaper ikke nødvendigvis i seg selv så mange arbeidsplasser eller eksportinntekter. I enkelte land som Bhutan, Den demokratiske republikken Kongo, Etiopia, Laos og Nepal er potensialet for vannkraft så stort at kraftsalg til naboland allerede er eller kan bli en viktig inntektskilde. For Bhutan representerer kraftsalg til India 40 % av statens inntekter.

Den overordnede målsettingen for norsk energibistand er at den skal bidra til at FNs bærekraftsmål for energi blir nådd innen 2030:

- universell tilgang til sikker, bærekraftig og ren energi til en overkommelig pris
- økt andel av fornybar energi i energimiksen
- forbedring av energieffektiviteten

En stor utfordring er å øke de fattiges tilgang på energi uten samtidig å øke de globale utslippene av klimagasser utover togradersmålet. Utslippene fra verdens fossile energibærere må reduseres mer enn de totale utslippene. Å utsette kraftige utslippskutt til 2030 eller senere, vil gjøre det betydelig vanskeligere å begrense oppvarmingen til to grader. Det vil bare føre til at en må få på plass adskillig større utslippsreduksjoner i perioden 2030 til 2050 og kostnadene ved omstilling vil øke sterkt. Både velstående land og utviklingsland vil stå overfor faren for at fossil infrastruktur vil hemme innsatsen for å innføre alternative og mer klimavennlige energiteknologier. Det vil også kunne gi betydelige økonomisk tap dersom investeringer i denne type infrastruktur ikke blir utnyttet fullt ut. Utviklingsland har en særskilt mulig-

Boks 4.9 Agua Imaras engasjement i Zambia

Figur 4.11 Zambia. Lunsemfwa kraftverk.

Foto: Norfund

Agua Imara er et norsk selskap eid av Statkraft og Norfund gjennom SN Power, samt energiselskapet BKK, som i mai 2011 kjøpte aksjemajoriteten i et privat zambisk kraftselskap, *Lunsemfwa Hydroelectric Power Company* (LHPC). Dette selskapet driver to små kraftstasjoner litt nord for Zambias hovedstad Lusaka, som til sammen har en kapasitet på 56 MW. Etter at Agua Imara gikk inn som medeier, har selskapet utviklet pla-

ner for en stor utbygging på 350–420 MW. Der som denne utbyggingen blir fullført, vil det tilføre Zambia ny kraft som tilsvarer omtrent 20 % av dagens produksjon og forbruk. For Zambia vil dette være et svært viktig krafttilskudd for å dekke det store forbruket fra gruveindustrien, veksten i etterspørsel fra annen næringsvirksomhet, og ikke minst fra befolkningen i både byer og på landsbygda. I dag har bare rundt 25 % av befolkningen tilgang til strøm.

Agua Imaras samarbeid med de private eierne i LHPC er en viktig forutsetning for at driften fortsetter og planlegges utvidet. LHPC selger i dag strømmen til det zambiske statselskapet ZESCO, som i dag har nærmest monopol på både produksjon, kraftlinjer og videre distribusjon av kraft i Zambia. ZESCO er i ferd med å inngå flere avtaler med private eller halvstatlige leverandører, og LHPC er en av testene på hvordan et slikt offentlig-privat samarbeid kan fungere.

Norad støtter de nødvendige forundersøkelsen foran beslutningen om de store utbyggingene, som i sin tur vil kreve investeringer på flere milliarder kroner.

het til å unngå slike fremtidige utfordringer ved å treffe kloke valg nå. I hovedsak dreier dette seg om å gjøre fornybar energi konkurransedyktig i forhold til kull. Dette er en målsetting for norsk satsing på energifeltet.

Tilgang til moderne energiløsninger vil bidra til bærekraftig økonomisk og sosial utvikling. Økt produksjon av fornybar energi og energieffektivisering vil gi reduserte utslipp av klimagasser. Men universell tilgang til energi og rene kokeovner innen 2030 vil ifølge Det internasjonale energi-byrået (IEA) kreve årlige investeringer på om lag USD 50 mrd., mens dagens nivå ligger på om lag USD 9 mrd. Og for å nå togradersmålet må investeringer i lavkarbonteknologi og energieffektivisering dobles til et årlig nivå på om lag USD 790 mrd. i 2020.⁴

Mye av veksten innen energiinvesteringer vil foregå i utviklingsland, og bør fortrinnsvis skje ved utbygging av fornybar energi. Men verken bistand eller utviklingslandenes egne midler vil være nok. For å nå FN-målene er det derfor helt

nødvendig å legge til rette for private investeringer.

Hovedprioriteringer for fornybar energi og energieffektivisering

1. Kommersielle og private investeringer i ny kraftproduksjon

Norske bistandsmidler vil benyttes aktivt for å tilrettelegge for å utløse kommersielle og private investeringer i fornybar kraftproduksjon. Norfund er et hovedinstrument i denne sammenheng. Gjennom strategisk samarbeid med norske selskaper har Norfund og partnerne utviklet en unik kompetanse. Norfunds kapitalbase vil derfor styrkes for å øke investeringer i fornybar energi i utviklingsland.

Halvparten av Norfunds årlige kapitaltilførsel forutsettes investert i fornybar energi. Ved utgangen av 2014 utgjorde dette en investeringsportefølje i fornybar energi på 5,9 mrd. kroner. Fondet er ikke bundet til å gå inn i selskaper med norske interessenter.

⁴ World Energy Investment Outlook (IEA, 2014)

Figur 4.12 Sør-Afrika, Linde. Solceller fra Scatec Solar.

Foto: Norfund

Et eksempel er *SN Power* som ble etablert i 2002 av Norfund og Statkraft. Selskapet er en ledende internasjonal aktør innen vannkraft i fremvoksende økonomier, og er Norfunds klart største enkeltinvestering.

Norge gir betydelig støtte på dette området. I noen land er Norge med på nasjonale programmer, slik som *Get Fit* i Uganda. Støtte til *Green Africa Power* (GAP) vil også bidra til dette (se boks 3.1 for ytterligere omtale). Det finnes i tillegg finansierungsordninger, fond og risikoavlastnings- og garantiordninger for politisk og økonomisk risiko i utviklingsbankene og andre institusjoner som kan utnyttes bedre. Regjeringen vil iverksette tiltak for å øke kunnskapen om disse ordningene blant relevante norske aktører.

2. Transmisjons- og distribusjonsnett, inklusive regionalt kraftsamarbeid

Behovet for å få tilgang til stabile kraftleveranser forutsetter et fungerende nasjonalt overføringsnett og gode distribusjonsnett. Nettilknytning og et fungerende marked er en forutsetning for at private investorer skal bygge kraftverk. Utbygging og eierskap til nettet er et offentlig ansvar. For at produksjonen skal være stabil, må den ha et betydelig innslag av regulerbar kraft fra vann-, gass- eller kullkraftverk for å kunne balansere

ustabile kilder som sol og vind dersom disse har et visst omfang. Her er Norge etterspurt som samarbeidspartner. Støtte til utbygging av distribusjonsnett må ses i sammenheng med vertslandets nasjonale energiplaner der Norge bidrar økonomisk og faglig i samarbeid med andre internasjonale partnere.

3. Utbygging av lokalnett og enkelthushøysninger

Teknologisk utvikling har gjort det mer attraktivt, lønnsomt og raskere å bygge ut lokalnett og enkelthushøysninger. Lokale strømnnett basert på små vannkraftverk, sol, bio eller vind, kan være gode løsninger for småbedrifter og institusjoner. Slike løsninger kan gi betydelige utviklingseffekter i form av bedre helse, reduserte utgifter til diesel og parafin, styrket utdanning og likestilling – for eksempel ved å gi nye muligheter for kvinner til å drive med inntektsgenerende arbeid, samt redusert arbeidstid på andre områder. Dette vil være et prioritert område i den nye strategien for fornybar energi i utviklingspolitikken. Private aktører og sivilt samfunnsorganisasjoner vil være viktige samarbeidspartnere. Bruk av bistandsmidler vil ofte være nødvendig for å bidra til å redusere risikoen for private aktører, og for å subsidiere slik at også fattige får tilgang til energitjenester.

4. Energieffektivisering

De fleste utviklingsland bruker små mengder elektrisitet per innbygger, men har et høyt forbruk av bioenergi. Av verdens totale energiforbruk utgjør energi fra biomasse ca. 10 %, mens for to tredjedeler av verdens befolkning er biomasse den eneste tilgjengelige energikilden. Ved og trekull brennes ved åpen varme eller i enkle ovner med meget lav virkningsgrad som også bidrar til betydelig luftforurensing. Med rask økonomisk vekst vil strømforbruket øke betydelig. Her er det potensial for bruk av mer energieffektivt utstyr. Norge vil blant annet støtte initiativ for mer effektive og mindre miljøbelastende kokeovner og virkemidler og forretningsmodeller for å fremme energieffektivitet. Norge vil også gjennom opplæring og kapasitetsbygging bidra til at det sentrale strømmettet vedlikeholdes og driftes profesjonelt for å redusere tap av strøm.

5. Styresett, reformer og kompetanseheving

Faglig samarbeid og støtte til institusjonsutvikling vil fortsatt være en viktig del av norsk energibistand. Resultatbasert finansiering og sektortilnærming vil kunne bidra til en mer helhetlig tilnærming til energisektoren på landnivå og styrke nasjonalt og lokalt eierskap til prosjekter. I den nye energistrategien vil det bli lagt langt sterkere vekt på nasjonalt eierskap, identifisering av klare behov, planlegging og tydelige mål før samarbeidet starter, samt styrket resultatrapportering.

Olje og gass

Norge er blant verdens ledende olje- og gassprodusenter, og norsk forvaltningskompetanse på dette området er svært etterspurt. Det samme gjelder den teknologiske kompetansen til norske selskaper. For mange utviklingsland er det ønskelig å utvikle olje- og gassnæringen til en ny eksportnæring. Samtidig er det stort behov for å utvikle lokal arbeidskraft gjennom utdanning, yrkesopplæring og kompetanseoverføring.

Norsk petroleumsindustri er i høyeste grad blitt internasjonalisert med en global tilstedeværelse, også i mange utviklingsland. Statoil har i dag mer enn en fjerdedel av sin oljeproduksjon utenfor Norge, og en økende andel i utviklingsland. Selskapets produksjon i Angola utgjør nærmere 30 % av Statoils samlede produksjon utenlands. Også for en rekke aktører i norsk leverandørindustri utgjør utviklingsland som Angola,

Nigeria, Ghana, og Tanzania stadig viktigere markeder.

Olje for utvikling

Norge har gitt petroleumsrelatert bistand fra tidlig på 1980-tallet med Oljedirektoratet som viktigste aktør. I 2005 ble programmet *Olje for utvikling* (Ofu) lansert. Utenriksdepartementet er formelt ansvarlig, men Ofu har en styringsgruppe med deltakelse også fra Finansdepartementet, Klima- og miljødepartementet samt Olje- og energidepartementet. Arbeids- og sosialdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet deltar som observatører i styringsgruppen. Fagdepartementene er ansvarlige for det faglige innholdet, men delegerer gjerne gjennomføringen til underliggende etater. Ofu-sekretariatet ligger i Norad. Hovedtyngden av samarbeidslandene er i Afrika.

Ofu inkluderer ressurs-, miljø- og finansforvaltning samt sikkerhetsarbeid. Målet er å bistå samarbeidsland slik at de kan forvalte sine petroleumsressurser på en økonomisk, sosialt og miljømessig forsvarlig måte. Kapasitetsutvikling utgjør et fundament. Den norske innsatsen skal være relevant og tilpasset de ulike landenes behov. Flere ønsker for eksempel å trekke lærdom av Norges overordnede politikkvalg knyttet til petroleumssektoren.

Ofu er et utviklingspolitisk instrument, og skal ikke styres ut fra norske næringshensyn. Norske bedrifter kan imidlertid dra fordel av at Ofu søker å bidra til åpne og forutsigbare rammevilkår for petroleumsvirksomheten i landene som deltar i programmet. Samarbeid med norske bedrifter om næringsutvikling for å øke lokale bedrifters og arbeidstakeres muligheter for å få oppdrag innen petroleumssektoren kan være et nyttig supplement til Ofu.

4.5.2 Informasjons- og kommunikasjons-teknologi

Bruken av IKT er i enorm vekst globalt. Særlig gjelder dette mobiltelefoni. Mobilt bredbånd er det raskest voksende markedssegmentet innen telekommunikasjon, og det afrikanske kontinentet leder an i denne veksten. Her har mobil bredbånddekning vokst fra 2 % av befolkningen i 2010 til nesten 20 % ved utgangen av 2014.⁵

Det digitale rom gir nye muligheter for effektivisering av tjenester, læring, formidling, åpenhet

⁵ *The World in 2014. Facts and Figures* (International Telecommunication Union, 2014)

og ansvarliggjøring av beslutningstakere innen en rekke sektorer. Dette kan bidra til både næringsutvikling og en positiv samfunnsutvikling for mange land. Teknologi som har fremmet mer effektiv kommunikasjon og tilgang til informasjon har vært sentrale drivere for produktivitetsvekst og økonomisk utvikling i rike land. Potensialet i utviklingsland er sannsynligvis enda større, gitt muligheten til å hoppe over utviklingstrinn gjennom å gå direkte til digitale løsninger.

Det er fortsatt betydelige tilgangsutfordringer i utviklingsland. Til tross for at det er over syv milliarder mobilabbonnementer i verden, og over 90 % markedspenetrasjon i mobilmarkedet i utviklingsland,⁶ er det ifølge Verdensbanken bare 3,3 milliarder mennesker som har tilgang til lavhastighets internett og 1,1 milliarder mennesker som har tilgang til høyhastighets internett.⁷ Det er videre store ulikheter i tilgang mellom land, og internt i land, spesielt mellom urbane og rurale strøk. En vesentlig utfordring er at lite digitalt innhold er tilgjengelig på språkene folk bruker, samt at mange mangler grunnleggende leseferdigheter. Disse utfordringene forsterker andre ulikheter, og begrenser muligheten til næringsutvikling og bedre offentlig tjenestelevering.

Tillit til systemer, nettverk og digital infrastruktur er grunnleggende for fortsatt vekst og utvikling av det digitale rom. Særlig har mange utviklingsland store utfordringer med å opprettholde et sikkert og fungerende internett. Det gjelder eksempelvis oppsporing og håndtering av ondsinnet programvare og digitale angrep, men også utfordringer for gründere og næringsliv som er avhengig av et velfungerende internett for å drive business. Kostnadene med å forebygge, håndtere og etterforske dataangrep, -virus og nettkriminalitet er betydelige.

Blant utviklingsland er det følgerlig store behov og stor etterspørsel etter økt sikkerhet for IKT-nettverk og systemer (cybersikkerhet), men lite kunnskap og få konkrete initiativ. Behovet for kapasitetsbygging blir derfor trukket frem av utviklingslandene på alle arenaer hvor internasjonale internettspørsmål diskuteres.

IKT er avgjørende for modernisering i alle sektorer, herunder de fire andre prioriterte sektorene for norsk innsats innen næringsutvikling. IKT har også gitt opphav til nye sektorer og tjenester, slik som mobilbaserte banktjenester, nett-

handel, digitale lærings- og underholdningstjenester, og nye produksjonsmetoder, slik som 3D-printing. Dette gir helt nye muligheter for næringslivsaktører og kan bidra til jobbskaping og økt konkurransekraft.

Samtidig er digitaliseringsprosesser også en potensiell trussel for mange eksisterende arbeidsplasser i utviklingsland og ellers i verden, spesielt for rutinepregede manuelle oppgaver. Dette gjør kompetansebygging og omstillingsevne spesielt viktig, og her kan IKT være en viktig del av løsningen, blant annet gjennom e-læringsmuligheter. Sett fra den enkelte arbeidstakers ståsted, vil erfaring med bruk av IKT være en viktig ferdighet, som i økende grad etterspørres i arbeidslivet.

Selv om konsekvensene av den digitale revolusjonen ikke vil være udelt positive for næringsutvikling i utviklingsland, vil konsekvensene ved å stå utenfor det digitale samfunnet være langt verre, ved at det vanskeliggjør diversifisering av næringslivet og integrasjon i den globale økonomien. Tilgang til IKT, og tilgang til internett i særdeleshet, er vesentlig blant annet for å bedre tilgangen til oppdatert informasjon, til effektiv kommunikasjon og til finansielle tjenester.

Norges bidrag

Norge har gode forutsetninger for å bidra systematisk til at utviklingsland i større grad får ta del i utviklingen innen IKT-feltet, og at også marginaliserte grupper får tilgang til moderne informasjons- og kommunikasjonstjenester. Norske komparative fortrinn inkluderer sterke og kompetente offentlige institusjoner, kommersielle og akademiske miljøer som er internasjonalt ledende, og en vilje og evne til å jobbe tverrsektorielt i utviklingsarbeidet. Norge har mange gode offentlige digitale løsninger som kan være relevante å lære fra for land som ønsker å effektivisere offentlig tjenestelevering. Dette gjelder blant annet løsninger som Altinn, nasjonal statistikk, eiendomsregistre og skatteløsninger. Et annet norsk fortrinn er gode forutsetninger for etablering av senter for lagring av data. Dette kan være svært avgjørende dersom primærdata bli ødelagt. En satsing på digitale løsninger vil ha størst betydning dersom det ligger en nasjonal strategi i bunn og potensialet utnyttes i mange sektorer samtidig. En stor utfordring er at bistandsinnsatser på IKT kun skjer innen enkeltsektorer, med lite samordning og utnytting av synergier på tvers.

En forutsetning for et velfungerende marked for elektronisk kommunikasjon er et tilpasset lovverk og høy kompetanse hos myndighetene hva

⁶ Sammenliknet med 121 % i resten av verden. *The World in 2014. Facts and Figures* (ITU, 2014)

⁷ Beregninger gjort for kommende *World Development Report 2016* (Verdensbanken, 2014).

Boks 4.10 Outsourcing av IT-tjenester til Øst-Afrika

Figur 4.13 Uganda, Kampala. Det norske IT-selskapet Laboremus har bidratt til både kompetanseoverføring og lokale arbeidsplasser i Uganda.

Foto: Kristin Fjalestad, Laboremus

Øst-Afrika er vanligvis ikke en tradisjonell destinasjon for investering i tjenester som skal selges på det internasjonale markedet. Dette skyldes blant annet forhold som utilstrekkelig infrastruktur og relativt høye lønnskostnader sammenlignet med land i Asia. Den norske IT-bedriften Laboremus Oslo AS fattet likevel interesse for Øst-Afrika som et voksende marked, blant annet på grunn av et stort behov for skreddersydd *software* både i offentlig og privat sektor. Etter et forstudie med støtte fra Norad i 2012, falt valget på Uganda. Landet har lite kon-

kurransse i denne sektoren, men har samtidig relativt velutdannet arbeidskraft. Et datterselskap ble deretter opprettet, *Laboremus Uganda Ltd.*

En av de største utfordringene i oppstartsfasen var en lavere teknisk kompetanse hos de ansatte enn først antatt. I tillegg var det stor mangel på kompetanse innen en rekke kritiske områder for å kunne levere tjenester til det norske markedet. Med etableringsstøtte fra Norad har imidlertid Laboremus kunnet gi opplæring til de ansatte innenfor systemutvikling, kommunikasjon, design, brukeropplevelse og en rekke andre temaer.

Laboremus Uganda Ltd. har i dag ansatt 10 systemutviklere på fulltid. Bedriften er dermed en av de større aktørene lokalt, ettersom de fleste andre bedrifter kun ansetter på kontraktbasis. Ugandiske utviklere har vært med å levere flere løsninger til større bank- og finans kunder i Skandinavia. Og selskapet er nå på full fart inn på det lokale markedet. I 2015 vant *Laboremus Uganda Ltd.* sitt første offentlige anbud.

Støtten fra Norad har spilt en viktig rolle i å redusere risiko for Laboremus Oslo AS, i et område der investeringer i kunnskapsbedrifter er svært krevende. I tillegg har støtten bidratt til å bygge et sterkt fundament med et velutdannet team som nå kan konkurrere på det lokale markedet, og forhåpentligvis vokse og skape nye arbeidsplasser i fremtiden.

gjelder regulering og tilsyn. Dette er viktig blant annet for å sikre en rettferdig og transparent gjennomføring av konsesjonstildelinger for mobiltelefon og en bærekraftig frekvenspolitikk. Et velfungerende marked er således avhengig av et godt samarbeid mellom offentlig og privat sektor. Norge har ekspertise på disse feltene, og har også erfaring med kompetanseoverføring til utviklingsland. I 2012 og 2013 gjennomførte blant annet Nasjonal kommunikasjonsmyndighet (daværende Post- og teletilsynet) seminarer i Myanmar for å bistå med kapasitetsbygging og rådgivning. Dette var kompetanseoverføring for å bistå Myanmar i utviklingen av nasjonal IKT-infrastruktur og et marked for elektronisk kommunikasjon.

Norge vil som del av satsingen på næringsutvikling kunne bidra helhetlig til kapasitetsbygging innen IKT. Dette kan dekke mye, for eksempel fysisk utbygging av linjer, bredbånd og mobilnett, styrking av regulatorinstitusjoner, etablering av nasjonale CERTer (*Computer Emergency Response Team*), utvikling av lovverk, opplæring og utdanning, kunnskaps- og teknologioverføring. Både norske myndighetsorganer, næringslivsaktører og kunnskapsmiljøer knyttet til IKT vil kunne spille en viktig rolle i denne sammenheng.

Å bygge bro over det digitale gapet vil kreve store investeringer i infrastruktur. Disse investeringene kan i mange områder utløses gjennom å tildele konsesjoner til telekomselskaper. Dette krever regulerende myndigheter med høy kompe-

Boks 4.11 Telenors satsing på Grameenphone i Bangladesh

Telenor startet opp virksomheten *Grameenphone* (GP) i Bangladesh i 1997. *Grameenphone* har vært en pionér i Bangladesh når det gjelder innovative mobilløsninger for både privatkunder og for næringsvirksomhet. I samarbeid med *Grameen Bank* utviklet GP konseptet *Village phone ladies*, der kvinnene fikk mikrofinans-lån for å anskaffe mobiltelefoner som de kunne «selge tjenester fra». På det meste var det 250 000 *Village phone ladies*. I dag har *Grameenphone* etablert over 500 informasjonsentre over hele landet. Disse informasjonsentrene gjør internett og andre informasjonsbaserte tjenester tilgjengelig også i avsidesliggende områder.

Grameenphone tilbyr *HealthLine*, som gir abonnentene tilgang til legetjenester via mobiltelefonen døgnet rundt. Andre innovative tjenester er *Mobicash* som tilbyr billett-tjenester på mobilen og *Billpay* med ulike betalingsløsninger på mobil.

GP var Telenors første satsing i et utviklingsland. I dag er *Grameenphone*, der Telenor eier 55,6 %, den største mobiloperatøren i Bangladesh med over 52 millioner abonnenter og mer enn 4000 ansatte.

Støtte fra Norad og Utenriksdepartementet har vært sentralt for Telenors beslutning om å etablere virksomhet i Bangladesh.

tanse. Norsk bistand vil støtte kompetanseutvikling for å styrke denne typen funksjoner i utviklingsland. I land hvor det ikke er betalingsdyktige markeder, kan det være nødvendig med offentlige grunnlagsinvesteringer for å sikre digital tilgang for større deler av befolkningen. Bistand kan være viktig for å få til dette. Og både kommersielle og akademiske aktører kan spille en viktig rolle for å fremme bedre og rimeligere tilgang til telekommunikasjonstjenester, samt utvikling av ulike digitale produkter og tjenester.

For å imøtekomme utviklingslandenes behov, ønsker regjeringen å bidra til at det ikke iverksettes tiltak internasjonalt som forhindrer fattige lands tilgang på digitale tjenester. Blant annet er det en målsetting at mangel på IP-adresser, tilgang til kommunikasjonssatellitter og andre forhold ikke forhindrer utviklingslandenes muligheter til radio- og TV-sendinger eller mobilkommuni-

kasjon. Dette er viktige rammebetingelser for næringsutvikling.

Regjeringen vil arbeide for at utviklingslandenes interesser ivaretas i multilaterale fora hvor internasjonal IKT-politikk og internettspørsmål diskuteres. Viktige arenaer i så måte er Den internasjonale telekommunikasjonsunion (ITU), FNs generalforsamling og ulike FN organisasjoner. Internettets utvikling og oppbygning gjør at de viktigste beslutningene hva gjelder forvaltning og utvikling av internettet fattes utenfor mellomstatlige organisasjoner. Regjeringen arbeider imidlertid for å fremme norske synspunkt også her, som i *The Internet Corporation for Assigned Names and Numbers* (ICANN)⁸ gjennom Norges deltagelse i *Governmental Advisory Committee* (GAC).

Regjeringen vil også bistå utviklingsland i å møte digitale sikkerhetsutfordringer knyttet til økt bruk av internett og IKT generelt. Dette er omtalt nærmere i Meld. St. 37 (2014–2015) *Globale sikkerhetsutfordringer i utenrikspolitikken*.

Gjennom internasjonale organisasjoner bidrar Norge til å bistå utviklingsland på en rekke områder. Innen elektronisk kommunikasjon (ekosektoren) bidrar Norge til kompetanseoverføring til utviklingsland gjennom støtte til ITU, samt etablering og styrking av nasjonale forvaltningsmyndigheter. ITU utarbeider også håndbøker, retningslinjer, planleggingsmaterieell og programvare for utviklingsland.

Det multilaterale handelsregimet er også av betydning for utviklingslandenes behov både i form av tilgang til tilgang til IKT-varer og tjenester og til deres mulighet for å komme inn i de globale verdikjedene som produserer varer og dermed bidrar til næringsutvikling. Innenfor rammen av WTO er det en egen avtale fra 1996, informasjonsteknologiavtalen (ITA) som regulerer tollsatser på IKT-produkter. Den 97 % av verdens handel med IKT-varer. Siden 2012 har Norge vært svært aktiv i arbeidet med å oppdatere og modernisere denne avtalens vareomfang slik at også nye IKT-varer blir dekket av avtalen og dermed blir tollfrie. Fordi avtalen følger det såkalte bestevilkårsprinsippet (MFN) innebærer den at alle verdens land, også de som ikke er medlemmer av avtalen, nyter

⁸ ICANN er et ikke-kommersielt selskap basert i California, USA. Selskapet har en avtale med amerikanske myndigheter om å håndtere IANA-funksjonene (*Internet Assigned Numbers Authority*), hvilket blant annet innebærer å styre det globale domenenavnsystemet (DNS), koordinere tildeiling av IP-adresser, håndtering av internett protokollenes nummersystem, samt utvikling og drift av DNS rot-servere. Dette er funksjoner som er helt avgjørende for at internettet skal fungere. Det pågår for tiden en prosess med å reformere IANA funksjonen og ICANN.

godt av tollreduksjonene og dermed tilgang til billigere IKT-varer eller innsatsfaktorer til egen IKT-industri. Dette er av interesse for både norsk næringsliv og for utviklingslandene.

Norge går også inn for å etablere internasjonalt regelverk for handel med IKT-tjenester i GATS og andre handelsavtaler for å avtalefeste størst mulig åpenhet og likebehandling i flest mulig land. Handel med IKT-tjenester skjer globalt, noe som bidrar til bedre produkter og lavere priser for forbrukere. Åpne markeder for IKT-tjenester har også stor betydning for alle økonomiske aktører som bruker slike tjenester i sin produksjon, og bidrar derfor positivt til økonomisk vekst.

4.5.3 Landbruk

Landbrukssektoren kan bidra til næringsutvikling og til matsikkerhet. Det vil være økende behov for produksjon av mat i de neste årene for å fø en voksende verdensbefolkning. Samtidig er det klart at et stort flertall av de fattigste i verden bor på landsbygda, og at landbruk, inkludert skog, er en hovedpilar for jobbskaping i utviklingsland. Verdensbanken⁹ og FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO)¹⁰ fastslår at investeringer i landbruksutvikling er svært viktig for å bidra til fattigdomsbekjempelse. Produktivitetsveksten i landbruket må mer enn dobles for å møte økt befolkningsvekst. I følge FAO regnes 805 millioner mennesker i dag som sultende eller underernærte.¹¹ Matsvinn i alle ledd i produksjonskjeden representerer en stor utfordring for matsikkerhet. Maten når ofte ikke markedet, både på grunn av ineffektive høstingsmetoder, manglende infrastruktur, dårlig lagring og andre forhold. Klimaendringene skaper ytterligere store utfordringer. Det blir derfor sentralt å legge en verdikjedetilnærming til grunn for satsing på landbrukssektoren.

Norsk innsats for bedret landbruk må ta utgangspunkt i landbrukets bidrag til vekst og verdiskaping, enten det gjelder småbrukere eller større enheter. Verdikjeden i landbruket går gjerne fra småbrukeren til forbruker via kommersielle aktører. Dette inkluderer banker som gir kreditt, grossister og detaljister som selger innsatsvarer til småbrukerne, samt kjøper opp og markedsfører produktene, transportører, og næringsmiddelindustrien. Småprodusentene er i

flertall i utviklingsland. De er samtidig dårligst rustet til å kunne snu utviklingen i retning av økt matsikkerhet, klimasmart produksjon og mer langsiktige og lønnsomme investeringer. En dreining fra selvbergingsjordbruk til mer effektivt, markedstilpasset jordbruk er nødvendig for å imøtekomme både befolkningsvekst og urbanisering.

Landbrukssektoren har blant annet økt produksjonen gjennom ekspandering av jordbruksarealer ved å avskoge. Det er viktig at økt matvareproduksjon gjøres på en måte som ikke fører til ytterligere avskoging, men gjennom effektivisering av eksisterende produksjon og bruk av allerede avskogede områder.

Profesjonell organisering av produsentene og en helhetlig verdikjedeutvikling som sikrer produsentene mer innflytelse, er viktig for utviklingen av landbrukssektoren. Et verdikjedeperspektiv sikrer blant annet effektive løsninger og muligheter for å skreddersy politikk og tiltak bedre, og bidrar til at innsats og tiltak innrettes effektivt og målrettet mot foredling, lagerhold og håndtering av jordbruksvarer fra råvare til ferdig foredlet vare i butikk. Det må tilrettelegges for samarbeid og kunnskapsutvikling i hele verdikjeden, samt opplæring i effektive produksjons-, lagrings- og foredlingsmetoder. Dette krever investeringer for å lette tilgangen til produktivitetsfremmende innsatsfaktorer og teknologi. Tilgang til finansielle tjenester er i denne sammenheng sentralt, og i utviklingsland får mobiltelefoni en stadig viktigere rolle i å nå de fattigste med denne type tjenester.

Kvinner er viktige aktører i landbruket i de fleste utviklingsland, ikke minst fordi de utgjør over halvparten av arbeidsstyrken. I følge FAO har imidlertid kvinnelige bønder et felles trekk: de har gjennomgående dårligere tilgang til jord, kapital og inntektsskapende arbeid enn menn.¹² En styrking av kvinners rettigheter og muligheter er derfor viktig i seg selv, men også med henblikk på å utløse det potensialet kvinner utgjør for økonomisk verdiskaping innen landbruket.

Norsk landbruksbistand

Norge gir årlig rundt 1 mrd. kroner til matsikkerhet gjennom bilaterale, regionale og multilaterale kanaler. Prosjekt matsikkerhet (2013–2015), som også omfatter fiskeri og akvakultur, tilfører ytterligere 500 mill. kroner i prosjektperioden. Målet er å styrke den samlede norske innsatsen, bilateralt, regionalt og multilateralt, og dermed bidra til

⁹ *World Development Report* (Verdensbanken, 2008)

¹⁰ *Investing in agriculture for a better future* (FAO, 2012)

¹¹ *The State of Food Insecurity in the World* (FAO, 2014)

¹² *Women in agriculture – Closing the gender gap for development* (FAO, 2011)

Boks 4.12 Klimasmart landbruk i Asia

Figur 4.14 India. Bioforsk har bidratt til bedre metoder for risdyrking, og dermed bedre levekår.

Foto: Ragnar Våga Pedersen, Bioforsk

Bioforsk¹ sitt arbeid i Asia bidrar til matsikkerhet og bedre levekår ved å gjøre matproduksjonen bedre rustet til å tåle klimaendringer. Tusenvis av småbønder har tatt i bruk metoder for mer klimasmart landbruk. Bønder, kvinner og rådgivningstjenesten har fått opplæring i ny kunnskap og teknologi, og er også blitt knyttet tettere opp mot markedet. Disse tiltakene har bidratt til å øke inntektene til småbøndene, og dermed styrket den økonomiske utviklingen i områder som er helt avhengige av jordbruk.

Klimasmarte dyrkingsmetoder basert på *System of Rice Intensification*:

- direktesåing
- nye vekstskiftesystemer kombinert med alternerende opptørking/vanning

- behovstilpasset gjødsling sammen med egenprodusert grønn gjødsel
- salt- og tørketolerante sorter

Ved å ta i bruk disse metodene har avlingene økt med 25–30 %, samtidig som vannforbruk og utslipp av drivhusgasser er redusert. Resultatene fra Bioforsk sine prosjekter har i India blitt inkludert i flere delstaters strategier for klimatilpasning, med sikte på videre spredning til nasjonalt nivå. Resultatene gir allerede økonomisk uttelling for mange bønder i India, Bangladesh og Vietnam.

¹ Bioforsk, Norsk Institutt for skog og landskap og Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning blir fra 1. juli 2015 slått sammen til Norsk institutt for bioøkonomi.

varig fattigdomsreduksjon. Norsk satsing fokuserer på økt produktivitet, med særlig vekt på østlige og sørlige Afrika. Dette er forankret i retten til mat, slik den er nedfelt i FNs menneskerettighetserklæring.

Norske landbruksaktører besitter mye kompetanse om kvalitet og verdikjedetilpasning. De har blant annet bidratt med kompetanseoverføring innen forskning og utvikling, samt styrking av verdikjeder innen jordbruk. I en videre satsing på

Boks 4.13 Norske investeringer i landbruksindustri i Øst-Afrika

Voxtra er et norsk investeringsfond som bidrar til utvikling av landbruksindustrien i Øst-Afrika. Fondet ble etablert i 2011, og har en kapital på 110 mill. kroner, hvorav 30 % fra Norfund og det resterende fra private investorer. Fondet støttes av et bidrag på 9 mill. kroner fra Norad til kompetanseutvikling i selskapene fondet investerer i. Fondet har foreløpig investert 36 mill. kroner i tre selskaper i Kenya, Tanzania og Uganda.

Voxtras ansatte ved kontorer i Oslo og Nairobi velger ut selskaper å investere i, og jobber så tett med disse for å sikre vekst, lønnsomhet og positive utviklingseffekter innen landbrukssektoren. Gjennom tilgang til kapital, kompetanseutvikling og rådgivning, har selskapene Voxtra har investert i vokst med i gjennomsnitt 51 % per år, og når ut til nærmere 200 000 småskalajordbrukere med produkter som såkorn, settepoteter og kyllingfôr av høy kvalitet. Dermed løftes småbrukernes produktivitet og inntekter, og fattigdommen reduseres.

Gjennom Voxtra er norske utviklingsmidler blitt brukt katalytisk for å muliggjøre deltakelse fra private investorer. Sammen bidrar de private og offentlige ressursene til jobbskaping, næringsutvikling og fattigdomsreduksjon i Øst-Afrika.

landbruk i bistandssammenheng ønsker regjeringen at norsk landbruksnæring involveres i større grad.

Ansvarlige investeringer i landbruket

Flere globale initiativer har som mål å styrke næringslivets rolle, særlig i afrikansk landbruk. Felles for disse er at de gjennom ulike kredittordninger bidrar til å stimulere privat sektors rolle innen matsikkerhet. I tillegg er det flere bilaterale investeringer i landbruk og matsikkerhet i utviklingsland gjennom Norfund og lignende institusjoner.

Dette understreker det store behovet for investeringer i landbruket i utviklingsland. Her ligger flere faktorer bak, blant annet at landbruket er underfinansiert i nasjonale budsjetter i mange utviklingsland. Utenlandske investorer, både statlige og private, har i økende grad kommet til som

investorer i land med svak institusjonell kapasitet. Dette har blant annet ført til konflikter knyttet til uklare landrettigheter og såkalte «landran». Investorene har ikke den nødvendige sikkerheten for sine investeringer, og landområdene det investeres i oppnår ikke en bærekraftig utvikling når ressurskontrollen flyttes ut av landet.

Som svar på disse utfordringene har det blitt formulert globale retningslinjer for ansvarlige investeringer. Verdensbanken, FNs konferanse for handel og utvikling (UNCTAD), Det internasjonale fondet for landbruksutvikling (IFAD) og FAO utarbeidet i 2009 syv prinsipper for bærekraftige investeringer i landbruk.¹³ Disse tar opp noen av problemstillingene, men er samtidig blitt kritisert for å være for investorvennlige og i for liten grad ta hensyn til menneskerettigheter og urfolk. Gjennom FNs matsikkerhetskomité (CFS) ble det derfor fremforhandlet nye retningslinjer i 2014 for bærekraftige investeringer, CFS-RAI¹⁴, forankret i menneskerettighetene. Dette representerer et omfattende sett av prinsipper rettet inn mot både statlige og private investeringer. Norge vil legge disse retningslinjene, som også omfatter fisk, til grunn for sin innsats.

Landbruk og klimautfordringer

Klimautfordringene merkes allerede, og spesielt i mange utviklingsland. Dette fordrer en landbrukspolitik som både har et kortsiktig og et langsiktig matsikkerhetsmål. Landbruket skal produsere nok mat til en økende befolkning i en situasjon der klimaendringene forandrer produksjonsvilkårene radikalt og ofte uten forvarsel. Norsk støtte til landbrukssektoren skal ikke føre til økte klimagassutslipp gjennom avskoging. Støtten bør bygge opp under landenes arbeid med å redusere klimagassutslipp fra avskoging og effektivisere bruken av eksisterende avskogede landområder.

FN gjør et viktig arbeid, først og fremst gjennom FAO, med å vise hvordan klimaendringene vil påvirke landbruket og matsikkerheten, og anbefaler nødvendige tiltak. Dette er et område som vil kreve internasjonalt samarbeid og felles løsninger for å møte de store klimautfordringene. Norge vil støtte opp under FNs normative, kompetansehevede og kapasitetsbyggende arbeid. Flere norske institusjoner har spesiell kompetanse som kan anvendes i denne sammenheng.

¹³ For mer informasjon: www.responsibleagroinvestment.org

¹⁴ For mer informasjon: www.fao.org

Boks 4.14 Bondekooperativer og næringsutvikling

Figur 4.15 Cashew-nøtter fra Mosambik.

Foto: Brynild Gruppen

Etter borgerkrigens slutt tidlig på 1990-tallet bidro internasjonale og lokale organisasjoner over en 20-årsperiode til å organisere småbønder i Nampulaprovinsen, nord i Mosambik. Et resultat av bistanden fra Norges Vel, andre frivillige organisasjoner og Felleskjøpet var etableringen av det bondeide selskapet IKURU. IKURU produserer såkorn, kjøper bøndenes produksjon, foredler og selger dette videre til lokale eller internasjonale kjøpere.

Norges Vel kontaktet Brynild Gruppen AS (BG), som eier Den Lille Nøttefabrikken. BG ble

introdusert til IKURU for å inngå et samarbeid om kjøp av store volumer cashew direkte fra bønder, fremfor via mellommenn. Dette initiativet støttet opp under selskapets markeds- og innkjøpsstrategi. Resultatet var at i 2013 ble de første tre containerne med om lag 50 tonn rensede cashew sendt til Norge fra Mosambik. I 2014 og 2015 økte dette til en container per måned. BG besluttet å merke cashewposen tydelig «fra Nampula, Mosambik» for å understreke kvalitet og opprinnelse. Cashew-posen fra Mosambik fronter nå en serie med naturlige nøtter fra hele verden. Siden lanseringen i 2014 er det solgt om lag en million poser cashew, noe som tilsvarer nærmere 40 mill. kroner i butikkomsättning. Over 4000 butikker i Norge og Norden selger nå cashew fra Nampula, Mosambik.

Ringvirkningene lokalt er store, med anslagsvis 4000 bønder som har bidratt med sin årlige produksjon, foruten flere hundre årsverk i prosessleddet. Disse tallene vil med all sannsynlighet øke i årene fremover. Norfund vurderer nå en investering på USD 5,7 mill. for å doble kapasiteten til et lokalt selskap som prosesserer cashew – med bøndene aktivt med på eiersiden.

At en stor kjøper av cashew som BG har kunnet foreta direktekjøp fra bønder i Mosambik skyldes ene og alene langsiktig bistand. Bistand har gjort bøndene i stand til å organisere seg profesjonelt. Norges Vels rolle har blant annet vært å bidra til å forbedre produksjonssystemer til cashew-bønder, tilrettelegge for markedstilgang, bygge opp langsiktig eksportkapasitet hos IKURU, og institusjonsutvikling av landbrukskooperativene som eier IKURU.

Dette er dermed et godt eksempel på bærekraftig bruk av bistand, som i neste omgang kan gjøre prosjektet i stand til å tiltrekke seg kommersiell kapital.

Den globale alliansen for klimasmart landbruk (GACSA) ble startet opp med Norge som en av initiativtakerne, og ble lansert under klimatoppmøtet i New York i 2014. Privat sektor er en sentral medspiller i alliansen, sammen med sivil samfunn og internasjonale forskningsinstitusjoner. Målet er å nå 500 millioner småbønder innen 2050 med kunnskap som både øker produktivitet på

allerede dyrket mark og som styrker tilpasning til klimaendringene.

Bærekraftig skogforvaltning

Bærekraftig skogbruk er viktig for økonomisk utvikling. Tømmer og biomasse fra skog er viktige handelsvarer globalt. Næringsutvikling med basis

i tømmerressursene kan bidra til utviklingen av en grønn økonomi gjennom sysselsetting og verdiskaping i mange utviklingsland, såfremt det gjøres på grunnlag av bærekraftig skogforvaltning. .

Bevisstheten om skogens betydning for miljø og klima har økt de senere år. Mer enn 30 % av verdens skogareal har forsvunnet i nyere tid. Ytterligere 20 % av arealet er forringet. Avskoging og skogforringelse er årsaken til så mye som 1/6 av de globale utslippene av klimagasser. Dette skjer i all hovedsak i utviklingsland, blant annet på grunn av behovet for nye jordbruks- og beitearealer. FN's klimapanel understreker behovet for redusert avskoging for å nå togradersmålet. Reduserte utslipp fra avskoging og forringelse (REDD+) er derfor et høyt prioritert område i norsk klimapolitikk. Bærekraftig skogforvaltning er imidlertid det viktigste tiltaket for å redusere avskoging. Når skogen forvaltes aktivt er det mindre risiko for at arealbruken endres.

Restaurering av forringede landskap er en underutnyttet mulighet for næringsutvikling. Skogplanting og andre restaureringstiltak kan bidra til både økonomiske, sosiale og miljøgevinster. Tiltak som skal restaurere forringede arealer og tiltak for reduksjon i avskoging er ikke motsetninger, snarere komplementære tiltak.

Klima- og skogprosjektet – med vekt på næringslivet

I 2007 opprettet Stoltenberg-regjeringen *Klima- og skoginitiativet*, og besluttet å bruke inntil 3 mrd. kroner årlig på dette. Initiativet var del av klimaforliket, med bred politisk støtte fra Stortinget. Dette er Norges største internasjonale klimasatsing. Klima- og miljødepartementet leder arbeidet, i samarbeid med Norad og relevante ambassader.

Mobilisering av næringslivet er et viktig element i innsatsen for redusert avskoging og mot skogforringelse. Omdanning av skog til landbruksformål er hovedårsaken til avskoging i tropiske områder. Det anslås at omdanning for produksjon av soya, palmeolje, papirmasse, storfekjøtt og andre jordbruksvarer bidrar til om lag 50–70 %¹⁵ av global tropisk avskoging. Produksjon av palmeolje har i Indonesia og Malaysia vært en viktig årsak til avskoging. Gjennom støtte til sivilsamfunnsaktører har Norge bidratt til at mange selskaper har påtatt seg ambisiøse forpliktelser om å ikke bidra til mer avskoging i sin virksomhet. *Klima- og skoginitiativet* har også bidratt til å sette avskoging og næringslivets rolle på den

Boks 4.15 Mot en avskogingsfri utvikling innen palmeolje-produksjon

Palmeoljeindustrien har historisk stått bak mye av avskogingen og ødeleggelsen av karbonrik torvmyr. I Indonesia og Malaysia har produksjon av palmeolje ført til avskoging av områder tilsvarende en fjerdedel av fastlands Norge. Til sammen står disse to landene for ca. 85 % av verdens palmeoljeproduksjon.

Palmeolje er også en hovedårsak til ødeleggelse av karbonrik torvmyr i Indonesia. Dette utgjør omkring 50 % av landets totale klimagassutslipp. Indonesia har planer om å fordoble produksjonen av palmeolje innen 2020. Dette er mulig uten ytterligere avskoging, men da må nye plantasjer anlegges i allerede degraderte skogsområder med lave karbonverdier, fremfor karbonrik naturskog og torvmyr, og produktiviteten på plantasjene må øke betydelig.

Sektoren har på kort tid gått fra å være en miljøversting til å påta seg ambisiøse forpliktelser om null-avskoging. Om lag 95 % av global handel med palmeolje er i dag underlagt strenge null-avskogingskriterier. Norge har gjennom klima- og skogsatsingen hatt en viktig rolle i dette arbeidet ved å gi støtte til Regnskogsfondet og andre frivillige organisasjoner, som har stått bak palmeoljekampanjen.

globale dagsorden, og er blant annet medlem av *Tropical Forest Alliance 2020*. Alliansen samarbeider med flere store multinasjonale selskaper for å redusere avskoging knyttet til landbruksproduksjon.

Norges viktigste bidrag er en resultatbasert tilnærming der land kompenseres for verifiserte utslippsreduksjoner fra redusert avskoging. Dette bidrar til å etablere nødvendige juridiske og politiske rammevilkår. Dette er viktige forutsetninger for at næringslivet skal stimuleres til ikke å bidra til mer avskoging.

4.5.4 Fisk og marine ressurser

Sjømat er verdens mest eksporterte matvare, og bidrar til store inntekter til utviklingsland. Akvakultur er den raskest voksende matproduksjonssektoren og det er bred enighet om at den fremtidige økte etterspørsel av fisk må dekkes gjennom

¹⁵ *Consumer Goods and Deforestation (Forest Trends, 2014)*

Figur 4.16 Tanzania. Denne kvinnen har kunnet kjøpe utstyr for å dyrke tang gjennom mikrofinansiering. Tangen selges til en fabrikk som eksporterer til Japan.

Foto: Wim Opmeer

akvakultur.¹⁶ Næringsutvikling på matområdet, som det må legges til rette for i lys av en økende befolkning, må være basert på bærekraft, matsikkerhet og et verdikjedeperspektiv.

Samtidig som fisk og marine ressurser er svært viktig i en økonomisk sammenheng, mangler mange utviklingsland lovverk, regler og institusjoner for å sikre at ressursene forvaltes på en bærekraftig måte og at hensynet til mattrygghet ivaretas. Dette fører blant annet til at fiskelisenser utstedes på feil grunnlag eller forfalskes, og kontroll med fangsten er tilnærmet ikke-eksisterende. Forurensning og klimaendringer er faktorer som bidrar til å true den økologiske balansen. Internasjonal fiskerikriminalitet påfører mange utviklingsland store tap. I mange land er fiskebestander nå truet på grunn av overfiske, ofte på steder hvor dette vil kunne få alvorlige konsekvenser for matforsyningen.

Markedstilgang er viktig for vekst og sysselsetting. Mattrygghet er en grunnleggende forut-

setning for og handel med mat, herunder kompetanse og teknologi for å sikre hygienisk produksjon og overvåking av fremmedstoffer. Få områder er så gjennomregulerte som matområdet internasjonalt, men private standarder gjør seg også i økende grad gjeldende. Verktøy for å oppfylle markedets krav er viktig. Å ivareta kvalitet er også en nødvendig forutsetning for ressursutnyttelse og verdiskaping. Verdikjedeperspektiv er avgjørende på sjømatområdet. Norge har etterspurt kompetanse som er viktig for næringsutvikling innen sjømatnæringen.

Arbeid og inntekt genereres langs hele verdikjeden. Småskala fiskeri er en særlig viktig, men ofte undervurdert, kilde til sysselsetting, matsikkerhet og inntekt, spesielt i utviklingsland og i distriktene. Nesten 90 % av fiskerne er småskala, og mellom 70 og 80 % av akvakulturforetak er småskala.¹⁷

Utfordringer som småskalaprodusenter og små og mellomstore bedrifter møter, er at de ikke

¹⁶ *Sustainable fisheries and aquaculture for food security and nutrition (High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security, 2014).*

¹⁷ *Sustainable fisheries and aquaculture for food security and nutrition (High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security, 2014).*

er tilstrekkelig integrert i verdikjeden, og at kompetanse på oppdrett og forretningsutvikling mangler. Formell organisering av akvakulturprodusenter er sjeldent. Bedre organisering kunne ha bidratt til flere arbeidsplasser, økte inntekter, fattigdomsreduksjon og økt forretnings- og industriutvikling. Behovet er også stort for å stimulere til mer samarbeid mellom alle aktører, både på privat og offentlig side. De fleste fiskere i utviklingsland driver med småskalafiske, gjerne som tilleggsnæring til jordbruk, og det er innenfor dette segmentet at fattigdommen er størst. Tiltak som kan øke inntektene her vil derfor kunne ha stor effekt. Sektoren sysselsetter mange kvinner, først og fremst i foredlings- og salgsledet. Småskalafiske benytter enkel teknologi og har beskjedne krav til investeringer. Like fullt er det et behov for ekstern kompetanse og kapital.

Et område som får stadig mer oppmerksomhet er det som kalles «uønsket fangst» (*by-catch*) fra industrielt fiske. Denne fangsten blir ofte bare kastet, sammen med avskjær fra den egentlige fangsten, til tross for at begge deler kan være høyverdig råstoff i andre sammenhenger. Her kan det ligge store næringsmuligheter for utviklingsland.

Norsk fiskeribistand

I 2013 ble 190 mill. kroner brukt til fiskeribistand, mindre enn 1 % av den totale norske bistanden. Støtten går både gjennom multilaterale kanaler, sivilt samfunn og gjennom støtte til norske bedrifter via Norad. Bistanden har i første rekke vært knyttet til forvaltning, utdanning og forskning, og har blitt kanalisert til et trettitalls land, hovedsakelig i Afrika. Det har vært lagt særlig vekt på ressursovervåking og fiskeriforvaltning, samt støtte til arbeidet mot ulovlig fiske og til fiskeoppdrett. Regjeringen ønsker en opptrapping på dette området.

Norsk kompetanse innen fiskeri er etterspurt, især på områder som fiskeriforskning og forvaltning, samt oppdrett og bekjempelse av fiskerikriminalitet, der Norge har markert seg. Samarbeid med norsk næringsliv er også etterspurt innen akvakultur. Akvakultur og store oppdrettsanlegg er imidlertid en kapitalkrevende industri med innvirkninger på miljøet som også krever høy, teknisk kompetanse. Regjeringen vil således benytte miljømessig bærekraft som den viktigste forutsetningen for å regulere videre vekst i oppdrettsnæringen, i tråd med Meld. St. 16 (2014–2015) *Forutsigbar og miljømessig bærekraftig vekst i norsk lakse- og ørretoppdrett*.

I Norge er akvakultur en storskala, høyteknologisk industri, basert på marine arter. Norske akvakulturfirmaer har pålitelig infrastruktur, og er rettet mot store markeder og foredlingsindustri. Fagkompetansen er høy og fiskehelsen er generelt god selv om det fortsatt er utfordringer knyttet til blant annet lakselus, rømming og bruk av antibiotika. Erfaringer fra norsk oppdrett må tilpasses lokale behov og virkeligheten i utviklingsland. I Afrika er for eksempel akvakultur ofte småskala og basert på ferskvannsarter. Infrastruktur mangler, salget er lite og går stort sett til lokale markeder, og fagkompetansen mangler. Havet kan også gi grunnlag for annen type produksjon, for eksempel arter som inngår i farmasøytiske produkter. Dette er områder som vil kreve både forskning og investeringer, men som på sikt potensielt kan gi god avkastning og egne seg for et samarbeid mellom lokale bedrifter i utviklingsland og norske bedrifter.

Nytt program: Fisk for utvikling – med vekt på næringslivet

Økt vektlegging av næringsutvikling innen bistanden sammenfaller med regjeringens satsing på det nye programmet *Fisk for utvikling* (Ffu) der bærekraftig næringsutvikling og akvakultur er et av satsingsområdene. Et hovedmål med programmet er å dra veksler på Norges brede erfaring innen fisk og havbruk. På samme måte som norsk kompetanse på olje og gass er brukt innenfor Ofu, skal norsk kompetanse innen fisk nå tilbys utviklingsland mer systematisk.

Ffu er et samleprogram for alt norsk fiskerisamarbeid innen bistanden. Tiltak for å bidra til bedre forvaltningsregimer, kriminalitetsbekjempelse, kontroll og skatt, vil videreføres. Dette bidrar til å etablere gode rammevilkår, og vil dermed kunne gi grunnlag for en sunn og bærekraftig næringsutvikling. Programmet tar sikte på å trappe opp innsatsen for å øke lønnsomheten i småskalafisket gjennom opplæring og tilgang til rimelig finansiering. I tillegg vil programmet kunne omfatte tiltak som kan utnytte utkast og avskjær fra industrifiske. Industrifiske er ikke utviklet i samme grad i afrikanske farvann som det er i andre deler av verden. Likevel foregår det til en viss grad, for eksempel som trålfiske etter reker. I dette fisket er utkastet stort, noe som er sløsing med verdifulle ressurser.

Akvakultur har vært den store drivkraften i norsk fiskeriekspert de siste tiårene. Norge er blant de ti største produsentene av oppdrettsfisk i verden. Ffu vil bygge videre på den kompetansen

Boks 4.16 Norsk fiskeripartnerskap i Vietnam

Figur 4.17 Vietnam. Besøk av kronprinsparet til fiskevaksinebedriften Pharmaq.

Foto: Mads Monsen

Fiskevaksinebedriften Pharmaq er et eksempel på en norsk bedrift som har mottatt støtte fra

både *Team Norway* i Vietnam (ambassaden og Innovasjon Norge) og fra Norad. Høynivåbesøk fra Norge har også fremmet bedriften. Støtten har bidratt til både kunnskapsutvikling og nærings samarbeid.

Et av resultatene er at Pharmaq fikk godkjenning til å selge førstegenerasjons fiskevaksine i april 2013, den første fiskevaksinen utviklet for og godkjent i Vietnam noensinne. Vaksinen skal bidra til en mer bærekraftig produksjon i den vietnamesiske oppdrettsnæringen.

I forbindelse med kronprinsparets besøk til Vietnam i mars 2014 ble en samarbeidsavtale mellom Pharmaq og jordbruksministeriet undertegnet i påsyn av kronprinsparet. Denne avtalen sikrer videre samarbeid mellom Pharmaq og vietnamesiske forskningsinstitusjoner og universiteter.

som er opparbeidet. En mulighet er å bidra til oppretting av pilotanlegg i utviklingsland for å gi opplæring i bærekraftig drift og utvikling av akvakulturanlegg. Ved å satse på akvakultur i utviklingsland vil det være mulig både å øke matsikkerheten og å redusere fattigdommen. Ved å øke kompetansen lokalt om akvakultur i større skala, vil muligheten for at kommersielt levedyktige foretak kan etableres bli større. Dermed vil de lettere tiltrekke seg privat kapital. Parallelt vil programmet bistå med å utvikle nødvendige rammevilkår og øke forvaltningskompetansen knyttet til akvakulturnæringen.

Et problem for næringsutvikling innen fiskeri er mangelen på kapital til investeringer som faller mellom ordningene til finansinstitusjonene og mikrofinansordninger. Dette kan for eksempel gjelde små og mellomstore bedrifters behov for større og bedre og båter og fiskeutstyr. Ffu vil derfor se på mulighetene for at et investeringsfond opprettes, i samarbeid med utviklingsbanker eller andre relevante finansinstitusjoner i utviklingsland. Målsettingen er at et slikt fond skal utløse flere investeringer fra private aktører.

4.5.5 Maritim sektor

Den maritime næringen står for et høyt antall arbeidsplasser verden over. Næringen er basert på internasjonal arbeidsdeling, hvor de ulike inn-

satsfaktorene (skip, rigger og andre offshoreinstallasjoner, utstyr, mannskap, finansiering, klassifisering, osv.) er hentet fra et internasjonalt og konkurranseutsatt marked. Internasjonalt regelverk for sikkerhet og miljø fastsettes gjennom Den internasjonale sjøfartsorganisasjonen (IMO), mens Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) fastsetter internasjonale lønns- og arbeidsvilkår til sjøs. Fri handel er en av de viktigste forutsetningene for økonomisk vekst og bidrar til å skape arbeidsplasser og velstand. Skipsfart representerer den viktigste infrastrukturen for internasjonal handel. Over 80 % av all varehandel fraktes med skip.¹⁸ Internasjonal skipsfart er dermed ryggraden for verdens matsikkerhet, energitilgang og varehandel.

I tillegg er skipsfart en miljøvennlig transportform.¹⁹ Selv om mesteparten av verdens varehandel fraktes med skip, står skipsfartssektoren kun for 11 % av de totale utslippene av CO₂-ekvivalenter fra transportsektoren.²⁰ Å få flyttet mer gods fra land til sjø i de store vekstøkonomiene i Asia og Afrika vil dermed kunne bidra til en mer bærekraftig utvikling.

Globalisering og vekst i verdenshandelen er blant de viktigste drivkreftene for internasjonal

¹⁸ *Review of Maritime Transport* (UNCTAD, 2013)

¹⁹ Målt i utslipp per tonnmiil.

²⁰ *Climate Change 2014* (IPCC, 2014)

Figur 4.18 Indonesia, Jakarta. Det yrer det av aktivitet i den gamle havnen til Jakarta. Lastebåter henter varer som transporteres ut til de tusenvis av øyene som Indonesia består av.

Foto: Ken Opprann

skipsfart. Behovet for fraktekapasitet på sjøen er ventet å vokse kraftig i årene fremover. Dette gjelder også for mange utviklingsland, der behovet for en effektiv maritim sektor, primært for å tilrettelegge for handel, er påkrevd. Sjøtransport og havneforvaltning er fortsatt lite utviklet i de fattigste landene, spesielt knyttet til utfordringer med svake institusjoner og mangel på kvalifisert arbeidskraft. Samtidig har asiatiske utviklingsland tatt en adskillig større rolle innenfor shipping, og da spesielt i land som Kina (skipsbygging), Bangladesh (resirkulering/*scrapping*) og Filippinene (besetning). Rederier er avhengige av varer og tjenester fra utviklingsland for å være konkurransedyktige. De siste tiårene har også rederier i økende grad anskaffet ny tonnasje fra verft i asiatiske land fordi europeiske og amerikanske skipsverft ikke er konkurransedyktige innen nybygg av store standardiserte skip. De minst utviklede landene har imidlertid liten mulighet til å delta i konkurransen, ettersom industrien i økende grad krever avanserte teknologier og tilstedeværelse av industri- eller tjenesteklynger.

Norsk maritim næring

Norge har en lang tradisjon som maritim nasjon, og den norske maritime sektoren står sterkere i dag enn noensinne. Næringen, som består av rederier, verft, utstyrsleverandører og tjenesteleverandører, hadde i 2013 en verdiskaping på 174 mrd. kroner.²¹ Dette er en økning på over 100 mrd. kroner siden 2004. Sysselsettingen i norsk maritim næring har siden 2004 vokst med mer enn 31 000 personer, til 112 000. Den sterke utviklingen skyldes i stor grad økt eksport av maritimt utstyr og maritime skipsfartstjenester i forbindelse med fremveksten av en dominerende skipsbyggingsindustri i Asia og petroleumsvirksomhet i Oseania, Asia, Vest-Afrika og Sør-Amerika.

Totalt er det om lag 46 000 sjøfolk sysselsatt om bord på norskkontrollerte skip.²² 28 000, det vil si over 60 %, er utenlandske arbeidstakere.

²¹ *Maritim verdiskapingsbok (Menon Business Economics, 2015)*

²² Tallene inkluderer også sjøfolk ansatt i norskkontrollerte rederiers organisasjoner utenfor Norge. Kilde: Rederi- og sjømannsorganisasjonene.

Land som Filippinene og India har lenge vært svært viktige rekrutteringsland. Utdanning av sjøfolk er i slike land viktig for å styrke sysselsetting og inntektsgrunnlag. De som seiler har relativt sett godt betalte jobber, og bidrar til å løfte storfamilien og føre utenlandsk valuta til landet. Maritim utdanning gir ungdom mulighet til å tilegne seg en kompetanse som alltid vil være etterspurt. Maritim utdanning er et felt der Norge, med vår lange maritime tradisjon, har spesielt gode forutsetninger for å bidra.

Som følge av næringsens internasjonale natur er norsk maritimt næringsliv også til stede lokalt i de fleste verdenshjørner. Et selskap som Wilh. Wilhelmsen har for eksempel 330 kontorer i 72 land, mens DNV GL er til stede og arbeider i over 100 ulike land. Norges globale tilstedeværelse innen sektoren er et fortrinn ved økt maritimt samarbeid.

Kompetanse og innovasjon er blant Norges fremste konkurransefortrinn innen maritim sektor. Internasjonalt ansees Norge som en maritim kunnskapsnasjon og en attraktiv samarbeidspartner. Dette gjelder både innen privat sektor og innen sjøfartsadministrasjon. Norge kan derfor bidra med kompetanse til prosjekter som fremmer bedre sjøfartsadministrasjon og god maritim politikk.

Maritime næringsutviklingsprosjekter

Både norske myndigheter og næringslivet er engasjert i en rekke prosjekter innen maritim sektor i utviklingsland. Disse prosjektene retter seg hovedsakelig mot kompetansebygging, utdanning og maritim sikkerhet. Det er betydelig potensial for å øke innsatsen på disse områdene. Det finnes imidlertid ikke overgripende programmer innen maritim sektor, slik som for eksempel programmene Ofu og Ffu. Næringsaktører ønsker økt samarbeid med norske myndigheter, både når det gjelder allerede pågående prosjekter og i eventuelle nye initiativer.

Den afrikanske unionens nye strategi, *2050 Africa's Integrated Maritime Strategy*, viser relevansen av slik innsats. Afrikanske land med maritime interesser vil kunne ha behov for opplæring, kompetanse, erfaring, forskning, teknologi og investeringer for å utnytte de økonomiske mulighetene som ligger i utvikling av denne sektoren. Her kan Norge spille en viktig rolle.

Hoveddelen av norske myndigheters innsats på bistandssiden til maritim sektor går gjennom IMO, hvor Norge spiller en aktiv rolle i bistands-

Boks 4.17 Opplæring av offshorepersonell i Brasil

Norske næringslivsaktører er involvert i opplæring av offshorepersonell i Brasil. Rederier i Brasil må tilfredsstillende myndighetskrav til lokalt mannskap om bord på sine skip. Dette skaper stor etterspørsel etter kvalifiserte sjøfolk. Mangel på kvalifisert arbeidskraft er en utfordring i Brasil, i tillegg til at offshorevirksomheten i landet er ekstra krevende på grunn av havdyp og kompleks geologi. Tilstrekkelig opplæring er derfor av avgjørende betydning for å bidra til maritim sikkerhet og effektive avanserte offshore-operasjoner.

Norske rederier har en sterk tilstedeværelse på det brasilianske markedet, særlig innenfor supplyskip. Høgskolen i Ålesund har på oppdrag fra Rederiforbundet gjennomført en mulighetsstudie for å vurdere å opprette et felles, norsk simulatorsenter i Brasil for opplæring av brasilianske sjøfolk, finansiert med støtte fra Innovasjon Norge. Et slikt simulatorsenter vil illustrere norske rederiers engasjement for å bidra til kompetansebygging og relevant opplæring lokalt i Brasil. Med tilgang til forskjellige typer teknologiløsninger utviklet i Norge av aktører som *Kongsberg Maritime* og *Rolls Royce*, kan et simulatorsenter også representere et utstillingsvindu for norsk ekspertise og teknologi som er verdensledende på disse områdene.

Bruk av avansert simulatortrening kan ha potensiell overføringsverdi til andre land med tilsvarende behov for opplæring av sjøfolk lokalt.

komiteen. Nærings- og fiskeridepartementet har i mange år støttet IMO-prosjekter innen sjøsikkerhet, miljø og sikkerhet. Afrika som verdensdel er prioritert av IMO for slik støtte.

Både norske myndigheter og det private næringslivet er videre involvert i ulike former for utdanning og kompetanseprosjekter. Norske rederier har treningssentre i en rekke land utenfor Norge, og norske myndigheter har over flere år arbeidet med å hjelpe Filippinene å oppfylle de internasjonale utdanningskravene for besetning. Som ledd i økt innsats for å utvikle kompetanse innen maritim sektor i utviklingsland, vil Norge bidra med støtte til *World Maritime University* (WMU). WMU utdanner saksbehandlere og ledere til sjøfartsadministrasjoner, havner, rede-

rier og tilknyttede virksomheter, i all hovedsak fra utviklingsland. Universitetet er administrativt underlagt IMO. For utviklingsland har WMU spilt en viktig rolle i kompetanse og kapasitetsbygging. Universitetet har 3 477 ferdigutdannede i 164 land. Det norske bidraget vil øremerkes stipender for studenter fra prioriterte land.

Både norske myndigheter og norsk maritimt næringsliv er involvert i prosjekter som relaterer seg til maritim sikkerhet og bekjempelse av piratvirksomhet. Tiltakene som settes inn i kampen mot pirateri har erfaringsmessig også positive ringvirkninger for bekjempelsen av UUU-fiske (ulovlig, urapportert og uregulert), smugling av narkotika og menneskesmugling.

Regjeringen vil:

- Inngå strategiske samarbeid med sentrale næringslivsaktører for å fremme næringsutvik-

ling i utviklingsland, blant annet gjennom å sikre lokale ringvirkninger av store næringsinvesteringer.

- Etablere kunnskapsbroer mellom norske kunnskapsmiljøer og utviklingsland der det ligger til rette for samarbeid om næringslivsrelevant forskning og høyere utdanning. Programmene skal konsentreres om de prioriterte sektorene og være åpne for prosjekter innen hele kunnskapskjeden. Det skal stimuleres til partnerskap med kunnskapsintensivt norsk næringsliv, herunder klynger.
- Gi prioritet til innsatser innen sektorene energi, IKT, landbruk, fisk/marine ressurser og maritim sektor.

Figur 5.1

5 Rammevilkår og tverrgående tema

En rekke forhold som er viktige for næringsutvikling er ikke knyttet til særskilte sektorer, men er tverrgående i sin karakter. Styresett, ressursforvaltning og grunnleggende infrastruktur er viktige nasjonale rammevilkår for næringslivet. I mange utviklingsland utgjør disse store utfordringer. En annen utfordring er manglende tilgang til finansielle tjenester. Dette gjelder særlig for små aktører i uformell sektor. For næringslivet er det også viktig med et velfungerende skattesystem som skaper forutsigbarhet og sikrer grunnlag for bedringer av rammebetingelsene gjennom investeringer i økonomisk og sosial utvikling. Skatt er viktig for å opprettholde økonomisk vekst over tid og bidra til sysselsetting.

Økt handel er viktig for vekst i de fleste næringer. Derfor er tiltak for å fremme handel viktig i arbeidet med næringsutvikling. Veksten må skje på en bærekraftig måte. Det er viktig både ut fra miljø- og klimahensyn, men også for å sikre økonomisk bærekraft.

All næringsutvikling må være ansvarlig og skje i henhold til nasjonale og internasjonale regler og standarder. Dette er et grunnleggende krav ut fra et rettighetsperspektiv, men det er også viktig for å mobilisere til deltakelse og innsats i hele befolkningen.

Dette kapitlet vil gå nærmere inn på hvordan innsatsen for næringsutvikling vil rettes inn mot å styrke rammevilkår, møte tverrgående utfordringer og ivareta grunnleggende hensyn. Dette vil også være sentrale tema for politisk dialog. Nøkkelen til å løse utfordringene ligger ofte i utviklingslandenes egen politikk.

5.1 Styresett og ressursforvaltning

Et svakt styresett ligger til grunn for mange av de problemer som hemmer næringslivets muligheter i utviklingsland. Et lønnsomt, bærekraftig og mangfoldig næringsliv er avhengig av gode rammebetingelser. En effektiv og velfungerende offentlig forvaltning bidrar til forutsigbarhet, reduserte kostnader og mindre korrupsjon. Dette er forhold som er avgjørende for næringslivets

investeringstilvilje og evne til å skape økonomisk avkastning og trygge arbeidsplasser.

Støtte til styrking av styresett vil derfor være et viktig element i den økte innsatsen for næringsutvikling. Dette arbeidet har mange aspekter og vil nøye måtte tilpasses de utfordringer næringslivet møter i de enkelte land. Det vil omfatte en rekke ulike kanaler, fra finansinstitusjoner og FN, via kunnskapsmiljøer, til frivillige organisasjoner og Fredskorpset. Styrking av det institusjonelle rammeverket for offentlig tjenesteproduksjon og ivaretagelse av grunnleggende rettigheter vil stå sentralt.

Det er også viktig å bidra til statens kontroll med finansielle ressurser, slik at skatter innkreves og forvaltes på en transparent måte. Utviklingsland tappes for store beløp gjennom skatteundragelser, korrupsjon og tyveri av offentlige midler. En fersk rapport fra et høynivåpanel ledet av Sør-Afrikas tidligere president Thabo Mbeki, anslår at Afrika går glipp av inntekter på rundt USD 50 mrd. per år. Og omfanget øker.¹

Naturressursforvaltning

Land med betydelige forekomster av naturressurser som vannkraft, skog, fisk, olje, gass og mineraler har både store muligheter og utfordringer. Hvis ressursene forvaltes godt, kan de bidra til økonomisk og sosial utvikling i landet. De mest verdifulle genetiske ressursene finnes i utviklingsland. En god forvaltning av det biologiske mangfoldet er en forutsetning for en grønn næringsutvikling lokalt.

Men historien er full av eksempler på ressursrike land som har feilet grovt i sin utvikling. Mange utviklingsland opplever at verdifulle naturressurser blir en forbannelse fremfor en velsignelse. Inntektene fra naturressurser er en del av et lands nasjonale formue, og bør komme både nåværende og kommende generasjoner til gode.

¹ *Illicit Financial Flows. Track it! Stop it! Get it!* Rapport for AU/ECA's høynivåpanel om ulovlig kapitalflyt ut av Afrika, lagt frem på ministermøtet i Den afrikanske union 1. februar 2015.

Skatt

Etablering av bedre skattesystemer vil kunne fremme både økonomisk og demokratisk utvikling. Når skatteinntektene øker og bistanden reduseres, vil et lands økonomiske stilling og uavhengighet styrkes. Skatt regnet som andel av bruttonasjonalinntekt er over tre ganger så høy i OECD-land som i lavinntektsland. Dette til tross for at mange av de sistnevnte forvalter betydelige naturressurser. Det er god bistand å satse på tiltak som sikrer økte skatteinntekter i utviklingsland.

På dette området bidrar Norge med relevant fagkompetanse gjennom Skatteetaten. Blant annet er det opprettet institusjonssamarbeid med skatteetatene i Mosambik, Tanzania og Zambia. Dette samarbeidet består av kapasitetsutvikling innen skatteadministrasjon, med vekt på skatterevisjon av store skattebetalere. Norge støtter også EITI (*Extractive Industries Transparency Initiative*). Videre bidrar Norge til forskning på skatteparadiser og kapitalflukt knyttet til økonomier i utviklingsland, blant annet gjennom Forskningsrådets program *TaxCapDev*.

Boks 5.1 EITI som virkemiddel for å fremme åpenhet

EITI er en global åpenhetsstandard for forvaltning av nasjonale naturressurser (olje, gass og mineraler). EITI er et trepartssamarbeid mellom myndigheter, bedrifter og sivilt samfunn hvor det gis informasjon om skatt, lisenser, kontrakter, produksjon og andre nøkkelelementer i utvinning av naturressurser. Norge startet implementeringen av EITI i 2009, og standarden implementeres i dag av 48 land. EITIs sekretariat ligger i Oslo og mottar norsk støtte.

Målet med EITI er at en større del av inntekter fra naturressurser skal bidra til økonomisk utvikling og bedre levekår for befolkningen. Gjennom åpenhet om blant annet betalingsstrømmer stilles myndighetene til ansvar for hvordan inntektene brukes. Implementering av EITI vil kreve at alle selskaper gir samme informasjon og at samme regler skal gjelde for alle. Selskapene vil på sin side dra nytte av bedre og mer stabilt investeringsklima, da EITI forutsetter bedre styresett og mindre korrupsjon. Dette kan igjen bidra til økonomisk utvikling.

Utviklingsbankene spiller en sentral rolle på dette feltet, blant annet gjennom bidrag til utvikling og styrking av regulatoriske rammeverk for finansforvaltning, skattesystemer og naturressursforvaltning. Arbeid med skatter og avgifter fra et privat sektorperspektiv inngår som en del av dette, med vekt på blant annet forenkling, likebehandling og forutsigbarhet. Flere landspesifikke fond er etablert.

Mange utviklingsland søker råd og veiledning fra utviklingsbankene og IMF. IMF anses å ha en lederrolle på skattespørsmål, og bidrar med faglig bistand innen skatt og toll fra ni regionale sentre og fra hovedkvarteret i Washington. Det siste omfatter skattepolitikk, skatteadministrasjon, finansforvaltning og statistikk. I tillegg er det gjennom IMF etablert individuelle avtaler med Canada, EU, Japan, Storbritannia og Sveits om finansiering av skatterelaterte prosjekter.

Ulovlig kapitalflyt

En annen side ved dette er at utviklingsland går glipp av store skatteinntekter fordi privatpersoner og selskaper flytter kapital ut av landene. Mye av denne kapitalflyten er ulovlig. Anslagene varierer, men det er enighet om at ulovlig kapitalflyt ut fra utviklingsland utgjør det mangedobbelte av offisiell bistand, som i 2013 var på USD 134,8 mrd. Mellominntektsland går glipp av de største midlene, men også de fattigste landene rammes. Og omfanget er økende.²

Tiltak for å redusere ulovlig kapitalflyt har et stort potensial for å stimulere økonomisk aktivitet. Slike tiltak inkluderer:

- økt åpenhet om reelt eierskap
- økt åpenhet omkring multinasjonale selskapers produksjon og regnskapsmessige forhold i alle land hvor selskapet opererer (land-for-land-rapportering)
- realistisk internprising i henhold til OECDs retningslinjer mellom datterselskaper innen samme multinasjonale selskap

² De fleste anslag på omfanget av ulovlige kapitalstrømmer kommer fra ikke-statlige organisasjoner. Den meste fremtredende av disse er ifølge OECD den Washington-baserte *Global Financial Integrity (GFI)*. Kilde: *Illicit Financial Flows from Developing Countries: Measuring OECD Responses (OECD, 2014)*. GFIs anslag viser at ulovlig kapitalflyt fra utviklingsland har økt jevnt de siste årene og i 2012 utgjorde rekordhøye USD 991 mrd. Ulovlig kapitalflyt fra Afrika sør for Sahara økte fra rundt USD 12 mrd. i 2003, til rundt USD 69 mrd. i 2012. Nær halvparten av den ulovlige kapitalflyten er knyttet til asiatiske land. Kilde: *Illicit Financial Flows from Developing Countries 2003–2012 (GFI, 2014)*.

Boks 5.2 Gruvesektoren i Zambia

Figur 5.2 Zambia. Gruve i Kalumbila.

Foto: Arve Ofstad

Analysen gjort av ambassaden i Zambia i 2005 viste at landets viktige gruvesektor nesten ikke betalte skatt og at det var potensiale for betydelig større skatteinntekter. Norsk støtte til arbeidet med et nytt regime for gruveskatt i Zambia fra 2007 har vært svært viktig. I 2008 gikk Zambia over fra individuelle, hemmelige kontrakter med gruveselskapene til et skattesystem som omfattet alle selskaper. Disse endringene har siden 2008 ledet til flere hundre millioner dollar i økte skatteinntekter. Og fortsatt er det et stort potensial for økte skatteinntekter fra gruvesektoren. Omleggingen av gruveskatteregimet i Zambia har dessuten vist andre land at det er mulig å endre eksisterende kontrakter når disse er urimelige, selv om motparten er ressurssterke, multinasjonale selskaper.

- automatisk utveksling av skatteinformasjon mellom land
- harmonisering av lover mot hvitvasking

Ny teknologi og bruk av elektroniske systemer og tjenester har gjort det mulig å følge pengestrømmer og utøve bedre kontroll. I tillegg har bankvesenet i mange utviklingsland blitt effektivisert gjennom ny teknologi.

Korrupsjon

Korrupsjonsnivået i mange utviklingsland er høyt og reduserer muligheten for bærekraftig økonomisk utvikling. Korrupsjon og maktmisbruk undergraver det politiske systemet. Tilliten til institusjoner, formelle prosesser, folkevalgte og domstoler reduseres, og muligheten for å hevde rettigheter svekkes.

Korrupsjon forhindrer også god og effektiv bruk av offentlige ressurser og kan påvirke den økonomiske veksten gjennom konkurransevridning. Formell sektor taper ofte i konkurransen mot uformell sektor. Bestikkelser benyttes dels for å omgå uklare og vanskelige lover og reguleringer, dels for å spare tid. Bestikkelser brukes også av selskaper for å få oppdrag, konsesjoner og andre tillatelser. I sum bidrar dette til dårligere forretningsklima og svekket konkurranseevne. Et svakt rettssystem preget av politisk påvirkning og

straffefrihet, vil ikke gi næringslivet den sikkerhet som trengs for å stimulere til investeringer.

Korrupsjon skjer der mulighetene for å bli oppdaget er minst og konsekvensene små i forhold til mulig gevinst. Motstand mot å vedta og gjennomføre reformer er ofte sterk, fordi mange har mye å tape på at korrupsjon begrenses. Politisk handlekraft er derfor en forutsetning for endring. Åpenhet, innsyn og klarhet i lover, prosedyrer og regelverk bidrar til å redusere omfanget av og muligheten for korrupsjon. For næringslivet er det avgjørende å redusere antallet prosesser knyttet til for eksempel registrering av næringsvirksomhet, innbetaling av skatt, fortolling eller annen bruk av offentlige tjenester. Unødig byråkrati gir grobunn for korrupsjon og bestikkelser.

Digitalisering av informasjon og tjenester vil kunne bidra vesentlig både til forenkling og effektivisering, og til å øke informasjonsflyten og muligheten til å holde beslutningstakere ansvarlige. Digitalisering av betalingstjenester, som reduserer bruk av kontanter, kan være særlig viktig for å forhindre underslag og korrupsjon.

Anti-korrupsjonstiltak skal integreres i all sektorstøtte og de enkelte programmer og prosjekter som mottar støtte fra Norge. Det fordrer kunnskap om korrupsjonen og de maktforhold som finnes i de enkelte land. For å gi gode resultater må kampen mot korrupsjon være en integrert del av arbeidet for bedre styresett. Norge støtter offentlig institusjonsbygging og finansforvaltning i

mange av våre samarbeidsland, og samarbeider med flere viktige organisasjoner og institusjoner som bidrar til å sette korrupsjon og styresett på dagsorden. Norge vil også arbeide for å styrke etterlevelse og håndhevelse av FNs konvensjon mot korrupsjon, fremheve betydningen av uavhengige nasjonale revisjonsinstitusjoner og støtte opp om internasjonale tiltak for å bringe stjålne verdier tilbake til rettmessig eier.

5.2 Infrastruktur

Mangelfull infrastruktur er en av de viktigste hindringene for næringsutvikling, regional markedsintegrering og handel. Verdensbanken har anslått at det årlige investeringsbehovet i infrastruktur i Afrika er rundt USD 93 mrd.³ Tilgang til energi er den største utfordringen.

³ *Africa's Infrastructure: A Time for Transformation* (Verdensbanken, 2010)

Figur 5.3 Uganda, Bujagali. Vannkraftverk under konstruksjon.

Foto: Anniken Esbensen

Boks 5.3 Infrastrukturmulighetene i Indonesia

Ambassaden i Jakarta tilrettela for en intensjonsavtale mellom Ministeriet for offentlig infrastruktur og Statens vegvesen, underskrevet under kronprinsparets besøk til Indonesia i 2012. Dette har bidratt til økende interesse fra norsk næringsliv om infrastrukturmulighetene i Indonesia, og har igjen ført til styrket norsk-indonesisk universitetssamarbeid mellom ITB (*Institut Teknologi Bandung*), ITS (*Institut Teknologi Surabaya*) og NTNU i Trondheim om undergrunnsteknologi. Kommerisielle muligheter for norsk næringsliv begynner å avtegne seg.

De to norske selskapene Multiconsult og KF-Gruppen har utviklet en teknisk løsning for å løse flomproblemer i Jakarta. Forhåndsstøpte betongmoduler langs elvebreddene skal kunne kontrollere vannmengdene og fungere som infrastruktur for andre formål. Ambassaden har bistått selskapene med midler til seminarer og konseptpresentasjon samt myndighetskontakt.

På grunn av den lange levetiden infrastruktur har, vil valgene som gjøres i dag ha betydning for fremtidige rammebetingelser. I overgangen til grønn økonomi vil en omlegging fra karbonintensiv infrastruktur til infrastruktur som bidrar til lave utslipp være essensielt.

Nærmere en tredjedel av alle infrastrukturprosjekter i utviklingsland finansieres gjennom offentlig-privat samarbeid. Private aktører mobiliserer finansiering og tilbakebetaler finansieringskostnader enten fra inntekter som genereres av prosjektene eller fra fremtidige utbetalinger fra staten. Bistandens rolle er blant annet å redusere risiko, gjennom for eksempel garantier, og å delta som medinvestor sammen med private aktører. Offentlig-privat samarbeid er i dag et viktig virkemiddel for å utnytte privat finansiering for å oppnå offentlige mål.

Som svar på et økende finansieringsbehov har utviklingsbankene etablert infrastrukturfond og ordninger som skal stimulere til økte private investeringer. Det vil være behov for økt mobilisering av nasjonal og internasjonal kapital fremover. For de fleste infrastrukturprosjekter kreves samarbeid med næringslivet. Norge bidrar med å bedre rammebetingelser for infrastruktur, både

gjennom samarbeid med nasjonale myndigheter, regionale aktører, multilaterale organisasjoner og privat sektor. Her kan også norsk næringsliv spille en rolle.

5.3 Tilgang til finansielle tjenester

Manglende tilgang til kapital er ifølge Verdensbanken en av de største barrierene for næringsutvikling.⁴ Finansnæringen i mange fattige land er svakt utviklet, med mange små enheter og høye kostnader som begrenser tilbudet til befolkningen og bedriftene. Det er imidlertid tegn til fremskritt, mye grunnet teknologiutvikling og digitale tilbud. I 2014 hadde 67 % av verdens voksne befolkning tilgang til en bankkonto.⁵ Dette reflekterer en økning i antall på 700 millioner mennesker mellom 2011 og 2014. På tross av dette er det fortsatt over 2 milliarder mennesker uten tilgang på finansielle tjenester. I utviklingsland har mindre enn halvparten av voksne i de fattigste 40 % av husholdningene tilgang til en bankkonto. Alternativene er gjerne uformelle spareklubber, lånehaier og familie, kilder som ofte innebærer svært høye rentekostnader. Behovet for utvikling av sterke finansielle foretak rettet mot de fattigste og marginaliserte grupper er derfor stort. Oppgaven i mange land er ikke lenger å skape nye og flere banker, men derimot mer effektive banker som når ut til et bredere lag av befolkningen.

En av de viktigste trendene den siste tiden har vært innenfor bruken av mobiltelefoni som hjelpemiddel for å øke fattiges tilgang til mobile pengetjenester. Det mobile tjenestetilbudet varierer fra kun pengeoverføring til også å inkludere forsikrings-, spare- og lånetjenester, og gir fattige nye muligheter. I følge mobiloperatørorganisasjonen GSMA fantes det 255 ulike mobile pengetjenester i 89 land ved utgangen av 2014.⁶ Antall aktive kontoer økte fra 73 millioner til 103 millioner i løpet av 2014, og prosentandelen av rurale og kvinnelige brukere økte.

Norsk innsats på dette området dekker både direkte investeringer gjennom Norfund, samt støtte til kompetanse- og institusjonsbygging gjennom Norad. En av de største innsatsene er Norsk mikrofinansinitiativ, som bidrar til å bedre tilgangen til finansielle tjenester i utviklingsland.

⁴ *IFC Jobs Study* (IFC, 2014)

⁵ *The Global Findex Database 2014* (Verdensbanken, 2014)

⁶ *2014 State of the Industry – Mobile Financial Services for the Unbanked* (GSMA, 2014)

Boks 5.4 NMI AS

NMI er et offentlig-privat samarbeid stiftet i 2008. Norfund eier 50 % av aksjene i selskapet, og Ferd, DNB, KLP og Storebrand 12,5 % hver.

Formålet er å bidra med lån og egenkapital direkte eller via fond i bærekraftige mikrofinansinstitusjoner i mindre utviklede land. NMIs satsingsområder er i Afrika sør for Sahara, Sør- og Sørøst-Asia.

Fondene *NMI Global Fund* og *NMI Frontier Fund* har siden oppstarten foretatt 25 investeringer, fordelt på lån og egenkapital. De mikrofinansinstitusjonene NMI har investert direkte i når ut til over tre millioner mennesker, mens de indirekte investeringene via fond har 26 millioner klienter. NMIs typiske investering i en mikrofinansinstitusjon utgjør USD 1–5 mill. Kvinneandelen i de mikrofinansinstitusjonene NMI investerer direkte i ligger på 93 %, og om lag 96 % av lånene brukes til inntektsbringende aktiviteter. Om lag 2/3 av kundene bor på små tettsteder eller på landsbygda. I de større mikrofinansinstitusjonene tilbys kundene også innskuddsprodukter og forsikringsprodukter.

NMIs direkteinvesteringer er blant annet foretatt i India, Kambodsja, Kenya, Mali, Nigeria,

Senegal, Sri Lanka og Uganda. Dette er land med en lokal valuta som til tider fluktuerer sterkt, og hvor mange investorer ikke ønsker å eksponere seg i. Utenriksdepartementet har finansiert en valutasikringsordningen som gir NMI mulighet til å tilby mikrofinansinstitusjonene lån i lokal valuta. Dette demper risikoen knyttet til deres finansiering vesentlig, og er til stor fordel for deres kunder. Parallelt med dette støtter Norad kompetanseutvikling i mikrofinansinstitusjonene der NMI har investert. Dette går særlig til å styrke produktutvikling, utvikling og oppfølging av sosiale mål, samt personalarbeid. Det bidrar også til å redusere NMIs porteføljerisiko.

NMI Global Fund og *NMI Frontier Fund* ble i løpet av 2013 fullinvestert. Det ble da etablert et nytt fond, *NMI Fund III*. Dette fondet vil i all hovedsak gjøre sine investeringer direkte i mikrofinansinstitusjonene, og ikke via fond. Fondet har ved utgangen av 2014 allerede foretatt investeringer for USD 13 mill., fordelt på fire investeringer. Tilgangen til interessante investeringsmuligheter vurderes som meget god.

NMI-fondenes totale investeringsramme utgjorde ved utgangen av 2014 782 mill. kroner.

Multilateralt støtter Norge fondet *Consultative Group to Assist the Poor* (CGAP) administrert av Verdensbanken. CGAP jobber med rammevilkår og standarder innenfor finanssektoren.

Regjeringen vil fortsette innsatsen for å utvide og effektivisere tilgangen av gode finansielle tjenester til private bedrifter og fattige mennesker, både gjennom multilaterale og bilaterale kanaler.

Uformell sektor

ILO og Verdens handelsorganisasjon (WTO) har anslått at 60–80 % av næringsvirksomhet i utviklingsland skjer i uformell sektor.⁷ Mye av dette er knyttet til arbeid i primærnæringene. Ifølge ILO kjennetegnes den uformelle økonomien av dårligere jobbsikkerhet, lavere inntekt, fravær av sosiale ytelser og færre muligheter for å delta i opplæringsprogrammer. Formalisering av økonomien er viktig for utviklingsland, og er en forutsetning for et velfungerende næringsliv.

Formalisering må ha som formål å øke levestandarden, samtidig som formelle arbeidsplasser gir bedre sosial beskyttelse. På kort sikt kan imidlertid formalisering av arbeidslivet føre til kostnadsdrivende pålegg for bedriftene. Lokalt vil det derfor ofte være motstand mot å formalisere økonomien. Realiteten er at mange arbeidsplasser skapes innen uformell sektor, og at flere utviklingsland er avhengige av den uformelle sektoren på kort til mellomlang sikt for å kunne skape arbeidsplasser for den voksende arbeidsstyrken.

5.4 Handel og økonomisk samarbeid

Handel

Handel er en forutsetning for varig økonomisk vekst i utviklingsland. De aller fleste land som har hatt høy vekst over lengre tid, har i betydelig grad basert seg på internasjonal handel. Handel kan spille en viktig rolle ved å bidra til å heve det teknologiske nivået og vri teknologiutviklingen og næringsstrukturen mot mer høyproduktive næringer. Økt handel kan også skape økt sysselsetting

⁷ *Globalization and Informal Jobs in Developing Countries* (ILO og WTO, 2009)

Boks 5.5 Kreditt til landsbyelektrifisering i Nepal

Figur 5.4 Nepal. En kvinne maler mais med kraft av vannmølle, drevet av overskuddsvann fra et mikrokraftverk finansiert av NRREP.

Foto: Jan Eriksen

Nepal National Rural Renewable Energy Program (NRREP) er et femårig program for landsbyelektrifisering i Nepal. Norge er en av flere givere til dette programmet, og har bevilget 172 mill. kroner. Målsettingen er at 150 000 hushold-

ninger skal ha elektrisitet fra mini/mikro kraftverk, og 600 000 husholdninger skal få installert solcellepanel. I juli 2014, to år inn i programmet, hadde 63 000 husholdninger blitt koplet til mini- eller mikrokraftverk, og 186 000 hadde fått strøm fra solcellepanel.

Programmet har tradisjonelt bestått av 35–40 % subsidier til rurale husholdninger. Dette har gitt økt tilgang til ren energi for folk på landsbygda, og dermed bidratt til bedre levevilkår (lys, lading av mobiltelefoner, redusert røyk innendørs, mindre press på naturressurser). I NRREP er det også etablert et eget fond for fornybar energi som involverer både kommersielle banker og utviklingsbanker. Målet er gradvis å gå fra subsidier til lån, og slik sikre bærekraft.

Dette er et eksempel på hvordan bistand kan virke katalytisk, med en positiv klimaeffekt. Bistand i form faglig assistanse og subsidier har utløst kapital i form av lånefinansiering fra private banker, samtidig som markedet for leverandører av ren energi har økt.

og dermed gi flere muligheten til å arbeide seg ut av fattigdom.

Meld. St. 29 (2014–2015) *Globalisering og handel* beskriver regjeringens politikk når det gjelder handel og utvikling. Et viktig bidrag til utvikling gjennom handel vil være å arbeide for å opprettholde og styrke det multilaterale handelssystemet, WTO, hvor utviklingsland har reell mulighet til å få gjennomslag for sine krav. Manglende fremgang i Doha-runden gjør at en rekke utviklingsland risikerer å få mindre innflytelse i videreutviklingen av rammevilkårene for internasjonal handel. Uten tilgang til markeder er det vanskelig å utvikle en eksportrettet industri.

Norge opprettholder et omfattende og gunstig preferanseregime (*Generalized System of Preferences – GSP*) for handel med utviklingsland. De fattigste utviklingslandene⁸ har full tollfrihet for alle varer, og øvrige utviklingsland får reduserte tollsatser. Meld. St. 29 (2014–2015) *Globalisering og handel* varslet at regjeringen vil vurdere endringer av innretningen på den norske GSP-ordningen

⁸ Alle minst utviklede land (MUL) omfattes. Øvrige lavinntektsland og land som nylig har vært kategorisert som lavinntektsland eller MUL omfattes dersom de har mindre enn 75 millioner innbyggere.

som gir ytterligere lettelse for de nest fattigste utviklingslandene. WTO åpnet i 2011 for å gi preferanser for tjenesteeksport fra de fattigste utviklingslandene, og medlemslandene er i gang med å vurdere hvordan dette kan gjennomføres. Fra norsk side signaliserte man i februar 2015 at Norge tilbyr tilsvarende behandling som i vår frihandelsavtale (gjennom EFTA) med Ukraina.

Utviklingsland er i ulik grad i stand til å utnytte mulighetene som ligger i økt handel og markedsintegrasjon. For eksempel viser erfaring at rike lands tollfrihet for de minst utviklede landene ikke nødvendigvis fører til økt eksport. Dette skyldes blant annet industrilandenes krav til kvalitet, leveringssikkerhet og logistikk, som medfører at mange utviklingsland har begrenset reell tilgang til markeder. Det er et betydelig potensial for økt handel mellom utviklingsland. Ofte møter utviklingsland de høyeste tollbarrierene og handelsrestriksjonene i sine nabomarkeder. Multilaterale handelsavtaler kan, kombinert med regionale frihandelsinitiativ mellom utviklingsland, bidra til å bygge ned barrierer for såkalt sør-sør-handel.

Regjeringen ønsker å bruke handel som virkemiddel i utviklingspolitikken. Handel er et nødvendig, men ikke tilstrekkelig instrument for

Boks 5.6 Middle East Investment Initiative

Norge har støttet det palestinske initiativet *Middle East Investment Initiative* (MEII) sammen med *Overseas Private Investment Corporation* (OPIC) og *Palestinian Investment Fund*. Norsk støtte har kun gått til kapasitetsbygging og administrasjon, ikke til selve garantifondet. Fondet samarbeider med hele banksektoren i Palestina og bidrar til å kanalisere kreditt til små og mellomstore bedrifter. Mekanismen fungerer på den måten at fondet dekker 50–70 % av tapet til banken dersom en SMB-kunde¹ ikke innfrir sine låneforpliktelser overfor banken. Dette reduserer risikoen for banken og øker dermed viljen til å betjene SMB-segmentet. Det er viktig å ha en risikodeling og ikke en total tapsgaranti for å sikre nødvendige insentiver til effektiv inndrivelse fra bankens side i tilfelle mislighold. Finansieringen skjer vet at fondet belaster bankene en garantipremie, som regel på 1–2 %.

Selv om dette fører til at lån til sluttkunden blir litt dyrere, bidrar det først og fremst til at kunder som ellers ikke hadde fått kreditt får finansiering. Dette muliggjør vekst i disse bedriftene. Ved utgangen av 2014, hadde flere enn 820 SMB-kunder fått kreditt gjennom SMB-lån garantert av MEII, noe som har bidratt til å skape over 11 000 arbeidsplasser. I tillegg til selve garantien, har initiativet bidratt til opplæring og kompetanseheving hos 400 bankansatte i regionen. Opplæringen har gått på hvordan man gjør en systematisk risikovurdering av en SMB-bedrift og hvordan man håndterer mislighold på en effektiv måte.

Dette har ført til at bankene etter en tid har begynt å gi kreditt til SMB-kundene, selv uten at det gis noen garanti fra fondet. Initiativet har vist at man med relativt beskjedne bistandsmidler fra norsk side har klart å stimulere privat kapital i betydelig utstrekning til å nå kundegrupper som ellers ville ha forblitt ubetjent.

¹ Små og mellomstore bedrifter.

delsstrategi, til tunge investeringer i infrastruktur og utvikling av gode eksportprodukter.

Utviklingslandene har behov for mer bistand for å kunne virkeliggjøre målet om økt eksport og bedre integrasjon i den globale økonomien. Markedsadgang alene er ikke nok for de fattigste landene. Når det gjelder faglig bistand og kapasitetsbygging for økt handel, vektlegger regjeringen samarbeid med multilaterale organisasjoner som har spesialistkompetanse på dette feltet. Norske tilskuddsmidler kanaliseres blant annet gjennom WTOs Doha-fond, Det internasjonale handelssenteret (ITC), FNs organisasjon for industriell utvikling (UNIDO), Verdensbankgruppens fond for handel og utvikling og Det styrkede integrerte rammeverket for handelsbistand til de minst utviklede land (EIF).

Norge støtter UNIDOs program med fokus på standarder, kvalitetssikring og markedstilpasning, spesielt rettet mot små og mellomstore bedrifter. Økt produktivitet og økonomisk vekst er avhengig av at slike bedrifter får adgang til et større marked. Det internasjonale handelssenteret arbeider også for økt eksport fra små og mellomstore bedrifter. Norge støtter blant annet senterets program for etisk mote, der små tekstilprodusenter, ofte kvinner, gis eksportmuligheter gjennom samarbeid med verdenskjente designere. WTOs Doha-fond driver en rekke ulike opplæringstiltak, slik at utviklingslandene settes bedre i stand til å utnytte fordelene innenfor det internasjonale handelsregelverket.

Utviklingsland er en heterogen gruppe med vidt ulike forutsetninger for integrering i verdenshandelen. Avtalen om handelsforenkling fra WTOs ministermøte i Bali i 2013 representerer en ny måte å utforme multilaterale handelsavtaler med utviklingsland på. I denne avtalen, som omhandler tiltak og prosedyrer for å lette handel mellom land, legges det opp til en individuelt tilpasset gjennomføring av avtalen, avhengig av hvert enkelt lands kapasitet. Basert på inngående behovskartlegging avgjør landene hvilke deler av avtalen som allerede er iverksatt eller kan iverksettes umiddelbart, tidsplan for andre deler av avtalen, samt områder hvor gjennomføring vil være avhengig av bistand. Bistand vil dermed komme gjennom ulike kanaler, hjulpet blant annet av WTO.

Handelsfremmende tiltak rettet mot tollmyndighetenes adferd, er også av betydning for godt styresett i et land. Støtte til handelsforenkling reduserer handelskostnadene, men er samtidig viktig for utviklingene av landenes tollvesen og

utvikling, sysselsetting og vekst. Handelsrettet utviklingssamarbeid spenner over et vidt spekter av tiltak, fra kapasitetsbygging hos myndigheter for å kunne skape og gjennomføre en sentral han-

Boks 5.7 Dobbelbeskatningsavtaler

Norsk skattelovgivning bygger på globalinntektsprinsippet. Det innebærer at skattesubjekter som er hjemmehørende i Norge har skatteplikt for alle sine inntekter, selv om kilden til inntekten er utenfor landets grenser. Inntekt som har kilde i andre land vil normalt også være skattepliktige i kildelandet. For å unngå dobbel beskatning har skatteloven regler om at skatt betalt i utlandet kan trekkes fra den norske skatten.

Selv om Norge har regler mot dobbeltbeskatning, er det også mulig å inngå avtaler med andre land som til dels dekker det samme formålet. Men slike avtaler har også et videre formål og virkeområde. I skatteavtalene fastsettes gjensidige bestemmelser om hvordan avtalestatene skal dele retten til å skatlegge ulike kategorier inntekt, for eksempel inntekt av fast eiendom, virksomhet, tjenesteyting, kapitalinntekter, lønn, pensjon, m.m.

Når skatteavtalene gir fritak for skatteplikt, er det for å unngå dobbeltbeskatning. Men skatteavtalene er også ment å skulle hindre skatteunndragelser. Det gjøres gjennom regler som gjensidig forplikter avtalepartene til administrativt samarbeid, blant annet ved utveksling av relevant informasjon som sikrer riktig håndheving av nasjonale skatteregler og avtalens bestemmelser.

For mer informasjon, se Finansdepartementets hjemmeside: www.finansdepartementet.no

andre grensemyndigheter. Det gjelder for eksempel klarere konsultasjonsrutiner, ankemuligheter og elektroniske betalingssystemer for betaling av toll og avgifter. Dette bidrar også positivt til anti-korrupsjonsarbeidet gjennom mer åpenhet, innsyn og forutsigbarhet.

Bilaterale investeringsavtaler og skatteavtaler

Regjeringen ønsker å øke bruken av bilaterale investeringsavtaler, såkalte BITs, der dette er hensiktsmessig. Hovedformålet er å beskytte norske investeringer i utlandet, spesielt i land der den politiske og økonomiske situasjonen er ustabil, og å sikre at norske bedrifter kan konkurrere på lik linje med bedrifter fra andre land. Det er også et viktig hensyn at avtalene skal fremme investeringer i utviklingsland og bidra til økonomisk utvik-

ling i disse landene. Det pågår et arbeid med å utarbeide et nytt mandat for investeringsavtaler og regjeringen har sendt et utkast til modellavtale for bilaterale investeringsavtaler på alminnelig høring. Etter høringen vil regjeringen ta stilling til oppfølging av modellavtalen, herunder forslag til prioriterte land.

I en del tilfeller er det opprettet egne skatteavtaler mellom Norge og andre land. Dette kan både forhindre skatteunndragelser og dobbeltbeskatning av bedrifter.

5.5 Det grønne skiftet

I utviklingsland er befolkningsøkningen og urbaniseringen høy, og mye av infrastrukturen som kreves i byene er ennå ikke påbegynt. God transportplanlegging og arealmessig utvikling av byene vil derfor være viktig. Dette vil både være god klimapolitikk og bidra til næringsutvikling.

Befolkningen i de fattigste landene utgjør 11 % av verdens befolkning og er svært sårbare for klimaendringer. Disse landene rammes hardest av klimarelaterte fenomener som tørke, flom, ekstremvær, sykdommer, mat- og vannmangel. Dette har konsekvenser for produksjon og levekår, og problemene forventes å øke i omfang. Samtidig står de fattigste landene bare for 2 % av verdens CO₂-utslipp.

Økonomisk vekst og klimagassutslipp har tradisjonelt hatt en nær sammenheng. Eksempelvis økte klimagassutslippene i takt med den globale veksten frem til finanskrisen, mens krisen medførte at de globale utslippene ble redusert med så mye som 3 % i 2009.⁹ Den globale utslippsveksten har vært adskillig høyere de siste 20 årene enn tiårene før, og utslippene har fortsatt å øke med uforminsket styrke. Dette henger sammen med veksten i fremvoksende økonomier. Disse landene utgjør om lag 70 % av verdens befolkning og står for over halvparten av energikonsum og klimagassutslipp.

Mellominntektslandene vil ha en avgjørende rolle i overgangen til en ressurseffektiv og lavkarbon global økonomi, særlig på områder som urbanisering, industrialisering og energiforbruk. Samtidig har mange av landene erfart at den økonomiske fremgangen etter hvert stopper opp, offentlige budsjetter ikke strekker til, og miljøproblemer og luftforurensing medfører store kostnader på helsebudsjettene. I fremtiden må det skje en

⁹ *World Energy Outlook* (IEA, 2009)

Figur 5.5 Bangladesh. Når de innsamlede plastikkbitene tørker, selges de til plastikkprodusenter. Innsamling av plastikk gir inntekt til tusenvis av fattige menn og kvinner.

Foto: Probal Rashid

absolutt frakopling, ved at utslippene avtar selv om økonomien vokser.

Det er mulig å oppnå økonomisk vekst i land på alle utviklingsnivåer, samtidig som man reduserer utslippene av farlige klimagasser. Hovedkonklusjonen i rapporten *The New Climate Economy* er at klimautslippene kan reduseres med så mye som 90 % uten å begrense økonomisk utvikling, bærekraftig vekst og en bedre levestandard.¹⁰ Men utviklingslandene trenger partnere for å skape gode rammevilkår for miljøvennlige investeringer. Kunnskap og beslutningsstrukturer spiller en nøkkelrolle, ikke bare finansiering.

Finansnæringen har en spesiell rolle i det grønne skiftet. Overgangen til et lavutslippssamfunn krever betydelig kapital til bærekraftig virksomhet. IEA har estimert at investeringer i ren energi krever USD 36 000 mrd. samlet innen 2050 – eller USD 1 000 mrd. per år – for å sikre at global oppvarming holdes under 2°C.¹¹ Ifølge REN21 ble det i 2013 investert om lag USD 249 mrd. i ren

energi.¹² Investeringsbehovet i energisektoren er med andre ord fire ganger større enn dagens investeringsnivå. OECD anslår at institusjonelle investorer har om lag USD 71 000 mrd. i totale aktiva, og de kan derfor spille en viktig rolle for å finansiere grønn vekst.¹³ I tillegg vil klimendringer også påvirke de finansielle markedene, blant annet ved et endret risikobilde.

Det grønne skiftet er noe både myndigheter og næringslivet må forholde seg til fremover. Taktene i omstillingen vil være avhengig av hvilken miljø- og klimapolitikk som føres. Nye markeder innenfor sol, vind og gjenbruk av materialer er i vekst. Effektiv ressursbruk kan både gjøre investeringer mer lønnsomme og gi konkurransefortrinn. Mens man i tidligere faser av industrialisering har lagt hovedvekt på effektiv bruk av arbeidskraft – og i liten grad tatt hensyn til kostna-

¹⁰ *Better Growth, Better Climate (Global Commission on the Economy and Climate, 2014)*

¹¹ *Energy Technology Perspectives (IEA, 2012)*

¹² *Renewables 2014 Global Status Report (REN21, 2014)*

¹³ *Defining and Measuring Green Investments: Implications for Institutional Investors' Asset Allocations, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 24, OECD Publishing (G. Inderst, Ch. Kaminker, F. Stewart, 2012)*

Boks 5.8 Relevante norskstøttede initiativ

Climate Technology Centre and Network (CTCN) er en ny mekanisme under klimakonvensjonen som skal fremme teknologioverføring. Utenriksdepartementet har gitt ca. 60 mill. kroner til DNV GL og FNs miljøprogram (UNEP) for arbeid i forbindelse med dette senteret.

Klimaendringene medfører knapphet på naturressurser som dyrkbart land og rent vann. Store investorer i næringslivet i utviklingsland er allerede oppmerksom på dette og søker å legge opp til effektivt vannforbruk. Et eksempel på dette er *The Water Mandate* under *UN Global Compact*, som gir god veiledning til hvordan man kan takle disse utfordringene fra et næringslivsperspektiv.

Norge støtter også *Partnership for Action on Green Economy (PAGE)* og *Global Green Growth Institute (GGGI)*, to internasjonale programmer for systematisk kompetanseoverføring til utviklingsland om mulighetene i grønn økonomi.

dene ved forringelse av miljø og uttak av ressurser – dreier global konkurranse seg i stigende grad om miljø- og ressurseffektivitet. Hvordan myndigheter og lovgivere kan støtte opp om innovasjon og overføring av teknologi er derfor viktig. Grønn vekst er ikke bare nødvendig fra et miljøperspektiv. Det er en nødvendig forutsetning for veksten selv, og begge er forutsetninger for bærekraftig utvikling. Veksten må være grønn og inkluderende for å legge grunnlag for varig velferd.

Det grønne skiftet berører allerede en rekke områder. Eksempelvis har energieffektiviteten hatt en radikal fremgang de senere årene, og investeringer i energieffektivitet har i en rekke land medført med inntil så mye som 5 % nedgang i samlet energikonsum.¹⁴ IEA slår fast at investeringer i energieffektivitet kan redusere de globale drivstoffkostnadene med så mye som USD 190 mrd. innen 2020, og at potensialet er særlig stort i fremvoksende økonomier. Samtidig har også investeringskostnader i for eksempel vind og solenergi falt dramatisk og gjort disse sektorene mer

konkurransedyktige. Den internasjonale organisasjonen for fornybar energi (IRENA) mener at andelen fornybar energi kan økes fra dagens 18 % til 36 % av den globale energimiksen innen 2030.¹⁵

FNs klimapanel slår fast at verdens totale klimagassutslipp må reduseres med 40–70 % fra 2010-nivå innen 2050 for å unngå oppvarming på over to grader celsius fra før-industrielt nivå.¹⁶ Dette innebærer at økonomien må legges om. Næringslivet innretter seg i økende grad mot et slikt skifte og ser at konkurransedyktig produksjon i fremtiden i større grad vil være avhengig av effektiv energibruk og lavere utslipp av klimagasser. En rekke faktorer spiller inn, slik som forventningen om nye rammebetingelser, endringer i kunders og investorers preferanser, samt risikovurderinger. Det er knyttet risiko til konsekvenser av klimaendringene og en ny klimapolitikk, men krav om et mer klimavennlig næringsliv gir også nye muligheter innen teknologiutvikling, ressurseffektivisering og tilgang til markeder.

Verdensmarkedet for miljøteknologi er i rask vekst, og er blant verdens raskest voksende markeder. Samtidig er enkelte av markedene ennå umodne og preget av usikkerhet om internasjonale avtaler og offentlige reguleringer. Dette gir en økt risiko for bedrifter som vil utvikle fremtidens klima- og miljøløsninger. For å stimulere til det omfattende grønne skiftet, trenger vi å tilrettelegge slik at FoU-miljøene og næringslivet kan bidra som pådrivere og samtidig utnytte de mulighetene som det grønne skiftet gir for næringsutvikling og grønn vekst. Norsk næringsliv har et godt grunnlag for å ta del i det voksende nasjonale og globale markedet for fremtidens grønne løsninger.

Behovet for CO₂-håndtering er godt dokumentert i rapporter fra FNs klimapanel og IEA. Ifølge FNs klimapanel vil kostnaden ved å nå togradersmålet øke med 138 % dersom CO₂-håndtering ikke inkluderes blant tiltakene. I henhold til FNs klimapanel vil CO₂-håndtering være en nødvendig teknologi for å fange utslipp fra ulike industrikilder som sementproduksjon, mineralgjødsel og kjemisk industri, i tillegg til kraftsektoren. Regjeringen støtter derfor CO₂-håndteringsprosjekter i utviklingsland og fremvoksende økonomier, som for eksempel i Sør-Afrika og Kina.

¹⁴ *Energy Efficiency Market Report* (IEA, 2014)

¹⁵ *REmap 2030* (IRENA, 2014)

¹⁶ *Climate Change 2014* (IPCC, 2014)

5.6 Ansvarlig næringsutvikling

Behovet for næringsutvikling er ofte størst i land med svakt styresett og lite utviklet lovverk for vern av menneskerettigheter og miljø, med stor risiko for korrupsjon. Derfor vil regjeringen legge vekt på at samfunnsansvar, inklusiv ivaretagelse av menneskerettigheter, integreres i dialog om og praktisk oppfølging av arbeidet med næringsutvikling.

Den viktigste internasjonale referanserammen for ansvarlig næringsliv er OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper¹⁷ og FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UNGP¹⁸). Disse bygger på etablerte FN-konvensjoner og standarder. Formålet er å bidra til sosialt og miljømessig bærekraftige markeder og å sikre likere konkurransevilkår på tvers av landegrensene.

Regjeringens forventninger til næringslivets ivaretagelse av sitt samfunnsansvar er omtalt i Meld. St. 27 (2013–2014) *Et mangfoldig og verdiskapende eierskap* og Meld. St. 10 (2014–2015) *Muligheter for alle – menneskerettighetene som mål og middel i utenriks- og utviklingspolitikken*. Med samfunnsansvar menes det ansvar selskaper forventes å påta seg for mennesker, samfunn og miljø som påvirkes av virksomheten. Et viktig element i dette er å foreta aktsomhetsvurderinger, slik som omtalt både i OECDs retningslinjer og FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter.

Regjeringen har generelle og spesifikke forventninger til næringslivets ivaretagelse av sitt samfunnsansvar. De spesifikke forventningene er knyttet til fire tematiske kjerneområder som må ses i sammenheng; klima og miljø, menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter og anti-korrupsjon.

Regjeringen har nulltoleranse med hensyn til korrupsjon. Korrupsjon er straffbart, både i henhold til norsk og internasjonal lovgivning. Lovgivningen i Norge gjelder uavhengig av hvilket land et norsk selskap opererer i. Forholdsregler for å unngå korrupsjon i samarbeidsprosjekter er et krav. Prinsipper om åpenhet, innsyn og kontroll vil inngå i vurderingene ved offentlig finansiering.

Regjeringen forventer også at selskaper med internasjonal virksomhet følger OECDs retningslinjer på skatteområdet. De bør blant annet unngå

¹⁷ *OECD Guidelines for Multinational Enterprises* (OECD, 2011)

¹⁸ *Guiding Principles on Business and Human Rights* (FN, 2011)

Boks 5.9 OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper

Norge har, i likhet med 45 andre land, forpliktet seg til å fremme OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper. Disse dekker hele bredden av samfunnsansvar; generelle retningslinjer, offentliggjøring av opplysninger, menneskerettigheter, sysselsetting og forhold på arbeidsplassen, miljøvern, skatt, korrupsjon, forbrukerinteresser, vitenskap og teknologi, konkurranse og beskatning.

OECDs retningslinjer henvender seg til alle selskaper som opererer i eller fra land som har sluttet seg til OECDs investeringserklæring.¹ Kapitlet om menneskerettigheter bygger på FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter. Selskapene forventes å integrere hensyn til samfunnsansvar i egen virksomhet og til å følge opp dette overfor sine leverandører og forretningspartnere.

Alle land som slutter seg til OECDs retningslinjer er også forpliktet til å ha et nasjonalt kontaktpunkt. Kontaktpunktet er et faglig rådgivende organ som skal bistå norske myndigheter i å gjøre OECDs retningslinjer kjent og gi råd og veiledning i enkeltsaker. Kontaktpunktet er en ikke-rettslig instans, som i første rekke tilbyr dialog og mekling.

Kontaktpunktets hjemmeside:
www.responsiblebusiness.no

¹ The OECD Declaration on International Investment and Multinational Enterprises (OECD, 2011)

å benytte skatteparadis som ikke følger standardene til *Global Forum*¹⁹ om transparense og effektiv informasjonsutveksling i skattesaker og som ikke vil inngå skatteopplysningsavtaler med Norge.

I tillegg til å etterleve nasjonale og internasjonale miljøkrav, bør selskaper aktivt søke å redusere sin negative miljøpåvirkning ut over det som følger av slike krav.

¹⁹ Multilateralt rammeverk for arbeid med transparense og utveksling av informasjon, hvor både OECD-medlemmer og andre land deltar. *The Global Forum* har blant annet utviklet standarder gjennom sine publikasjoner *Model Agreement on Exchange of Information on Tax Purposes* (2002) og *Enabling Effective Exchange of Information: Availability Standard and Reliability Standard* (2005).

Menneskerettigheter

Respekt for grunnleggende menneskerettigheter står sentralt i regjeringens utenriks- og utviklingspolitikk, slik dette kommer til uttrykk i Meld. St. 10 (2014–2015). Regjeringen vil i samarbeid med næringslivet søke å bidra til at støtte fra det offentlige til næringsutvikling styrker menneskerettighetsvernet i land med svake rammeverk.

FNs menneskerettighetsråd vedtok i 2011 veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter. Forhandlingene ble ledet av Norge. FNs veiledende prinsipper har på kort tid utviklet seg til å bli en ledende internasjonal standard for næringsliv og menneskerettigheter. De er nå innarbeidet i blant annet FNs næringslivsinitiativ *Global Compact*, OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper og flere ulike industristandarder. En rekke selskaper har også tatt prinsippene i bruk. Regjeringen er i ferd med å utarbeide en handlingsplan for implementering av FNs veiledende prinsipper.

FNs veiledende prinsipper er ikke-rettslige anbefalinger som retter seg mot alle stater og virksomheter, uavhengig av størrelse, sektor, eierskap og struktur. De omfatter tre hovedprinsipper:

- Statenes forpliktelse til å sikre menneskerettighetene gjennom nasjonal lovgivning og til å beskytte mot overgrep innenfor statenes egen jurisdiksjon, herunder fra tredjeparter som næringslivet.
- Forventningen om at næringslivet respekterer menneskerettighetene, utover å følge lover og regler i landet der virksomheten drives, og foretar aktsomhetsvurderinger for å etterleve dette ansvaret.
- Statenes forpliktelse til å sørge for at det finnes adgang til ulike former for rettslige eller ikke-rettslige klage- og erstatningsmekanismer. Næringslivet bør i tillegg selv ha ikke-rettslige klageordninger for parter som er berørt av egen virksomhet.

I FNs veiledende prinsipper defineres aktsomhetsvurderinger som tiltak selskapene iverksetter for å a) kartlegge, b) forebygge, c) begrense og d) gjøre rede for hvordan de håndterer de konsekvenser som deres virksomhet har for menneskerettighetene.

Regjeringen forventer at næringslivet legger FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter til grunn i sitt arbeid med å ivareta samfunnsansvar, og at norske selskaper vurderer hvordan de skal gjennomføre aktsomhets-

Boks 5.10 Konsultasjoner og interessentdialog

ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater inneholder viktige bestemmelser om urfolks rett til å bevare og videreutvikle sin kultur og til å bli konsultert i saker som vedrører dem.

Interessentdialog blir i økende grad benyttet av selskaper for å sikre at grupper som blir berørt av virksomheten blir tilstrekkelig tatt hensyn til. Metodikken bidrar til å identifisere og forebygge risiko. Kompakt, regjeringens konsultasjonsorgan for næringslivets samfunnsansvar, presenterte sin omforente veileder på dette området i 2013. Veilederen beskriver i ti punkter forventinger til hvordan norske selskaper bør planlegge og gjennomføre dialog og konsultasjon med interessenter i sin virksomhet i utlandet.

vurderinger for å sikre at de respekterer menneskerettighetene i sin virksomhet. For å bidra til dette vil myndighetene styrke sin informasjon til næringslivet om OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter og andre anerkjente retningslinjer for samfunnsansvar.

Et viktig aspekt som må ivaretas gjelder hensynet til grupper som er omfattet av egne bestemmelser i det internasjonale rammeverket for menneskerettigheter. FNs barnekonvensjon er et eksempel på dette. FNs barnefond (UNICEF), FNs *Global Compact* og det internasjonale Redd Barna (*Save the Children*) har i nært samarbeid med næringslivet utviklet ti prinsipper (*Children's Rights and Business Principles*) som gir en god anvisning med hensyn til hvordan barns rettigheter kan ivaretas i forbindelse med næringsvirksomhet.

Norge ratifiserte i 2013 FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Denne inneholder bestemmelser om retten til arbeid og sysselsetting som er viktige å ivareta i satsingen på næringsutvikling.

Arbeidstakerrettigheter og arbeidslivets parter

ILO erfarer at det er en positiv sammenheng mellom gode arbeidsvilkår og produktivitet.²⁰ Organi-

²⁰ *Can better working conditions improve the performance of SMEs? An international literature review* (ILO, 2013)

Boks 5.11 Sosial dialog i Bangladesh

Figur 5.6 Bangladesh. Tekstilarbeidere i arbeid.

Foto: Suvra Kanti Das

Etter Rana Plaza-kollapsen i april 2013 var hele verdens øyne rettet mot klesbransjen og tekstilarbeidernes arbeidsforhold i Bangladesh. I tillegg til fokus på HMS (helse, miljø, sikkerhet) og bygningssikkerhet, viste fraværet av fagforeninger og tillitsvalgte på fabrikkene et stort kunnskapsbehov hos både ledelse og arbeidere.

Initiativ for etisk handel (IEH) inngikk våren 2014 et samarbeid med sine britiske og danske søsterorganisasjoner, ETI og DIEH, om et prosjekt for sosial dialog i Bangladesh. Prosjektet skal bidra til å oppnå anstendige arbeidsvilkår gjennom egen innkjøpspraksis, kombinert med sosial dialog og åpenhet. Det store målet – som deles både av arbeidere, fabrikkledelsen, myndighetene og flerpartsinitiativene fra Norge,

Danmark og Storbritannia – er en bærekraftig og konkurransedyktig klesindustri i Bangladesh.

EIH identifiserer nå pilotfabrikker for det nye samarbeidet, og har arrangert kurs for over 70 mellomledere fra Bangladesh det siste året. Samtlige har gitt samme tilbakemelding: total mangel på dialog. Fagforeninger er ikke-eksisterende i store deler av tekstilindustrien i Bangladesh og arbeidsmiljølover og HMS-standarder er mer eller mindre fraværende. Det er enighet om at fagforeningene har en sentral rolle å spille, men de når kun ut til et fåtall av arbeidere. Sosial dialog og kollektive avtaler er nøkkelen til å få til varige og gode endringer.

sasjonen vektlegger også at forbedringer i arbeidsstandarder kan gi bedrifter tilgang til nye markeder og finansieringskilder. Dette henger blant annet sammen med at importører og konsu-

menter i mange land er blitt stadig mer opptatt av hvilke forhold som varer produseres under.

Et velfungerende arbeidsmarked og arbeidsliv er avhengig av et godt samspill mellom flere aktø-

rer. I tillegg til lokalt lovverk og reguleringer er utvikling av et velorganisert arbeidsliv også knyttet til arbeidskultur, avklarte kjøregler og gode konfliktløsningsmekanismer. Blant andre Næringslivets hovedorganisasjon (NHO), Virke og Landsorganisasjonen i Norge (LO) er engasjert i internasjonal prosjektvirksomhet. Disse fokuserer på utvikling av velfungerende lokale arbeidsmarked og profesjonalisering av produksjon og arbeidsliv gjennom prosjekter som omhandler yrkesopplæring, ledelse, likestilling, arbeidstakerrettigheter og miljø. Regjeringen anser dette som verdifulle bidrag til utviklingen av velfungerende arbeidsmarkeder og ønsker å fortsette denne aktiviteten gjennom utvidete partnerskap i utvalgte land.

Regjeringen forventer at selskaper respekterer og bidrar til et anstendig arbeidsliv hvor grunnleggende arbeidsstandarder og arbeidstakeres rettigheter ivaretas og at arbeidstakerne gis en lønn de kan leve av.

ILOs åtte kjernekonvensjoner utgjør et minimum av rettigheter som skal respekteres i arbeidslivet, og deles inn i fire hovedkategorier: organisasjonsfrihet og rett til kollektive forhandlinger, forbud mot barnarbeid, forbud mot tvangsarbeid og forbud mot diskriminering. Alle medlemsstater er forpliktet til å respektere og beskytte disse rettighetene, uavhengig av om de har ratifisert konvensjonene. Selv om hovedansvaret for regulering av et anstendig arbeidsliv tilligger myndighetene i de enkelte land, har næringslivet et selvstendig ansvar for å respektere arbeidstakerrettighetene i sin virksomhet.

Norge er pådriver for en mer samstemt tilnærming til anstendig arbeid på internasjonalt nivå gjennom samarbeid mellom ILO, andre deler av FN-systemet, de multilaterale finansinstitusjonene og WTO. I tillegg har Norge en nasjonal strategi for anstendig arbeid for å styrke og samordne innsats for arbeidstakerrettigheter i andre land.

Kvinner rettigheter og likestilling

Kvinner møter mange hindringer for deltakelse i næringsvirksomhet. De har gjennomgående lavere inntekt enn menn og rår over en mindre del av verdens ressurser. Kvinner har også en større arbeidsbyrde enn menn grunnet husholdningsoppgaver. Diskriminerende sosiale normer og holdninger i samfunnet utgjør også vesentlige hindringer for kvinners deltakelse.

Til tross for en viss fremgang innen sektorer som helse og utdanning, er progresjon i likestilling lite synlig i andre sektorer. I mange land

Boks 5.12 Utdrag av Strategi for et anstendig arbeidsliv

Norge skal styrke innsatsen for arbeidstakerrettigheter globalt. Dette skal skje både gjennom vår politikk overfor ILO og gjennom blant annet utenrikspolitikken, bistandspolitikken, handelspolitikken, eierskapspolitikken og arbeidslivspolitikken. Politikken på dette området skal dessuten samordnes bedre.

Arbeidet med arbeidstakerrettigheter i andre land oppprioriteres i utenrikspolitikken og bistandspolitikken. Respekt for arbeidstakernes rettigheter, særlig ILOs åtte kjernekonvensjoner, skal gjøres til et kriterium ved vurdering av hvordan norske bistandsmidler skal prioriteres brukt. Alle som utfører arbeid i forbindelse med bistandsprosjekter bør ha arbeidsvilkår minst i henhold til ILOs åtte kjernekonvensjoner.

Norge skal være en pådriver for å fremme betydningen av anstendige arbeidsvilkår (*decent work*) også i handelspolitikken, herunder i bilaterale handelsavtaler og i avtaler mellom flere land og regioner.

Ivaretagelse av arbeidstakerrettigheter i andre land skal være et viktig element i regjeringens næringspolitikk og i politikken for å bidra til at norske selskaper tar samfunnsansvar. Staten som eier forventer at selskapene tar samfunnsansvar. Selskapenes virksomhet må utføres i samsvar med grunnleggende menneskerettigheter, og det må stilles krav til forretningspartnere og leverandører om det samme. Regjeringen forventer at norske selskaper legger ILOs åtte kjernekonvensjoner til grunn for sin virksomhet og har gode HMS-standarder som ivaretar arbeidstakernes sikkerhet og helse. De må også ha systemer for å følge opp dette i praksis.

Det settes inn en særlig innsats for å styrke kontroll med og håndheving av lover og regler for arbeidslivsstandarder. Dette kan skje blant annet gjennom utviklingspolitikken, ved innsatsen gjennom ILO og ved at Arbeidstilsynet samarbeider med arbeidstilsyn i andre land.

Kilde: Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2008)

utgjør ulikheter i økonomiske, politiske og juridiske rettigheter de viktigste hindringene for oppstart, drift og videreutvikling av næringsvirksomhet for kvinner. Eksempler på dette er mangel på

eiendomsrett og tilgang til bankkonto. Derfor er veien fra uformell til formell sektor ofte en tidkrevende og kostbar prosess for kvinner.

Hovedutfordringen er å omsette globalt aksepterte normer om kvinners rettigheter og likestilling til praktisk politikk. Likestilling er ikke et sektoravgrenset fenomen. Derfor må likestillingshensyn integreres i lovgiving og praksis på alle samfunnsområder.

I følge Verdensbanken er styrking av kvinners økonomiske stilling samfunnsøkonomisk lønnsomt og medfører økning i antall arbeidsplasser, skatteinntekter, økonomisk vekst, fattigdomsreduksjon og sosial utvikling.²¹ I de fleste utviklingsland utgjør kvinner en stor underutnyttet ressurs i næringslivet. Likestilling er derfor også viktig fra et økonomisk perspektiv, i tillegg til å være en grunnleggende rettighet.

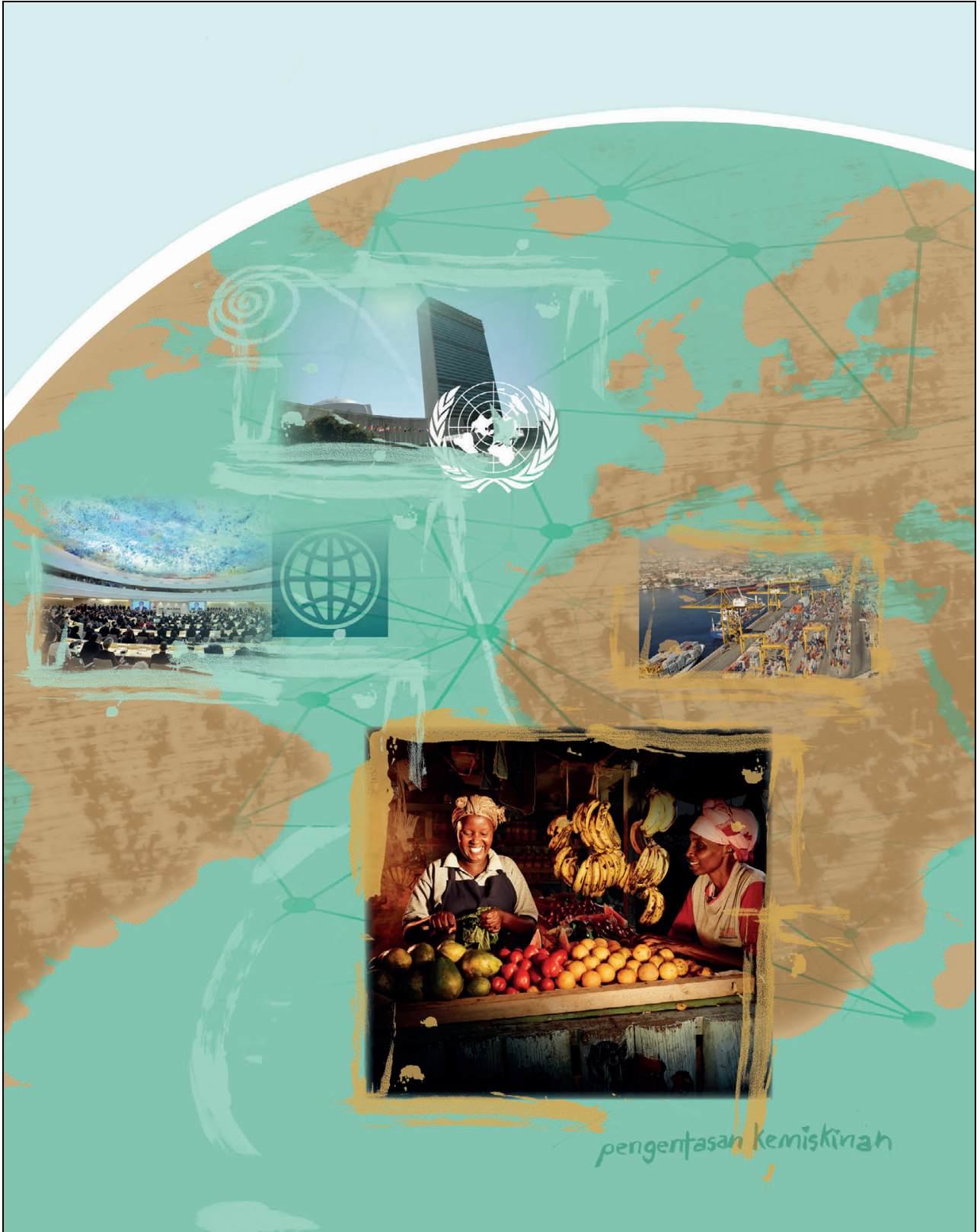
Det er viktig å redusere hindringer som gjør det mulig for flere kvinner å delta i næringslivet og øke sine inntekter. Målet er at kvinner skal likestilles med menn på alle områder.

Regjeringen vil:

- Vektlegge godt styresett som en grunnleggende forutsetning for næringsutvikling og bidra til innsats på de områder som er av størst betydning for næringslivet i de enkelte land.

- Bidra til økt internasjonal støtte til investeringer i infrastruktur gjennom offentlig-privat samarbeid. Behovet for omlegging til miljøvennlig og bærekraftig infrastruktur vil bli vektlagt i denne sammenheng.
- Bidra til å øke tilgangen til finansielle tjenester for næringsaktører i utviklingsland, med særlig vekt på marginaliserte grupper, og støtte opp om prosesser for å styrke formalisering av økonomien.
- Legge økt vekt på handelens betydning for næringsutvikling og øke støtten til handelsfremmende tiltak.
- Arbeide for gode rammevilkår og bidra til konkret innsats som setter utviklingsland i stand til å ta del i det grønne skiftet. Dette innebærer blant annet å styrke partnerskap med aktører som kan bistå utviklingsland med å realisere de økonomiske mulighetene dette skiftet gir.
- Bidra til gode rammevilkår for ivaretagelse av menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, miljø og anti-korrupsjon og legge internasjonale standarder og beste praksis knyttet til samfunnsansvar til grunn for arbeidet med næringsutvikling. Dette vil bli vektlagt i dialog og samarbeid med alle aktører.
- Ivareta kvinners rettigheter og likestilling som en integrert del av arbeidet med næringsutvikling. Etablere målrettet innsats for å redusere politiske, økonomiske, juridiske og andre strukturelle hindringer for kvinners aktive deltagelse i næringslivet.

²¹ *World Development Report 2012* (Verdensbanken, 2012)

Figur 6.1

6 Multilateralt samarbeid

Multilaterale organisasjoner har tilstedeværelse, kapasitet og kompetanse som gjør dem til viktige samarbeidspartnere i mange land. Multilaterale instrumenter kan ha sterkere risikoreduserende effekt enn bilaterale ordninger på grunn av institusjonenes størrelse og betydning for vertslandets myndigheter. I tillegg har slike organisasjoner en viktig rolle når det gjelder ressursmobilisering og koordinering knyttet til innsatser for næringsutvikling i utviklingsland. Endelig har de en viktig funksjon i arbeidet med å ivareta og videreutvikle standarder, regelverk og rammevilkår for næringsutvikling. Store deler av innsatsen for næringsutvikling skjer gjennom støtte til multilaterale organisasjoner.

Multilaterale innsatser kan gi stordriftsfordeler som man normalt ikke oppnår gjennom bilaterale tiltak. Størstedelen av støtten til multilaterale tiltak gis som kjernebidrag. I tillegg gis øremerkede midler til spesifikke prioriterte formål eller områder når man vurderer det som spesielt egnet, eksempelvis for å utvikle nye instrumenter og initiativ. Norge har en løpende dialog med utviklingsbankene om hvordan gjennomføringen av prosjekter kan forbedres ytterligere.

Støtte gjennom multilaterale organisasjoner gir mindre norsk synlighet enn bilaterale tiltak, siden støtten normalt gis sammen med mange andre givere. Derfor har Norge heller ikke detaljstyring over fordelingen av midlene. Samtidig er transaksjonskostnadene på norsk side som regel lavere enn i samarbeid med andre partnere, da de multilaterale organisasjonene har internasjonalt godkjente systemer på plass med hensyn til sosiale og miljømessige sikringsmekanismer og finansiell styring. Dette er også med på å forklare at de multilaterale organisasjonenes administrasjonskostnader kan være høye. I prinsippet skal de dekke forvaltningskostnadene, noe som avlaster administrasjonen på norsk side.

6.1 Verdensbankgruppen og regionale utviklingsbanker

De multilaterale utviklingsbankene er viktige finansieringskilder for utviklingsland og er sentrale kanaler for norsk bistand til økonomisk utvikling og fattigdomsreduksjon. Norge samarbeider tett med Verdensbankgruppen og de tre regionale utviklingsbankene; Den afrikanske utviklingsbanken (AfDB), Den asiatiske utviklingsbanken (AsDB) og Den interamerikanske utviklingsbanken (IDB). Norge er representert i styrende organer i utviklingsbankene. Dette gir mulighet for tett dialog og oppfølging på overordnet og strategisk nivå. Norge er også tatt opp som medlem i grunnleggergruppen til den nye *Asian Infrastructure Investment Bank* (AIIB).

Bankene har høye standarder for pengeforvaltning, anti-korrupsjonstiltak og sosiale og miljømessige sikringsmekanismer. De har en høy gjennomføringsevne og solid prosjektoppfølgning, som inngir tillit og dermed muliggjør utstrakt delegering. Risikovurderinger og vurdering av utviklingseffekt kan i stor grad baseres på deres grundige analyser. Samtidig innebærer slike kanaler at man avgir noe kontroll og til tider må inngå kompromisser for å oppnå enighet i gruppen av partnere.

Utviklingsbankenes egne prioriteringer i arbeidet med næringsutvikling sammenfaller i stor grad med norske prioriteringer, med stor vekt på utviklingseffekt. Bankene arbeider med næringsutvikling på flere plan, og har spesielle komparative fortrinn for å mobilisere finansielle ressurser, bygge kapasitet og forbedre rammevilkår, samt gjennomføre store infrastrukturprosjekter. Bankene er også blant de få aktørene som både har ekspertise og som kan ta risikoen forbundet med å arbeide med næringsutvikling i sårbare stater.

Utviklingsbankene vil spille en sentral rolle i oppfølgingen av rammeverket for finansiering av bærekraftig utvikling, som skal på plass i Addis Abeba sommeren 2015. Spesielt har bankene en viktig rolle for å mobilisere finansielle ressurser, både offentlige og private. Bankene bidrar også til

Boks 6.1 Verdensbankens støtte til LED-lamper i Afrika

Figur 6.2 Promoteringsplakat for ulike solcelleprodukter.

Foto/plakat: *Lighting Africa*/©Verdensbanken

Siden starten i 2007 har *Lighting Africa*, et felles initiativ mellom Verdensbanken og IFC, støttet av Norge, nådd 7 millioner mennesker med LED-lamper av god kvalitet. De kvalitetsgodkjente lampene erstatter helsefarlige og forurensende parafinlamper. I 2013 ble programmet utvidet fra Kenya og Ghana til også å omfatte Burkina Faso, Den demokratiske republikken Kongo, Nigeria, Senegal og Sør-Sudan. *Lighting Africa* gjør det mulig for fattige husholdninger og småforetak å ta i bruk høykvalitets alternativer til lyskilder fra fossilt brensel. Det er viktig at kvaliteten på LED-lampene er god, da engangsinvesteringen er relativt høy for fattige, men mye billigere enn parafinlampene i lengden. Dårlig kvalitet er økonomisk ødeleggende for forbruker og slår tilbake på fremtidig salg av LED-lamper. I 2013 ble kvalitetssikrings-rammeverket til *Lighting Africa* for godkjenning av nye LED-lamper inkludert som global standard for LED-lamper i *International Electronic Commission* (IEC). Frem til nå har 49 LED-produkter fra private produsenter blitt godkjent. Målet er å bidra til at privat sektor kan forsyne 250 millioner mennesker i Afrika med bedre lysprodukter innen 2030.

ressursmobilisering gjennom sitt arbeid med godt styresett og rammebetingelser for økonomisk utvikling, som finansforvaltning, skattesystemer og naturressursforvaltning.

Mobilisering av finansielle ressurser

Utviklingsbankene kjennetegnes av finansiell kapasitet og evne til å mobilisere kapital, ikke minst private investeringer. De har kompetanse på å utvikle finansieringspakker som kombinerer forskjellig type pengestrømmer, fra bankenes egne midler, bilaterale gaver tilskudd, samt lån og kapital fra privat sektor. I kraft av solide kredittvurderinger har de en god posisjon i markedet for å tiltrekke seg kapital fra både offentlig og privat sektor. Afrikabanken viser for eksempel til at den mobiliserer seks kroner fra privat sektor for hver krone den bruker i investeringer og utlån. I

Asiabankens fond *Clean Energy Financing Partnership Facility*, der Norge er en stor bidragsyter, er opplåningsraten på 1:24. For hver krone som fondet investerer, investerer Asiabanken åtte og offentlig og private sektor tilsammen 16.

Rammebetingelser, standarder og regelverk

Bankenes støtte til rammebetingelser for næringsutvikling har flere innganger, som nedbygging av barrierer for investeringer og handelsfremmende tiltak, infrastrukturtiltak, styresett, regional integrasjon, kompetanseutvikling og teknologi, utvikling av og tilgang til finansmarkeder, og støtte til utvikling av standarder og lovverk. Utviklingsbankene bistår med finansiering og rådgivning for utvikling og ferdigstilling av offentlig-privat partnerskapsprosjekter og -avtaler for å sikre økt effektivitet og samfunnsmessig verdi av disse.

Bankene er kunnskapsorganisasjoner som bidrar med analyse og risikovurderinger, er ivaretagere av internasjonal beste praksis (*best practice*), og spiller en sentral rolle i dialoger og politikkkutforming både på internasjonalt og nasjonalt nivå.

Bankenes utlån til gode rammebetingelser i form av infrastrukturbygging som blant annet resulterer i strømforsyning, transport av rent drikkevann og sanitær har bidratt til en økende middelklasse, som er en forutsetning for etterspørselsdrevet utvikling av næringsvirksomhet. Bankenes budsjettstøtte er også ofte koblet til dialog med landene om bedre rammebetingelser.

Et eksempel er Rwanda, hvor budsjettstøtte og tilhørende dialog har bidratt til blant annet elektronisk registrering av foretak og eiendommer, noe som har forenklet næringsvirksomheten. Bankene har også lang erfaring med direkte støtte til næringsutvikling gjennom faglig bistand til og investeringer i bedrifter i både lav- og mellominntektsland. For alle bankene er utlån og investeringer til privat sektor og støtte til næringsutvikling et område i vekst, tydelig forankret i institusjonenes mål, langsiktige strategier og resultatrammeverk.

Et viktig tiltak for å bedre rammevilkårene for næringslivet er *Doing Business Report*, som utgis årlig av Verdensbankgruppens privat sektorarm IFC. Rapporten identifiserer hindre for etablering av virksomheter og investeringer i det enkelte land, og rangerer landene innbyrdes. Mange har hevdet at rapporten har gjort mer for endring av rammevilkår enn mye annet, i det landene strekker seg for å endre negative rammevilkår og bedre sin plassering på listen.

Noe tilsvarende er under utvikling for energisektoren. Verdensbankens prosjekt RISE (*Readiness for Investment in Sustainable Energy*) legger vekt på å identifisere negative rammevilkår og hindre for investeringer i fornybar energi på landnivå. Rapporten vil spesielt rette seg mot myndighetene, for å gjøre dem bevisste og gi et hjelpemiddel til identifisere hva som bør endres på for å øke investeringene i sektoren.

IFC er et «vindu» for direkte samarbeid med privat sektor, og setter standarder for hvilke krav som stilles globalt til bedrifters ivaretagelse av miljømessige og sosiale hensyn. IFC har gjennom mange år demonstrert god avkastning på sin virksomhet, i de senere år ikke minst i Afrika.

Boks 6.2 Resultater av støtte til IFC

Gjennom IFC har Norge i flere år bidratt med rådgivning til utvikling av privat sektor. Dette har bidratt til:

- at 12,7 millioner mennesker har fått tilgang til billige lyskilder som ikke er knyttet til strømmettet (*off-grid lighting solutions*)
- at mer enn 85 000 bønder har blitt opplært i mer produktivt landbruk
- at bedrifter har videreutviklet forretningsplan og teknologi som har gitt USD 2,5 mrd. i nye investeringer
- at bedrifter har redusert vannforbruket sitt med 8,9 milliarder kubikkmeter vann per år ved å ta i bruk mer ressurseffektive teknologier
- at klimagassutslipp har blitt redusert med 1,4 millioner tonn CO₂ gjennom renere energi og energieffektivitet. Dette er like mye som om 292 999 biler hadde blitt tatt av veiene.

Kilde: 2014 Annual Review of IFC Advisory Services in Sustainable Business (IFC, 2014)

6.2 Utvikelingsbankenes nyeste finansieringsmekanismer

Utvikelingsbankenes finansielle produkter er sammensatt av blant annet lån, garantier, kredittlinjer, investeringer og fond, som suppleres med rådgivning, kapasitetsbygging og utredninger. For å imøtekomme behovene for infrastruktur, økonomisk vekst, jobbskaping og fattigdomsreduksjon, oppskalere bankene sine aktiviteter innenfor næringsutvikling og privat sektorsamarbeid. Nye innovative finansielle instrumenter og «pakker» er etablert, og flere er under utprøving for mulig oppskalering.

Verdensbankgruppen

Utvikling av privat sektor er sentralt for å nå bankens to mål om avskaffelse av fattigdom og delt velstand. Dette gjennomføres nå Verdensbankens lån og gavebistand. Videre er Det internasjonale garantiinstituttet (MIGA) involvert gjennom garantier til privat sektor i vanskelige områder. Aller viktigst er IFC, som er den største globale

finansinstitusjonen som utelukkende er rettet mot privat sektor i utviklingsland.

IFC tilbyr finansiering i land og markeder som kommersielle aktører ofte synes er for risikofylte å operere i uten slik støtte. IFC har utviklet forskjellige type virkemidler, verktøy og insentiver for å tilrettelegge for privat sektorinvolvering, inklusive investeringsfond, og søker stadig å utvikle disse. En viktig og relativt ny komponent i dette samarbeidet er på olje og gass, der IFC/Verdensbankgruppen ønsker å dra nytte av norsk kompetanse om og erfaringer fra bærekraftig oljeforvaltning. Det er tatt initiativ til å styrke samarbeidet med IFC, spesielt på området ren energi og energieffektivisering. Norge er medinvestor i et såkalt katalysatorfond (*Catalyst Fund*) som er en ny måte å bruke bistandspenger på. Her går giverne inn med midler i et investeringsfond eid av IFC, som i sin tur investerer i private underfond på «armlengdes avstand» fra giverne. Investeringene fra katalysatorfondet er basert på klimahensyn, med vekt på ren energi.

Afrikabanken

Afrikabankens privat sektorvindu har, som følge av stor etterspørsel, vært under sterk vekst de siste årene. Det gjør utstrakt bruk av instrumenter som fremmer offentlig-privat partnerskap. Fra 2014 etablerte Afrikabanken nye finansielle garantier og låneinstrumenter for å bidra til å mobilisere investeringer og næringsutvikling i lavinntektsland. Nær halvparten av disse landene kategoriseres som sårbare. Her er utfordringene for næringsutvikling særlig store, med blant annet høy politisk risiko og risiko for kontraktsbrudd og beslagleggelse av utstyr.

Afrikabankens styre godkjente i 2014 etablering av et eksternt fond for større og komplekse infrastrukturinvesteringer, *Africa50*. *Africa50* skal bidra til å øke antall infrastrukturprosjekter (energi, transport, IKT og vann) som er modne for finansiering i Afrika og tilby prosjektfinansiering i form av lån, egenkapital, mellomfinansiering og risikohåndtering.

Asiabanken

Asiabankens målsetning er at 50 % av bankens portefølje – likt fordelt mellom rammebetingelser og utvikling av næringslivet – skal være innen privat sektor innen 2020. For å følge opp satsingen overfor næringslivet, arbeider banken blant annet for å legge mer vekt på selve prosjektutformingen, ressursmobilisering, offentlig-privat samarbeid og

innovative finansieringsløsninger. Sistnevnte følger blant annet opp ved å øke egen kapitalbase og tilby en rekke ordninger gjennom et forenklet system (*one-stop-shop*).

Banken anslår at behovet for investeringer i infrastruktur i Asia er på USD 800 mrd. i året, og mest akutt i de mindre utviklede landene hvor kommersielle banker vegrer seg for å gå inn. For å imøtekomme behovene innen infrastruktur, etablerer derfor Asiabanken nå en egen infrastrukturfacilitet som skal bidra til utvikling av prosjekter i prioritert rekkefølge. Prosjektene vil fortrinnsvis være basert på offentlig-privat samarbeid, hvor privat sektor bidrar med det meste av finansieringen.

Den interamerikanske utviklingsbanken

IDBs privat sektoraktiviteter foregår i fire ulike enheter i banken, inklusive investeringsselskapet *Inter-American Investment Corporation* (IIC). Det pågår nå et omfattende arbeid med å konsolidere og legge alle privat sektoraktivitetene inn i IIC. Mye av arbeidet er rettet mot små og mellomstore bedrifter, ofte med klare innslag av innovative elementer. Ambisjonene er å kunne skalere opp denne innsatsen og også å kunne gå inn i større prosjekter.

6.3 FN-systemet

FNs fond og programmer og flere av særorganisasjonene bidrar til næringsutvikling på ulike måter. Utvikling og oppfølging av internasjonale standarder og normer er en kjerneoppgave for FN. På denne måten legger FN viktige premisser knyttet til rammebetingelser og spilleregler for internasjonal samhandel og verdiskaping.

FN har også en sentral rolle i ressursmobilisering og koordinering av internasjonal utviklingsbistand. FNs særorganisasjoner, fond og programmer er representert i de aller fleste utviklingsland, og yter en betydelig innsats både gjennom målrettede tiltak for sysselsetting og næringsutvikling, og styrking av nasjonale rammebetingelser for næringsutvikling gjennom institusjonsbygging, kompetanseutvikling og infrastruktur.

FN-systemet bidrar også til innsatsen på næringslivsfeltet gjennom sitt arbeid med tverrgående temaer, herunder menneskerettigheter, likestilling, miljø og anti-korrupsjon. Et eksempel er det pågående arbeidet i FNs arbeidsgruppe for næringsliv og menneskerettigheter for å følge opp

Figur 6.3 FN er en viktig aktør på mange felt.

Foto: Martine Perret/ UN Photo

både staters, selskapers og finansinstitusjoners ansvar på dette området.

Sysselsetting og styrking av livsgrunnlag (*livelihood*) er et betydelig innsatsområde for FNs utviklingsprogram (UNDP), inkludert politikktutvikling og styrking av institusjonell kapasitet. UNDP gir støtte til operasjonelle prosjekter for sysselsetting, entreprenørprogram, mikrofinansiering, etablering av små- og mellomstore bedrifter og opplæring i

forretningsvirksomhet, og jobber med tilrettelegging av samarbeid mellom offentlig og privat sektor i 37 land. FNs organisasjon for utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon (UNESCO) og FNs barnefond (UNICEF) bistår også land i å utvikle utdanningsprogrammer som øker muligheten for arbeid, med vekt på teknisk og yrkesrettet utdanning.

UNDP har også sluttet seg til partnerskapet om grønn vekst mellom UNEP, ILO, UNIDO og FNs institutt for opplæring og forskning (UNITAR), kalt PAGE (*Partnership for Action on Green Economy*). Gjennom PAGE imøtekommer FN-organisasjonene utviklingslands etterspørsel etter bistand til å skape jobber og inntekter gjennom grønt skifte.

FNs kapitalutviklingsfond (UNCDF), som er tilknyttet UNDP, gir tilgang til kapital (tilskudd, lån og garantier) for investeringer i lokal offentlig infrastruktur og investeringskapital for fattige. Fondet gir også faglig bistand for å styrke lokal forvaltning. UNCDF opererer i 30 av verdens 48 minst utviklede land, og er en aktør med solid kunnskap om lokal kontekst og det enkelte lands rammebetingelser. Norge gir i dag kjernestøtte til UNCDF og prosjektstøtte innenfor energisektoren. I lys av at UNCDF er en av få aktører som opererer i mellomsjiktet mellom de større investo-

rene og de mindre mikrofinansaktørene, kan det være aktuelt å vurdere mer omfattende norsk samarbeid.

ILO er hovedarena i FN for spørsmål knyttet til arbeidslivet. ILO utarbeider, bistår med å implementere og kontrollerer etterlevelse av internasjonale normer og ivaretagelse av grunnleggende rettigheter innen arbeidslivet ILO. Samtidig understreker ILO gjennom sitt utviklingssamarbeid at næringsvirksomhet og sysselsetting er avgjørende for fattigdomsbekjempelse og inkluderende økonomisk utvikling. Norge sitter i ILOs styre for perioden juni 2014 til juni 2017, og det er utarbeidet en egen strategi for dette engasjementet.¹

Gjennom UNIDO støtter Norge reform og utvikling av nasjonal kvalitetssikring og kapasitet knyttet til standarder, testing og sertifisering. I en nylig gjennomgang av Norads portefølje omtales UNIDO som et *Centre of Excellence* innenfor dette området.² Norge samarbeider også med Verdens tollorganisasjon (WCO) for å bedre tollbehandlingen i utviklingsland. WCO har vært en ledende aktør og pådriver for harmonisering av tollprosedyrer og kontrollmetodikk.

Med støtte fra Norge jobber også andre FN-organisasjoner med næringsutvikling og handelsrelaterte tiltak. IFAD, FAO og UNCTAD gjennomfører en rekke tiltak innen landbruk og industri. Dette har høy relevans for standardsetting, videreforedling av råvarer, markedsadgang, reduksjon av svinn og handels- og eksportfremmende tiltak.

UNEP arbeider sammen med andre FN-organisasjoner med å spre global kunnskap om det grønne skiftet og bistår utviklingsland med å bygge institusjonell kapasitet og insentiver som minsker miljøbelastningen og som samtidig bidrar til næringsutvikling og jobbskaping. Norge har lenge støttet UNEPs arbeid for renere produksjon og tryggere håndtering av kjemikalier i utviklingsland. Dette arbeidet er utført i nært samarbeid med industrien og bidrar til økt konkurranse dyktighet.

FNs kontor for prosjektjenester (UNOPS) er en operasjonell, selvfinansiert FN-organisasjon med aktiviteter i 80 land. UNOPS har de senere årene gjennomgått en vesentlig omstrukturering og profesjonalisering av virksomheten, spesielt knyttet til anskaffelser og risikohåndtering, og vil

¹ *Norsk ILO-strategi for styreperioden 2014–2017*. Utgitt av Arbeids- og sosialdepartementet og Utenriksdepartementet (2014).

² *Review of Norad's support to UNIDO's Trade Capacity Building Programme 2005-2013* (Saana Consulting, 2015)

Boks 6.3 Norsk ILO-strategi

Regjeringen har i sin erklæring varslet en opptrapping både i arbeidet med næringsutvikling og for menneskerettighetene. For vårt ILO-arbeid innebærer dette blant annet følgende:

For det første må ILO styrke sitt arbeid for økt sysselsetting. Næringsutvikling og sysselsetting henger sammen, og dette er avgjørende for fattigdomsreduksjon og inkluderende økonomisk vekst. Verden har et stort behov for flere og bedre jobber, ikke minst for unge. ILO må aktivt bidra til gode rammevilkår for privat næringsliv som drivkraft i verdiskaping og bærekraftig økonomisk vekst. Dette gjelder overfor nasjonale myndigheter og næringslivsaktører på landnivå så vel som overfor andre multilaterale institusjoner, ikke minst FN-systemet og de internasjonale finansinstitusjonene.

For det andre er ILOs normative rolle av stor betydning. I en situasjon preget av mangelfull etterlevelse og standarder som settes under press, styrker regjeringen arbeidet for menneskerettighetene. Norge vil støtte ILOs innsats for å fremme og beskytte grunnleggende og universelle arbeidstakerrettigheter, også med hensyn til likestilling. Innsats for å bekjempe barnarbeid er særlig viktig, ikke minst i lys av regjeringens vektlegging av utdanning. Norge skal være

en pådriver for at ILO prioriterer utdanning og yrkesrettet opplæring, særlig for jenter.

ILOs overordnede mål er å bidra til et anstendig arbeidsliv gjennom å fremme jobbskaping, grunnleggende arbeidstakerrettigheter, sosial beskyttelse og sosial dialog mellom partene i arbeidslivet. Norge har lange tradisjoner med velfungerende arbeidsmarked og et arbeidsliv med konstruktive relasjoner mellom arbeidslivets parter. Vi ønsker å bidra aktivt med disse erfaringene i vårt styrearbeid.

Et anstendig arbeidsliv er et grunnleggende mål i seg selv, men også et sentralt premiss for en sosialt bærekraftig verdensøkonomi. Land som respekterer prinsippene for anstendig arbeidsliv, har tydeligere og mer vedvarende utviklingsresultater og er mer stabile og forutsigbare enn land som ikke respekterer slike prinsipper. Dette bidrar til en tryggere og åpnere verden, noe som også er i Norges egeninteresse. ILO vil derfor i årene fremover være en viktig medspiller for Norge på den internasjonale arena. Styreplassen aktualiserer dette ytterligere, og Norge vil legge vekt på nordisk samarbeid i tilnærmingen til styrearbeidet.

Kilde: Utdrag av forord til *Norsk ILO-strategi for styreperioden 2014–2017*.

kunne være en aktuell samarbeidspartner innenfor nasjonal kapasitetsutvikling knyttet for eksempel til offentlige innkjøp.

Regjeringen legger vekt på at midler først og fremst skal gå til FN-organisasjoner som arbeider i tråd med norske politiske prioriteringer, som kan dokumentere gode resultater, viser vilje til å effektivisere virksomheten og som samarbeider godt med andre FN-organisasjoner og øvrige aktører. Arbeidet med en systematisk gjennomgang av organisasjonene starter i 2015 med ni FN-organisasjoner. Formålet er å skaffe økt kunnskap om organisasjonene som grunnlag for budsjetttildelinger og for å styrke oppfølgingen av organisasjonene gjennom bilateral dialog og deltakelse i styrende organer.

6.4 Finansiering for utvikling

Den tredje internasjonale konferansen om finansiering for utvikling, som arrangeres i Addis Abeba 13.–16. juli 2015, vil søke oppslutning om et bredt rammeverk for finansiering av bærekraftig utvikling, inkludert FNs nye bærekraftsmål. Her vil det bli søkt svar på både hvor penger til bærekraftig utvikling skal komme fra i årene som kommer, og hvordan landene selv og det internasjonale samfunn kan legge best mulig til rette for at midler til utvikling utløses og brukes mest mulig effektivt. Norge har tatt på seg et viktig oppdrag ved å lede forberedelsene til denne konferansen, sammen med Guyana. Konferansen vil legge viktige premisser for forhandlingsklimaet i arbeidet både med bærekraftsmålene og i forberedelsene til klimatoppmøtet i Paris i desember 2015.

Norge arbeider for at konferansen skal resultere i anbefalinger om ambisiøse og konkrete tiltak for å øke tilgang til midler til bærekraftig

utvikling fra ulike kilder – offentlige og private, nasjonale og internasjonale, samt kombinasjoner av disse gjennom ulike typer samarbeid.

Det har lenge vært klart at offisiell bistand, som i 2013 var på rekordhøye USD 135 mrd., bare utgjør en liten andel av finansieringen av globale utviklingsbehov. Bare for utbygging av ulike typer infrastruktur i utviklingsland – som veier, vannledninger, energi og telekommunikasjon – vil det være behov for USD 1000 mrd. hvert år fremover, og ytterligere USD 2–300 mrd. per år dersom investeringene skal være klimarobuste og gi lave utslipp.³

Offisiell bistand vil likevel fortsatt være viktig, særlig for de fattigste og mest sårbare landene. Norge vil at flest mulig OECD-land skal bekrefte sine løfter om å bruke minst 0,7 % av bruttonasjonalinntekten på bistand. Samtidig ønsker vi å se en dreining i retning av at en større andel av global bistand går til de fattigste landene, i tråd med FNs målsetting. Og det vil være viktig at bistand i større grad brukes på en måte som gjør at den utløser midler også fra andre kilder, først og fremst private. Dette kan være tiltak for å sikre god forvaltning av naturressurser i utviklingsland, styrke skatteinngangen, etablere nasjonale lovverk som gir gode og forutsigbare rammebetingelser for næringsvirksomhet og utvikle gode modeller for offentlig-privat samarbeid.

³ *Financing for Development Post-2015* (Verdensbanken, 2013)

Regjeringens satsing på næringsutvikling handler om hvordan Norge i samarbeid med utviklingsland og det internasjonale samfunn, kan bidra til dette.

Regjeringen vil:

- Arbeide gjennom multilaterale organisasjoner for å styrke globale rammevilkår for næringsutvikling i utviklingsland, og konsentrere innsatsen om færre og større tiltak.
- Legge vekt på betydningen av næringsutvikling og jobbskaping både i dialogen med utviklingsbankene og FN-systemet og gjennom deltagelse i styrende organer.
- Bidra med støtte til strategiske og internasjonalt koordinerte initiativ for næringsutvikling og jobbskaping gjennom utviklingsbankene og FN.
- Gjøre en helhetlig vurdering av FN-organisasjonenes fortrinn i arbeidet for næringsutvikling, og på grunnlag av dette utvide samarbeidet med utvalgte organisasjoner om målrettede innsatser.

Utenriksdepartementet

t i l r å r :

Tilråding fra Utenriksdepartementet 19. juni 2015 om Sammen om jobben – næringsutvikling innenfor utviklingssamarbeidet blir sendt Stortinget.

Vedlegg 1**Forkortelser**

AfDB	<i>African Development Bank</i> Den afrikanske utviklingsbanken	EU	<i>European Union</i> Den europeiske union
AiIB	<i>Asian Infrastructure Investment Bank</i> Den asiatiske investeringsbanken	FAO	<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i> FNs organisasjon for ernæring og landbruk
AsDB	<i>Asian Development Bank</i> Den asiatiske utviklingsbanken	Ffu	Fisk for utvikling
AU	<i>African Union</i> Den afrikanske union	FoU	Forskning og utvikling
BG	Brynild Gruppen	GAC	<i>Governmental Advisory Committee</i>
BITS	<i>Bilateral Investment Treaties</i> Bilaterale investeringsavtaler	GACSA	<i>The Global Alliance on Climate Smart Agriculture</i> Den globale alliansen for klimasmart landbruk
BMMP	<i>Business Matchmaking Programme</i>	GAP	<i>Green Africa Power</i>
BNP	Bruttonasjonalprodukt	GATS	<i>General Agreement on Trade in Services</i>
CAAST-Net	<i>Science, Technology and Innovation Cooperation between Sub-Saharan Africa and Europe</i>	GBER	<i>General Block Exemption Regulation</i>
CERT	<i>Computer Emergency Response Team</i>	GFI	<i>Global Financial Integrity</i>
CFS	<i>Committee on World Food Security</i> FNs matsikkerhetskomité	GGGI	<i>Global Green Growth Institute</i>
CGAP	<i>Consultative Group to Assist the Poor</i>	GIEK	Garantiinstituttet for eksportkreditt
CIRR	<i>Commercial Interest Reference Rate</i>	GP	<i>Grameenphone</i>
CMI	Chr. Michelsens Institutt	GSMA	<i>Groupe Speciale Mobile Association</i>
CTCN	<i>Climate Technology Centre and Network</i>	GSP	<i>Generalized System of Preferences</i>
DAC	<i>Development Assistance Committee</i> OECDs utviklingskomité	HMS	Helse, miljø, sikkerhet
DFID	<i>Department for International Development</i>	HPL	<i>Himal Power Ltd.</i>
DNS	<i>Domain Name System</i>	ICANN	<i>Internet Corporation for Assigned Names and Numbers</i>
EFTA	<i>European Free Trade Association</i> Det europeiske frihandelsforbund	IDB	<i>Inter-American Development Bank</i> Den interamerikanske utviklingsbanken
EIF	<i>Enhanced Integrated Framework</i> Det styrkede integrerte rammeverket for handelsbistand til de minst utviklede land	IEA	<i>International Energy Agency</i> Det internasjonale energibyrådet
EITI	<i>Extractive Industries Transparency Initiative</i>	IEC	<i>International Electronic Commission</i>
EnPe	Norads mastergradsprogram for energi og petroleum	IEH	Initiativ for etisk handel
ESA	<i>EFTA Surveillance Authority</i> EFTAs overvåkingsorgan	IFAD	<i>International Fund for Agricultural Development</i> Det internasjonale fondet for landbruksutvikling
		IFE	Institutt for energiteknikk
		IIC	<i>Inter-American Investment Corporation</i>

IKT	Informasjons- og kommunikasjontechnologi	NOREPS	<i>Norwegian Emergency Preparedness Systems</i>
ILO	<i>International Labour Organization</i> Den internasjonale arbeidsorganisasjonen	Norfund	<i>Norwegian Investment Fund for Developing Countries</i> Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland
IMF	<i>International Monetary Fund</i> Det internasjonale pengefondet		
IMO	<i>International Maritime Organization</i> Den internasjonale sjøfartsorganisasjonen	NORHED	<i>Norwegian Programme for Capacity Development in Higher Education and Research for Development</i>
INTPART	Internasjonalt partnerskapsprogram	NRREP	<i>Nepal National Rural Renewable Energy Program</i>
INTPOW	<i>Norwegian Renewable Energy Partners</i>	NTNU	Norges teknisk naturvitenskapelige universitet
INTSOK	<i>Norwegian Oil and Gas Partners</i>	NUFU	Nasjonalt program for utviklingsrelatert forskning og utdanning
IPCC	<i>Intergovernmental Panel on Climate Change</i>	NYO	<i>Nkhotakota Youth Organisation</i>
IRENA	<i>International Renewable Energy Agency</i> Den internasjonale organisasjonen for fornybar energi	ODA	<i>Official Development Assistance</i>
ITA	<i>Information Technology Agreement</i>	OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling
ITB	<i>Institut Teknologi Bandung</i>	Ofu	Olje for utvikling
ITC	<i>International Trade Centre</i> Det internasjonale handels-senteret	OPIC	<i>Overseas Private Investment Corporation</i>
ITS	<i>Institut Teknologi Surabaya</i>	PAGE	<i>Partnership for Action on Green Economy</i>
ITU	<i>The International Telecommunication Union</i> Den internasjonale teleunion	PIDG	<i>Private Infrastructure Development Group</i>
LHPC	<i>Lunsemfwa Hydroelectric Power Company</i>	PPDP	<i>Public Private Development Partnerships</i>
LO	Landsorganisasjonen i Norge	PSD	<i>Private Sector Development</i>
MEII	<i>Middle East Investment Initiative</i>	REDD+	<i>Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation</i>
MFN	<i>Most Favored Nation</i>		
MIGA	<i>Multilateral Investment Guarantee Agency</i> Det internasjonale garanti-instituttet	REN21	<i>Renewable Energy Policy Network for the 21st Century</i>
MUL	De minst utviklede landene	RISE	<i>Readiness for Investment in Sustainable Energy</i>
NABA	<i>Norwegian African Business Association</i> Det norsk-afrikanske handelskammeret	SFI	Sentre for forskningsdrevet innovasjon
NCG	<i>Nordic Consulting Group</i>	SIDA	<i>Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete</i>
NHO	Næringslivets hovedorganisasjon	SIU	Senter for internasjonalisering av høyere utdanning
NMBU	Norges miljø- og biovitenskapelige universitet	SMB	Små og mellomstore bedrifter
NOMA	Norads mastergradsprogram	SUA	<i>Sokoine University of Agriculture</i>
Norad	<i>Norwegian Agency for Development Cooperation</i> Direktoratet for utviklings-samarbeid	UNCDF	<i>United Nations Capital Development Fund</i> FNs kapitalutviklingsfond

UNCTAD	<i>United Nations Conference on Trade and Development</i> FNs konferanse for handel og utvikling	UNICEF	<i>United Nations Children's Fund</i> FNs barnefond
UNDP	<i>United Nations Development Programme</i> FNs utviklingsprogram	UNIDO	<i>United Nations Industrial Development Organization</i> FNs organisasjon for industriell utvikling
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> FNs miljøprogram	UNITAR	<i>United Nations Institute for Training and Research</i> FNs institutt for opplæring og forskning
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> FNs organisasjon for utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon	UNOPS	<i>United Nations Office for Project Services</i> FNs kontor for prosjektjenester
UNGP	<i>United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights</i> FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter	WCO	<i>World Customs Organization</i> Verdens tollorganisasjon
		WEF	<i>World Economic Forum</i> Verdens økonomiske forum
		WMU	<i>World Maritime University</i>
		WTO	<i>World Trade Organization</i> Verdens handelsorganisasjon

Vedlegg 2**Fotografer til kapittelillustrasjonene**

Omslagsillustrasjon: Bjørn Sæthren, 07 Media AS.

Fotografiene er i all hovedsak hentet fra ulike eksempler i meldingen.

Kap. 1. Sammendrag

Ragnar Våga Pedersen/Bioforsk, Brynhildgruppen, Jens Claussen, Knut Lakså

Kap. 2. En styrket og strategisk innrettet støtte

Mosambik PIDG/*Emerging Africa Infrastructure Fund*, Anniken Marika Esbensen, Nitai Mondal

Kap. 3. Næringslivssamarbeid med utviklingsland

Colourbox, Norfund, Knut Lakså, Jens Claussen

Kap. 4. Samarbeidspartnere og prioriterte sektorer
Knut Lakså, Arve Ofstad, Norfund, Wim Opmeer

Kap. 5. Rammevilkår og tverrgående tema

PIDG/*Emerging Africa Infrastructure Fund*, Jan Eriksen, Probal Rashid, Suvra Kanti Das, *Colourbox*, ©posterfortomorrow 2009/Jorge Chamorro

Kap. 6. Multilateralt samarbeid

Lighting Africa/©Verdensbanken, PIDG/*Emerging Africa Infrastructure Fund*, Trond Viken, FN-sambandet

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Omslagsillustrasjon: Bjørn Sæthren, 07 Media AS

Trykk: 07 Aurskog – 06/2015

